

Krig og internasjonal propaganda

Noen samfunnsvitenskapelige
betraktninger.

Av Bjørn Christiansen

Forsvarets psykologiske avdeling
Oslo

ERRATA

- Side 12, 3. avsn., 2. linje ovenfra, les: "psykosomatisk
- " 18, pkt. 4, 1. & 2. avsn. ovenfra, les: "nasjonaliseringen
- " 32, 8. linje nedenfra, les: "Liddell Hart".
- " 43, 8. linje ovenfra, les: "Det vil blant annet føre til at vi betrakter våre institusjonelle mål og det institusjonelle system vi har, mer kritisk osv.
- " 55, 9. linje nedenfra, les: "Kautalya".
- " 66, 2. linje nedenfra, les: ". . . . positive identifiseringer med elitegruppen og gruppen som helhet, på bekostning av identifisering med egen selvfølelse osv.
- " 108, sist i 4. linje ovenfra skal stå: (144, 145, 146)
- " " , 5. linje ovenfra, les: "skaleringsmetoder osv.
- " " , 8. linje nedenfra, les; "ikke bare mellom de rent osv.
- " 127, siste linje, les: "på den ene side, osv.
- " 159, (henv. 167) 7. linje ovenfra, les: "16.000 registrerte sinnsjuke . . . osv.

En kjernefysiker er mer verdt
enn mangfoldige infanteridi-
visjoner.

Bertrand Russell (1952)

Vi er inne i en tid som byr på
større fare for ideologisk krig-
føring enn for atomkrig.

Basil Henry Liddell Hart (1950)

F O R O R D

I det nå så fjerne år 1910 - altså i den vitenskapelige psykologis meget unge alder og før vårt århundre var begynt å bære preg av verdenskrigene - holdt professor Anathon Aall et instruktivt foredrag i Kristiania Militære Samfund (Psykologien og den militære utdannelse. Norsk Militært Tidsskrift 1911, 74, 1-14), om psykologiens betydning som almindannende fag, som hjelpemiddel ved en rasjonell tilrettelegging av de militære opplærings- og arbeidsmetoder, og som støtte for befalingsmannen i hans ledende og veiledende forhold til soldatene. Selv den 'psykologiske krigføring', som mange i dag oppfatter som noe nytt, fikk sin beskrivelse (s. 9-10):

"I denne sammenheng kan minnes om en hovedsak ved krigens psykologi, nemlig at knække den fiendtlige vilje. Det kan voldes på forskjellige sætt. En fremgangsmåte er den at gjøre fiendens tro vaklende, hans vilje mindre målsikker, derved at en fører noget uberegnelig, noget mystisk inn i operationerne. Den store bøigen var for Peer Gynt værre enn nogen nævekjemper han hadde været utsat for. En fiende skades ikke bare ved positive nederlag, men også ved at magtstjæles i sine følelser. Jeanne d'Arc illustrerer den sannhet. Napoleon forstod sig på kunsten."

Begrepene 'psykologisk krigføring' og 'psykologisk forsvarsberedskap' brukes nå hyppig nok, men det er for liten klarhet over hva de innebærer så vel forsvarspolitisk som vitenskapelig-metodisk. Fra norsk side har ytterst lite vært gjort for å klarlegge problemene, og enda mindre for å tilrettelegge et kontinuerlig og systematisk arbeid med de mange kompliserte spørsmål som reiser seg.

Det kan være nærliggende å anta at en institusjon som Forsvarets psykologiske avdeling har til oppgave å sysle med slike problemer, men i virkeligheten har det hittil ligget utenfor vårt mandat. Likevel har vi fått behov for en mer generell klargjøring av problemområdene, med særlig sikte på hvilken rolle psykologien og andre sosialvitenskaper har hatt eller bør få i denne sammenheng.

Den foreliggende utredning har vært et ledd i disse første forsøk på å nærme oss problemområdet. Utredningen er forfatterens egen, og den er ikke bare refererende. Forfatteren gir ofte uttrykk for egne vurderinger, men på en slik måte at leseren skulle kunne skjelve mellom sak og vurdering. Forsvarets psykologiske avdeling deler ikke nødvendigvis forfatterens synspunkter, men vi antar at hans arbeid bør gjøres tilgjengelig for andre som får å gjøre med disse vanskelige og livsviktige spørsmål.

Oslo, 16. desember 1955

Vidkunn Coucheron Jarl
Forsvarets sjefpsykolog

FORFATTERENS FORORD

Våren 1951 ble jeg av Forsvarets sjefpsykolog anmodet om å skrive en utredning om den psykologiske krigførings teori og praksis. Under arbeidet med å sette meg inn i en del av den nyere litteratur som foreligger om emnet, gikk det snart opp for meg hvilke omfattende perspektiver en slik krigføring reiser på en rekke områder. Jeg ble litt etter litt klar over at en isolert behandling av psykologisk krigføring uten å se det hele i sammenheng med bl. a. ideologiske forhold ville være ytterst uforsvarlig.

Etter som arbeidet skred frem ble jeg mer og mer klar over at et studium av problemet psykologisk krigføring er identisk med spørsmålet om bakgrunnsbetingelsene for anvendelse av politiske midler som vold, propaganda, diplomati etc. i den stadige balansegang mellom krig og fred. Dette førte uvegerlig til at selve rammen om det påbegynte arbeid ble endret. Det ble ikke lenger psykologisk krigføring som kom i brennpunktet, men krig og propaganda som internasjonale fenomener.

Samtidig som problemstillingen ble bredere, ble mine opprinnelige vitenskapelige aspirasjoner stadig mer redusert. Jeg ble etter hvert interessert i å gi arbeidet et relativt populært preg.

Som undertitel har jeg kalt arbeidet "Noen samfunnsvitenskapelige betraktninger". Jeg har hele tiden forsøkt å se på emneområdet fra en samfunnsvitenskapelig synsvinkel, men jeg vil likevel understreke at det her i første rekke er tale om betraktninger. Betraktninger i den forstand at arbeidet mer representerer noen første høyst subjektive 'spadestikk' innenfor et relativt uutforsket problemfelt, enn forsøk på oppsummering av allerede kjente prinsipper og lovmessigheter. Jeg har ikke veket tilbake fra å formulere vidtrekkende problemstillinger uten selv å kunne gi noen konkluderende løsning. Men jeg har ofte forsøkt å antyde løsninger for dermed å legge opp til videre diskusjon.

Ved siden av å gi materiale til diskusjon er det også mitt håp at arbeidet kanskje kan tjene som utgangspunkt for senere mer dyptgående studier av spesielle sider ved fenomenene krig og internasjonal propaganda. For å lette en eventuell

videreføring av arbeidet har jeg funnet det ønskelig å gi et stort antall litteraturhenvisninger og kommentarer. Det er også blitt utarbeidet en kort, systematisk oversikt over en del litteratur om propaganda og psykologisk krigføring.

Det er særlig to personer jeg har lyst til å takke for verdifull bistand. Kontorsjef Rolf Gerhardt ved Forsvarets psykologiske avdeling har hjulpet meg meget under hele utskrivningen. Han har vært min iherdige plageånd i sine forsøk på å lære meg å skrive leselig norsk, samtidig som han har vært en ualminnelig skarpskodd rådgiver i en rekke faglige spørsmål.

Dosent Vilhelm Aubert har etter kritisk gjennomgåelse av manuskriptet fremkommet med mange verdifulle råd og vink av så vel faglig som fremstillingsmessig art.

Foreliggende arbeid ble som nevnt påbegynt våren 1951. Hele det første året gikk vesentlig med til litteraturstudier, og selve utskrivningen av manuskriptet fant sted som meren og høsten 1952.

Jeg hadde så smått innstilt meg på at manuskriptet aldri ville bli offentliggjort, da jeg for en tid siden ble meddelt at det ville bli utgitt som publikasjon ved Forsvarets psykologiske avdeling. Jeg har på ny gått igjennom manuskriptet og foretatt noen mindre rettelser og tilføyelser. Det er enkelte avsnitt som jeg nå ikke er helt fornøyd med, men en omarbeidelse av disse ville kreve mer tid enn jeg har kunnet avse.

Oslo i februar 1955

Bjørn Christiansen

INNHALDSFORTEGNELSE

	Side
KAPITEL I. INNLEDENDE BETRAKTNINGER.....	1
1. Samfunnsvitenskapenes utvikling	2
2. Årsakene til krig	3
3. Forholdet mellom person og nasjon....	11
KAPITEL II. KRIGFØRING SOM GRUPPEATFERD.....	13
1. Krigen og kulturene.....	14
2. Relative regler for krigføringens begrensning.....	15
3. Andre begrensende faktorer	17
4. Voldsøkende faktorer.....	18
5. Forsøk på en problemstilling.....	20
KAPITEL III. IDEOLOGISKE ASPEKTER VED KRIGFØRING	21
1. Folkevilje og nasjonal skyld.....	21
2. Er politisk begeistring en forutsetning for nasjonal motivasjon?.....	23
3. Virker politiske appeller voldsøkende?	27
4. Noen teoretiske betraktninger om truselorientert atferd.....	27
5. Er demokratiet en garanti for volds- begrensninger?.....	31
6. Noen andre truseldeterminerende faktorer.....	33
7. Politisk appellering kan ha forskjellig grunnlag.....	35

	Side
KAPITEL IV. LITT OM MÅL OG MIDLER I INTER- NASJONAL POLITIKK.....	38
1. Det sosiologiske grunnlag for uten- rikspolitikkk.....	38
2. Noen utenrikspolitiske instrumenter....	39
3. Forholdet mellom politiske mål og midler.....	41
4. Midlenes koordinering som betingelse for effektiv utenrikspolitikkk.....	44
5. Nasjoner står i avhengighetsforhold til hverandre.....	49
KAPITEL V. BAKGRUNNSBETINGELSER FOR INTER- NASJONAL PROPAGANDERING.....	53
1. Forsøk på en del terminologiske av- grensninger.....	53
2. Militær krigføring har psykologiske aspekter.....	55
3. Ideer er sterke våpen.....	57
4. Litt om det sosiologiske grunnlag for internasjonal propaganda.....	61
5. Lojalitet og lojalitetsdynamikk.....	64
6. Noen typiske propagandamål og deres forskjellige grunnlag.....	68
KAPITEL VI. PROPAGANDA SOM GRUPPEATFERD - PROPAGANDATAKTIKK.....	70
1. Propaganda kan også være underlagt internasjonale normer.....	70
2. Hva propaganda står for.....	71
3. Mål og måloppnåelse.....	73
4. Propaganda er ikke alltid selvros....	73
5. Propaganda er ikke alltid løgn.....	74
6. Noen sosialpsykologiske betraktninger	79
7. Litt om gruppers dynamikk.....	82
8. Propagandametoders relative anvend- barhet.....	83

	Side
9. Forstyrrelsen av elitegruppenes funksjonering.....	85
10. Litt om rykter og grunnlaget for ryktespredning.....	89
 KAPITEL VII. METODISKE ASPEKTER VED PROPAGANDA	 94
1. Hvordan kan propaganda distribueres?.	94
2. Spredning av det talte ord under krig.	95
3. Spredning av det trykte ord under krig	97
4. Internasjonal propagandavirksomhet i fred.....	100
5. Litt om atferdsendringers psykologiske og semantiske grunnlag.....	101
6. Internasjonal interaksjon under semantisk synsvinkel.....	103
7. Oppmerksomhet er grunnlaget for effektiv propaganda.....	103
8. Samfunnsvitenskapenes relevans for internasjonal propagandavirksomhet..	105
99. Litt om den institusjonelle ramme for propagandavirksomheten i noen andre land.....	108
10. Litt om resultater av propagandavirksomhet under krig.....	112
 KAPITEL VIII. AVSLUTTENDE BETRAKTNINGER OM KRIG OG FRED.....	 117
1. En krigsbegrensning har flere sider....	118
2. Midlers spesialisering og integrering..	122
3. Noen konkluderende betraktninger....	125
 APPENDIKS A - LITTERATURHENVISNINGER OG KOMMENTARER.....	 137
 APPENDIKS B - OVERSIKT OVER LITTERATUR OM PROPAGANDA OG PSYKOLOGISK KRIGFØRING (pr.1/1-52)	 161
 NAVNEREGISTER	 179

KAPITEL I

INNLEDENDE BETRAKTNINGER

Vår vest-europeiske kulturforms individualistiske livsstil har ofte ført til en *laissez-faire*-preget holdning overfor internasjonale spørsmål. Ved at hovedvekten er blitt lagt på det enkelte menneskes rett til mer eller mindre fri og uinnskrenket selvutfoldelse har mer kollektive målsetninger blitt skjøvet i bakgrunnen. Nasjonale regjeringer har historisk sett ofte i første rekke hatt til oppgave å opprettholde orden og *fair play* mellom konkurrerende enkeltindivider, og i liten utstrekning å iverksette og arbeide for kollektive sosiale målsetninger innenfor rammen av den enkelte nasjon. Slike målsetninger har man i det store og hele ikke krevd av regjeringer. Den ortodokse tro har ofte vært at enhver regjering representerer et onde og jo færre ting den foretok seg, desto bedre var det. Bare i krigs- og krisetider har nasjonale og kollektive målsetninger inntatt en framtrædende plass.

Særlig i løpet av det 20de hundreåret har imidlertid dette forhold endret seg drastisk. Kollektive målsetninger har fått en bredere og bredere plass, og man har i stadig større utstrekning erkjent at enkeltindividets skjebne, dets trivsel og selvutfoldelse, er nøye knyttet sammen med kollektivet - det sosiale fellesskap som individet utgjør en del av. Ikke bare i krig, men også i fred er sosiale målsetninger blitt betraktet som nødvendige og ønskelige. Dette har ført til at tidligere *laissez-faire*-holdninger overfor samfunnslivets økonomiske og sosiale sider har veket plassen for målbevisste forsøk på planlegging og regulering (1).*)

Kollektive nasjonale målsetninger er i dag ikke lenger begrenset til militærpolitikk, men har også begynt å omfatte økonomiske og sosiale spørsmål. Nasjonale enheter er i stor utstrekning også blitt handlingsenheter i fred. Samtidig med denne utvikling er tidligere tiders holdninger overfor internasjonale spørsmål i ferd med å endres. Man har innsett at en nasjonal politikk også må omfatte internasjonale målsetninger og metoder (2).

Gjennom utviklingen av sosiale målsetninger på nasjonalt grunnlag har mulighetene og betingelsene blitt lagt til rette for en planmessig utenrikspolitikk så

*) Tallet i parantesen henviser til Appendix A : Litteraturhenvisninger og kommentarer. Se s.137 f.f.

vel i krig som i fred, - men ennå er ikke disse muligheter blitt fullt utnyttet. Utenrikspolitik har ofte ennå et visst innslag av svart magi, og internasjonale hendelser oppfattes ofte som blottet for enhver rasjonell årsaksmessig sammenheng. Men utviklingen bort fra laissez-faire-pregede handlingsmønstre er likevel påfallende. Det er i dag ikke umulig å skimte visse tilstander hvor også utenrikspolitikken blir ledet etter rasjonelle vurderinger som bygger på mer eller mindre vitenskapelig underbygde teorier og antagelser.

Det synes f. eks. i stadig større grad å bli erkjent at nasjonale enheter står i et gjensidig avhenighetsforhold til hverandre - og at krig ikke er en uunngåelig tilstand mellom nasjoner. En akausal oppfatning av samfunnslivet synes i større og større grad å vike plassen for kausale oppfatninger, for oppfatninger av enkelthendelsenes bredere årsaksmessige sammenheng og virkninger.

1. Samfunnsvitenskapenes utvikling.

I løpet av de siste mannsaldre har samfunnet gjennomgått en omfattende og rivende utvikling. Dette har satt spor på mange områder. Produksjonsforholdene og produksjonsteknikken er blitt forbedret og kommunikasjonsmidlene utvidet i en nesten eventyrlig grad.

En side ved samfunnets utvikling som vi her vil trekke fram er den endring som har funnet sted når det gjelder vår oppfatning av selve samfunnslivet, en oppfatning som litt etter litt er i ferd med å bli påvirket av samfunnsvitenskapenes utvikling og tenkesett.

Samfunnsvitenskapenes innsats hittil har utvilsomt i større grad virket til utforming av nye synspunkter og problemstillinger enn til tilveiebringelse av faktisk kunnskapsmateriale for konkrete problemløsninger. Den måte en stiller et problem på vil imidlertid alltid være av stor betydning for de løsningsalternativer som kan komme på tale.

Vi skal i dette arbeid ta opp til drøfting krig og propaganda. Vi vil se på krig og propaganda som sosiale hendelser, nærmere bestemt som hendelser som har forbindelse med internasjonale forhold.

Fremstillingen vil ofte bli skjematisk og abstrakt og mange ganger overfladisk og overgeneralisert. Det er i denne forbindelse av betydning å være oppmerksom på at hensikten med arbeidet i liten grad er å utforme praktiske og konkrete arbeidsprogrammer. I første rekke er vår målsetting å skape en teoretisk ramme for oppfatningen av visse sider ved forholdet mellom nasjoner.

Det kan neppe understrekes kraftig nok at vår kunnskap om internasjonale

forhold ennå er sterkt begrenset. Helt uten holdepunkter er vi imidlertid ikke. Vi kan i dag f.eks. reise sterk tvil om holdbarheten av flere av de antagelser som ofte synes å danne hjørnестener i den populære oppfatning av årsakene til krig.

2. Årsakene til krig.

Kulturanthropologiske studier har med overveldende erfaringsmateriale påvist at krig mellom grupper eller nasjoner ikke er noen naturnødvendig foreteelse. I mange samfunn er organisert voldsanvendelse ukjent. Krig kan ikke lenger betraktes som uttrykk for iboende krefter i den menneskelige natur, men må sees som et sosialt fenomen som det ligger innenfor menneskenes egne muligheter å bekjempe eller avskaffe (3).

Den menneskelig natur er en ytterst plastisk materie sett i forhold til spørsmålet om krig eller fred mellom nasjoner. Sosial-psykologiske undersøkelser har til fulle demonstrert at menneskers destruktive tilbøyeligheter er avhengig av de sosiale tilstander de har levd og lever under. (4).

Selvsagt er det en overordentlig stor forskjell mellom villighet til å begynne en krig eller delta i en krig og tilbøyelighet til å reagere aggressivt og destruktivt i mellommenneskelige forhold. Vi står her overfor to ganske forskjellige sammenheng, men det foreligger flere indirekte tilknytningspunkter mellom dem.

Resultater fra sosial-psykologiske undersøkelser antyder faktisk at mentalhygienisk mer sunne personer i større grad enn andre er tilbøyelig til å foretrekke ikke-aggressive internasjonale standpunkter. Mest aggressive i sin storpolitiske stillingstagen er ikke sjelden personer som er høyst aggresjonshemmet i mellommenneskelige forhold. Deres aggresjon får i internasjonale sammenheng fritt spillerom, mens den i mellommenneskelige sammenheng, hvor de selv rent konkret må representere sin aggresjon, ikke bare blir hemmet, men ofte direkte fortrengt fra bevisst opplevelse (5). Samsvaret mellom en nasjons atferd og dens borgeres reaksjonsmåter i personlige forhold er av denne grunn ytterst komplisert.

Ytterligere komplisert blir forholdet når vi i tillegg også trekker inn at enhver nasjon er noe mer enn en samling enkeltindivider. Alle nasjoner og organiserte gruppedannelser har en viss indre sosial struktur. Det er faktisk en forutsetning at dersom en gruppe skal kunne handle som en enhet må det foreligge en indre differensiering med hensyn til de enkelte medlemmers roller. De må fylle differensierte og spesialiserte funksjoner som igjen må være koordinert og integrert i forhold til gruppen som helhet.

I en nasjon eller i enhver noe større organisasjon vil vanligvis kun et meget

lite antall av medlemmene øve direkte innflytelse på de handlingsmønstre nasjonen eller organisasjonen viser overfor andre nasjoner eller organisasjoner. Dette er en følge av differensieringen, og det er bestemt av at det vanligvis kun er et meget begrenset antall medlemmer som har fått den nødvendige trening til å fatte vedtak på helhetens vegne og dertil har den nødvendige oversikt til å se helheten som en enhet innenfor en videre sammenheng.

Både når det gjelder nasjoner og store organisasjoner synes nesten alltid et meget stort antall av medlemmene å være medlemmer i første rekke i kraft av identifiseringer som blir formidlet gjennom andre medlemmer som de står i et personlig forhold til. Deres deltagelse er med andre ord mer bestemt av deres kontaktforhold til andre medlemmer, enn av det spesielle forhold f.eks. organisasjonen står i til andre organisasjoner.

En nasjon som handler som enhet overfor andre nasjoner gjør det ved hjelp av en sentral ledelse, en samlende elite eller autoritet, som er i en slik stilling at den kan utøve retningsbestemmende kontroll over de enkelte medlemmers handlinger. Det store flertall av medlemmene behøver strengt tatt ikke være lojale mot andre enn deres mest intime primærgrupper, forutsatt at disse igjen er lojale mot grupper av høyere orden - underlagt den sentrale elitegruppens autoritet.

Forholdet mellom ledere og ledete utgjør en sentral del av en gruppes sosiale struktur.

Nasjonal atferd vil i de færreste tilfelle gi uttrykk for direkte handlingsvalg blant det store flertall av borgere. Dette gjelder relativt mindre betydningsfulle handlinger, men også slike handlinger som har vidtrekkende konsekvenser for hvert eneste medlem, f.eks. krigshandlinger.

Den verdenskjente amerikanske psykolog, Gordon W. Allport, uttrykker dette på følgende måte: "Menneskene i verden - de alminnelige menneskene - lager aldri krig. De blir ledet inn i krigen, de kjemper i krigen, og de lider konsekvensene, men de starter ingen krig. Når vi derfor sier at "krigen begynner i folks sinn" mener vi bare at under bestemte betingelser kan ledere påvirke og organisere en nasjons borgere til å kjempe. Overlatt til seg selv vil et folk aldri kunne starte en krig." (6).

Allports uttalelse må ikke tolkes slik at bare de profesjonelle politiske ledere forsvinner, vil verdensfreden være sikret. En eller annen form for ledelse vil alltid oppstå, og "den lille manns" ledelse vil ikke i seg selv være noen garanti for en fredelig utvikling.

Allports noe krasse formulering bringer oss på den annen side tilbake til ut-

gangspunktet : forholdet mellom reaksjonsmåter i personlige forhold og stillings-
tagen i storpolitikken. Av særlig betydning når det gjelder å forklare hendelser
som krig og fred synes altså å være lederes personlighetsstruktur.

Det følger av dette syn at det er ledere som i første rekke er ansvarlig for om
forholdet mellom grupper skal være preget av harmoni, spenninger eller konflikter.
Likeledes at internasjonale problemer kan løses ved at de respektive nasjoners le-
dere kommer sammen og enes om en eller annen løsning.

Det har ikke manglet på teorier som har forsøkt å knytte bånd mellom leden-
de statsmenns livshistorie og internasjonale hendelser. F. eks. har flere psykoana-
lytisk-orienterte forfattere lansert teorier langs denne linje. Hitlers antisemitisme
er blitt betraktet som "en reaksjon på synet av jøder i Wien som åpenlyst drev
prostitusjon med 'blonde tyske piker', som han selv var ute av stand til å være sam-
men med på grunn av homoseksuelle tendenser utviklet på grunn av en sterk mors-
fiksering". Og Robespierres revolusjonære holdning overfor det franske aristokrati
som en reaksjon mot faren og en fiksering til moren : "De personer som hans hat
hovedsakelig var rettet mot ble sannsynligvis ubevisst assosiert med faren ..."(7)

Teorier som utelukkende legger vekt på de ledende statsmenns barndom og
livshistorie synes på flere måter å gå for langt. Gruppededelse vil alltid b å d e
være en funksjon av den foreliggende sosiale situasjon og av personlige forut-
setninger. Å se bort fra den videre sosiale situasjon vil føre galt avsted.

En rekke sosiologiske undersøkelser over små grupper har klart påvist hvor-
ledes et individ som blir leder for en gruppe blir fanget av gruppen, blir utsatt
for dens krav og forventninger, og formet av dens målsetninger og normer. En
leder har ganske visst muligheter til å påvirke gruppen, men mulighetene er ikke
ubegrensede. Skal en leder vedvarende opprettholde sin posisjon som leder er han
tvunget til å tilpasse seg gruppens normer og standarder, og innfri gruppemed-
lemmenes krav og forventninger. Hvis en leder ikke lever opp til gruppens for-
ventninger - og da særlig i slike spørsmål som er av betydning for gruppen -
vil han høyst sannsynlig snart miste sin prestisje og autoritet. En leder, på sam-
me måte som ethvert annet medlem, er bundet av gruppens normer. Ofte er en
leder faktisk mer bundet enn medlemmer med lav status. Ikke sjelden er han i
overordentlig sterk grad bundet av nettopp de forventninger og krav han selv stil-
ler til innehaveren av den posisjon han selv har (8).

Enhver gruppeleder vil være underlagt begrensninger når det gjelder å mani-
pulere med den gruppen han er leder for. Begrensningene vil vanligvis være desto
større jo større betydning den foreliggende aktivitet har for gruppen som helhet.

Dette er en av grunnene til at konferanser mellom gruppeledere med sikte på å fjerne eller redusere gruppekonflikter ofte har sterke begrensninger. Jo sterkere begrensninger, desto mer medlemmene i de forskjellige grupper er følelsesmessig innviklet i den foreliggende sak.

Hva som her blitt sagt er alt sammen erfaringer som er blitt gjort i forbindelse med små grupper. Vi har grunn til å anta de samme forhold også spiller inn i internasjonale sammenheng, men her i en mer indirekte form. For det store flertall av borgere i en nasjon synes utenrikspolitiske spørsmål vanligvis spille en ganske underordnet rolle. Den nasjonale utenrikspolitikk vil ofte oppfattes som noe abstrakt uten direkte betydning for den enkelte. Begrensningene som ledelsen er underlagt vil følgelig ofte være relativt få og uspesifiserte. Sannsynligvis færre og desto mer uspesifiserte, jo større nasjonen er og jo mer komplisert den er i sin indre organisasjon. Selvsagt vil det her også spille inn andre forhold av mer ideologisk-dynamisk karakter, men under ellers like forhold er det allikevel rimelig å anta at bl.a. størrelsen er av vesentlig betydning.

Når vi ovenfor hevdet at det ville føre galt avsted å forklare en gruppeledelses handlinger uten samtidig å betrakte den videre sosiale situasjon - siktet vi på den ene side til det avhengighetsforhold som alltid mer eller mindre vil være tilstede mellom ledelse og ledete, på den annen side, til forholdet mellom gruppen og andre grupper.

I internasjonale forhold vil vi alltid stå overfor historiske og interessemessige betingelser som på en eller annen måte er gitt. Enhver person vokser inn i en struktur som eksisterer uavhengig av det enkelte individ. Hele personens eksistens er derimot avhengig av at han tilpasser seg, at han lærer å handle, tenke og oppfatte ting på en "meningsfylt" måte. Han vil lære om sin egen nasjons ressurser, militære styrke, folketall, geografiske utstrekning, kulturelle prestasjoner, naturherligheter, næringsveier, politiske styresett, rettsregler og internasjonale forpliktelser. Han vil også lære tilsvarende ting om andre nasjoner. Og han vil lære å sammenlikne og vurdere.

Gjennom lesning av historiske beskrivelser vil han få en viss bakgrunn, en slags referanseramme som kan tjene til å gi orden og oversikt, mening og livsinnhold. Han vil vokse inn i en kulturell struktur og bli en del av denne. Han vil bli formet av kultureren, preget av fortidens erfaringer, og vedvarende bundet til de normer og standarder som er til stede i det sosiale miljø han tilhører - lenge før han selv eventuelt kommer i en slik posisjon at han kan begynne å omskape og omdanne sosiale forhold.

Når det gjelder internasjonale forhold vil han også motta en stor porsjon sosial arv i form av inngrodde stereotyper, ferdiglagede verdier, oppfatninger og innstillinger. Ofte vil disse oppfatninger og innstillinger være høyst urealistiske, skapt under helt andre forhold enn de eksisterende, men på en eller annen måte låst fast fordi de gir tilfredsstillelse til sentrale personlige behov.

Internasjonale innstillinger vil alltid avspeile internasjonale forhold. De vil gi uttrykk for interessekonflikter, konflikter, harmoni, som har vært eller er til stede. De vil avspeile nasjonens forhold til andre nasjoner, omtrent på samme måte som en persons innstillinger overfor andre mennesker vil avspeile personens utviklingsmessige forhold til andre personer.

Igjen kan resultater fra eksperimenter med små grupper gi oss verdifulle holdepunkter. Det er blitt påvist at en gruppes innstillinger og oppfatninger av andre grupper bl. a. bestemmes av egenskaper ved kontaktforholdet mellom gruppene. Er forholdet konfliktpreget, slik at den ene gruppes måloppnåelse vil utelukke eller redusere mulighetene for den andre gruppen til å oppnå sine mål, vil det utvikles negative innstillinger og stereotyper. Er forholdet derimot konfliktløst eller direkte samarbeidsbefordrende, slik at den ene gruppes måloppnåelse er uavhengig av eller positivt avhengig av at den andre gruppen oppnår sine mål, vil betingelsene ligge til rette for utviklingen av positive innstillinger og oppfatninger (9).

Ved eksperimentelt å manipulere med små gruppers kontaktforhold har man faktisk vært i stand til å fremkalle positive og negative innstillinger, i et tilfelle endog ren voldsanvendelse og krig mellom smågrupper (10).

Også når det gjelder større grupper er det blitt iaktatt hvorledes kontaktforholdet har virket bestemmende inn på karakteren av de oppfatninger og stereotyper som litt etter litt har utviklet seg. Meget illustrerende er i denne forbindelse forandringer i oppfatningen av kinesere på Amerikas vestkyst. Professor Klineberg oppsummerer det hele på følgende måte :

"Når det var bruk for kinesere i California - når de hvite immigrantene fra andre deler av U.S.A. var så ivrige etter å bli hurtig rike at de ikke hadde tålmodighet til huslige gjøremål eller til arbeid i sigarfabrikkene - ble kinesere ønsket velkommen. I løpet av denne periode refererte aviser og tidsskrifter til dem som "de mest verdifulle av våre nyadopterte borgere", "de beste immigranter i California", de ble omtalt som sparsommelige, besindige, medgjørige og lovlige. De viste "allsidige evner" og en "enestående tilpassingsdyktighet". Dette smigrende bilde var fremherskende i et betydelig tidsrom. I 1860-årene,

da den økonomiske situasjonen hadde forandret seg og andre grupper konkurrerte med kineserne om de stillinger de hadde, fant det sted en tilsvarende forandring i oppfatningen av kinesere. Ved valgene i 1867 gikk begge de politiske partier inn for å innføre beskyttelse mot mongolsk konkurranse. Frasene som nå ble nyttet om kineserne omfattet "et forskjelligartet folk", "uassimilerbare", "deres nærvær virket forsimpelende", "de fortrengete hvit arbeidskraft". De ble omtalt som klikkmessige, kriminelle, falske og krypende, bedragerske og lastefulle; de smuglet opium; de kinesiske bydelene var full av hasardspill og prostitusjon, kineserne var skitne og motbydelige i sine vaner, uønskede som arbeidere og som beboere av landet".

"Den påfallende forandring i karakteristikken av kineserne", konkluderer professor Klineberg, "kan vanskelig forklares ved forandringer i sammensetningen av den kinesiske befolkning i California." (11). At denne befolkningsgruppe på sin side etter hvert endret sin oppfatning av den "hvite" majoritesbefolkning kan det neppe herske tvil om. Likeledes at disse nye oppfatninger kom til å prege kinesernes forsøk på fortsatt å sikre sin eksistens.

De innstillinger og oppfatninger som en gruppe har overfor andre grupper synes å være avhengig av det "objektive" kontakt-forhold som er til stede. Vi tvinges derfor til å reise spørsmålet om hva det er som bestemmer kontaktforholdet.

Vi står her overfor slike ting som målsetninger og interesser, innstillinger og verdier som tildels er blitt utformet av tidligere tiders kontaktforhold, til dels bestemt av tekniske nyvinninger og oppdagelser og av hvilken personlighetsstruktur som særpreger de toneangivende gruppeledere.

Til en viss grad står vi overfor et vekselspill mellom innstillinger og kontaktforhold - eller sett i et videre perspektiv - et vekselspill mellom grupper. Praktisk talt på samme måte som enkeltindivider synes også grupper å stå i interaksjon med hverandre, å være i stand til gjensidig å påvirke og påvirkes av hverandre.

I internasjonale forhold kommer interaksjonsprosesser ofte klart fram. Vi vil senere komme tilbake til dette fenomen og belyse det nærmere med endel konkrete eksempler. Det er imidlertid en side vi her vil gå litt mer inn på, nemlig forholdet mellom styresett og internasjonal politikk.

Et synspunkt som ofte blir hevdet er at "totalitære styresett skaper brutalitet og at diktaturer alltid representerer en større fare for krig enn demokratier". Synspunktet går i korthet ut på at det er et nært forhold mellom nasjoners formelle

styresett og deres utenrikspolitiske disposisjoner.

Med bakgrunn i et interaksjons-teoretisk standpunkt er dette synspunkt uholdbart. Ut fra et slikt standpunkt vil det alltid være interaksjonen mellom nasjoner det er ønskelig å ha for øye når vi skal forklare slike fenomener som oppladning av spenninger mellom nasjoner og utladninger av disse gjennom ulike midler. Det vil være interaksjonsmønstre som det nå henvises til ved skylds- og årsaks-spørsmål for internasjonale hendelser.

Det er blitt eksperimentelt påvist at forskjellige typer av ledelse i små grupper fører til forskjeller i gruppemedlemmenes forhold til hverandre. Uttalte forskjeller er således blitt funnet mellom gruppemedlemmers atferdsmønstre i demokratisk og autoritært ledede grupper. Med hensyn til gruppens indre forhold viste det autoritære styresett seg å føre til en betraktelig høyere grad av apati eller aggresjon enn demokratisk styresett. Men dette gjaldt vel å merke indre forhold. I ytre forhold, i gruppenes forhold til andre grupper, viste de eksperimentelt opprettede demokratiske grupper ingen utpreget lavere tilbøyelighet til voldshandlinger og aggresjon. Demokratisk styresett og fremgangsmåte viste seg å være begrenset til gruppenes indre forhold. I ytre forhold, i forhold hvor gruppene mer eller mindre ble oppfattet som enheter i forhold til hverandre, hvor det enkelte gruppemedlem ikke lenger handlet på egne, men på gruppens vegne, syntes de demokratiske innstillinger ikke lenger å være intakte. Demokratiske oppfatninger og handlingsmønstre var lært og praktisert innenfor en bestemt ramme, nærmere bestemt overfor medlemmer av den samme gruppe. I andre forhold, overfor medlemmer av andre grupper, ble de ikke umiddelbart anvendt (12).

Dette synspunkt bygger altså i første rekke på erfaringer hentet fra små grupper, men det er høyst sannsynlig at det også gjelder i internasjonale forhold.

At autokratier eller diktatoriske regimer har større aggresjonspotensial enn demokratier er under visse betingelser sannsynlig, men det er mer enn tvilsomt ut fra dette å slutte at demokratier - qua demokratier - representerer en større garanti for ikke-aggressive internasjonale handlingsmønstre. "Det er ikke utenkelig", skriver den kjente sosialpsykolog Muzafer Sherif, "at en gruppe kan bli ledet etter de mest demokratiske metoder til å gi lederen fullstendig makt over andre medlemmer, til å hengi seg som gruppe i mord, eller til å bekjempe en annen gruppe". (13).

Like vanskelig som det ville være å studere et gitt individ i et sosialt vakuum, og derpå si noe om individets reaksjoner i en spesifikk gruppesituasjon, prinsipielt like vanskelig synes det ofte å være å si noe om en gitt nasjons at-

ferd i relasjon til andre nasjoner, utelukkende på grunnlag av studier av nasjonens indre styresett.

Når vi hevder at internasjonale konflikter og hendelser må forståes ut fra det samspill som foreligger mellom nasjoner følger ikke dermed at vi tror det er fruktbart å se bort fra alle mer psykologiske forhold. Sett i videre perspektiv er det alltid enkeltindivider som danner bakgrunn for det hele. Det er gjennom enkeltindivider de forskjellige hendelser settes i gang, utformes og retningsbestemmes. Internasjonalt samspill har sitt sidestykke innenfor enkeltindividets opplevelsesfelt. Objekter og subjekter for handling er ikke personer, men nasjoner. En nasjons struktur og atferd blir sammenliknet og vurdert i forhold til andre nasjoner. Nasjonale handlingspreferanser blir knyttet til nasjonen som objekt. Det vil være nasjonen som bør handle på den eller den måte.

En person vil oppfatte sine egne rent personlige reaksjonsformer som mer eller mindre irrelevante i en slik sammenheng. Internasjonale og interpersonlige innstillinger vil referere seg til to vidt forskjellige systemer og de normer og standarder personen vil støtte seg til i de to tilfelle vil ofte være forskjellige.

Helt uavhengig av personlige forhold kan imidlertid en storpolitisk stillingtagen vanskelig bli. En menneskelig organisme vil aldri være totalt plastisk og fullstendig sensibel overfor sitt miljø. Det vil alltid være enkelte ting som appellerer mer enn andre. Og forskjellige ting vil appellere til forskjellige personer alt etter deres dypereliggende behov og personlighetsstruktur.

Vi har tidligere vært inne på at en hos aggresjonshemmede personer ofte finner høyst aggressive og pågående internasjonale innstillinger. Tilbøyeligheter og atferdstendenser som ikke tillates å bli uttrykt i mellommenneskelige forhold, synes til en viss grad å kunne bli forskjøvet til andre forhold, til forhold hvor individet ikke lenger er nødt til personlig å representere sin aggressivitet, men hvor det kan handle som anonym eller på vegne av en eller annen enhet som går utover det selv.

I studiet av internasjonale forhold vil det alltid være ønskelig å rette oppmerksomheten mot slike dypereliggende atferdstendenser, men på den annen side må vi vokte oss vel for å stirre oss blind på enkeltindividenes miljøforhold og læringsbetingelser. Det kan lett føre til at vi mister nasjoners egenart og deres særegne sosiale miljøforhold av syne (14).

3. Forholdet mellom person og nasjon.

En menneskelig organisme er under visse betingelser i stand til å endre sitt miljø, til å endre det i forhold til egne mål og hensikter. Dette kjennetegn er også til stede når det gjelder nasjoner. Heller ikke en nasjon er totalt prisgitt sitt miljø. Også i denne sammenheng står vi overfor muligheter for å iverksette målbeviste handlinger, til å endre allerede eksisterende forhold i overensstemmelse med egne målsetninger. Kort sagt, til å gripe retningsbestemmende og aktivt inn i interaksjonsmønstrer mellom nasjoner. Mulighetene for planmessig påvirkning vil alltid mer eller mindre være til stede. Men vanskelighetene som er forbundet med en effektiv påvirkning vil i internasjonale forhold ofte være overveldende.

Når et individ skal forandre sitt miljø vil det praktisk talt alltid stå overfor et valg mellom forskjellige handlingsalternativer. Noen setter sin uavkortede lit til sin muskulære styrke og turer frem uten tanke på om valget av midler er forenlig med målsetningen, andre forsøker seg med en smiskende, noe underdanig og ofte selvoppgivende tilnærming, mens atter andre er i stand til å endre omgivelsene uten hverken å tape mål eller selvfølelse underveis. Et slikt handlingsmønster forutsetter en smidig tilpassingsevne, en evne til å sette seg inn i andres situasjoner, til å lære deres hensikter å kjenne og til å føle og oppfatte deres forventninger til egen adferd. Det forutsetter likeledes en differensiert tilpassing - en bruk av uttrykksmidler som nøyaktig er avpasset etter de foreliggende omstendigheter.

De to førstnevnte handlingsmåter vil oftest være knyttet sammen med en oppfatning av trusler mot egen eksistens. Motivet for handling vil ikke være utvikling og selvrealisering, men primært sett et forsøk på å opprettholde et status quo.

Det å kunne forutsi egne handlingers mulige virkninger og det å ha et visst overskudd av energi som kan nyttes til selvutvikling, forutsetter en åpenhet, en realistisk selvoppfatning og en evne til rasjonell tenking. Kort sagt, en indre sikkerhet og balanse, som desverre i vår kulturform bare er de aller færreste mennesker til del.

I internasjonale forhold finner vi mange paralleller til det som ovenfor er sagt. Vi finner volds- og skremselsmetoder, nasjonal underkastelse og selvoppgivelse, men også spredte forsøk på gjennom forståelse og innsikt å påvirke andre i retninger som ut fra humanitære betraktninger er de mest gunstige.

Ennå har ikke dette sistnevnte handlingsmønster vunnet noen almen tilslutning i internasjonale forhold. For de fleste mennesker synes det stort sett å være

begrenset til behandlingen av barn og syke. I internasjonale forhold er det ennå akasale oppfatninger som er dominerende.

På samme måte som forskjellige mennesker varierer sterkt med hensyn til indre sikkerhet, til hvor disponert de er for å oppfatte hendelser som truende, viser også grupper eller nasjoner, som vi alle vet, store forskjeller i den relative mengde "energi" de nytter til forsvar og til opprettholdelse av et status quo, på bekostning av arbeid og investeringer i nye sosiale målsetninger og i realisering av eksisterende muligheter.

En usikker og angstpreget person vil alltid mer eller mindre automatisk forsøke å motarbeide angsten ved å utvikle et psykomatisk forsvar. Personen vil dermed miste noe av sin plastisitet og ledighet, kontaktevnen vil bli redusert og sensibiliteten overfor inntrykk innsnevret. Er det først blitt dannet et psykisk forsvar vil personen ofte være lite mottakelig for andre inntrykk enn slike som setter forsvaret i fare.

Parallellen med nasjonale forsvar er påfallende. Også på det nasjonale plan får en ofte inntrykk av at sterke forsvarsbestrebelse lett fører til at kontaktevnen reduseres, samtidig som det finner sted en merkbar svekkelse av evnen til å motta andre inntrykk enn slike som setter forsvaret i fare.

Det forekommer unektelig mellommenneskelige og internasjonale situasjoner hvor utviklingen av et forsvar er på sin plass. En må imidlertid i begge forbindelser tilstrebe at forsvaret får en mest mulig midlertidig situasjonsspesifikk karakter, og at det ikke blir til hinder for rasjonelle løsninger og en konstruktiv utvikling. Såvel i personlige som i nasjonale sammenheng byr dette på store problemer. Vi vil i dette arbeid i første rekke konsentrere oss om spørsmålet slik det reiser seg i nasjonale og internasjonale forhold.

KAPITEL II

KRIGFØRING SOM GRUPPEATFERD.

Når to ukjente personer møter hverandre vil det vanligvis ta en tid før de er i stand til å tilpasse seg hverandre og forstå hverandre. Først etter en tids forløp vil det utvikle seg meninger som er felles for de to slik at deres atferd og handlinger blir gjensidig forståelig og mer eller mindre forutsigbare.

Ved interaksjon vil det over tid utvikles normer og standarder som virker regulerende inn på personenes atferd. Den tid som er nødvendig for å utvikle felles normer vil være avhengig av likheten i personenes bakgrunnsforhold, i deres kulturelle miljø. På grunn av felles trekk ved all menneskelig kultur vil en fullstendig mangel på felles meningsinnhold praktisk talt aldri foreligge. Likeledes vil man bare i de færreste tilfelle stå overfor forhold som er preget av fullstendig forståelse. Jo mer ulik bakgrunnsbetingelsene er, desto lenger tid vil det vanligvis ta før det utformes felles handlings- og oppfatningsregulerende normer.

Vi kom i foregående kapitel bl. a. inn på at internasjonale forhold også kan betraktes som en interaksjonsprosess. På samme måte som forholdet mellom personer innenfor et samfunn blir regulert ved konvensjoner og normer, traktater og sedvaner om hva som er riktig og galt, passende og upassende; på samme måte reguleres også tildels forholdet mellom grupper og nasjoner.

Nasjoner kan som nevnt, fremvise høyst forskjellige atferdsmønstre i sine bestrebelser på å påvirke hverandre. Endring i atferdsmønstre fører til endringer i de internasjonale forhold. Krig og fred er betegnelser på to forskjellige typer av slike forhold.

Vi vil i dette arbeid se på krig som en gjensidig anvendelse av vold mellom organiserte grupper. Ensidig anvendelse av vold vil vi ikke karakterisere som krig, men som nedslaktning, massakrering eller straff (15).

Normer og konvensjoner mellom grupper og nasjoner kommer ikke bare til uttrykk i valg av påvirkningsmidler. Såvel i krig som i fred kan vi også finne en viss regulering i selve måten midlene blir brukt på. I krig f. eks. på hvilken måte krigføringen finner sted. Graden og arten av voldsanvendelse vil alltid være bestemt ut fra videre kulturelle og historiske forhold.

1. Krigen og kulturene.

Som nevnt i første kapitel er det fra kultur-antropologiske studier vel kjent at det hos en rekke primitive folkegrupper ikke forekommer krig. Hos andre forekommer krigføring, men med en målsetting som i første rekke synes å være preget av den rent symbolske eller prestisjemessige egenverdi ved det å seire. Økonomiske vinningsmotiver synes å spille en meget underordnet rolle, og det samme synes til dels å gjøre seg gjeldende med hensyn til den evt. skadevirkning som blir tilføyet fienden (16).

Krigen har ofte et rent sportslig innslag, fortelles det, og blir regulert og modifisert etter sosiale konvensjoner.

Det er blitt inngående beskrevet hvordan kriger mellom australske grupper (stammer) blir avsluttet så snart en kriger på hver side er blitt drept, hvordan Plain-indianerne synes det er mye taprere og modigere gjort å berøre en fiende enn å drepe ham, hvordan Arkansas-indianerne en gang ga våpen til Chrickasan-indianerne som de var i krig med, slik at kampen kunne fortsette, hvordan australske stammer utstyrte uvæpnede hvite med våpen før de angrep, og hvordan Maoristammen sendte fullastede kanoer med mat til den sultende fiende så krigen kunne fortsette under mer like betingelser, etc. etc.

Går en over til å betrakte den vesterlandske og europeiske kultur og sammenlikner de siste verdenskriger med tidligere kriger, vil en finne at også her forekommer ubegrenset voldsanvendelse relativt sjelden.

I forhold til kriger utkjempet i det 18. og 19. århundre representerer de siste verdenskriger en absolutt økning i voldsanvendelsens art og omfang.

Det er blitt anslått at antall krigsoffer i det 11. århundre i Europa beløp seg til ca. 7000 mennesker. I tidsrommet 1900 til 1925 ble det i Europa som følge av krig drept eller såret over 24 millioner mennesker. Også når vi tar hensyn til befolkningsøkningen representerer dette en meget sterk stigning i antallet av krigsoffer. Mens det er blitt beregnet at ca. 2 promille av Europas befolkning i det 12. århundre ble drept eller såret som følge av krig, beløper det tilsvarende tall for tidsrommet 1900 - 1925 seg til hele 54 promille.

Etter Vatikanets beregninger for siste verdenskrig ble det i alt drept ca. 22 millioner og såret ca. 34.5 millioner mennesker. Alene i Europa ble det etter en internasjonal Røde Kors Komité's beregninger drept nesten 19 millioner sivile, derav ca. 10 millioner i U.S.S.R. (17).

Det er blitt nedlagt et stort arbeid med å utarbeide indeks-tall for de enkelte

århundrer for å komme frem til en sammenliknbar vurdering av krigens intensitet opp gjennom tidene. Slike indeks-tall er bl. a. blitt utarbeidet for europeiske kriger i de siste 9 århundrer.

Vi refererer her til professor Piterim Sorokins utregninger (18). Ved siden å ta hensyn til antallet drepte og sårede omfatter indeksene også varighet, antall som deltok og antall impliserte nasjoner.

12. årh.: 18	15. årh.: 100	18. årh.: 370
13. " : 24	16. " : 180	19. " : 120
14. " : 60	17. " : 500	20. " : 3080

Som en ser er indekstallet uten sammenlikning høyest for det 20. århundre. Denne veldige øking i krigsintensiteten kan naturligvis delvis tilbakeføres til den enorme vekst i teknikk og mekanikk, men bare delvis.

En står også overfor psykologiske og sosiologiske forhold, som har å gjøre med bevisste begrensninger av mulig voldsanvendelse. Det er disse forhold vi her i første rekke er interessert i å ta opp til drøfting.

2. Relative regler for krigføringens begrensning.

Sammenliknet med grekerne og romerne i deres kulturelle storhetsperiode viser vår tids krigføring seg på enkelte områder å være en god del begrenset, mens den i sammenlikning med de europeiske kriger i 18. og 19. århundre er nærmest ubegrenset. Den siste verdenskrig var uten tvil mindre begrenset enn den første. Tyskernes fremferd mot slagne nasjoner under siste krig var til dels ytterst brutal. Både overfor slaver og jøder ble det foretatt systematiske massedrap, og massakrering av sivilbefolkningen i erobrede byer var ingen helt ukjent foreteelse. På den annen side forekom ingen nedslaktning av overvunne armeer og salg av menn, kvinner og barn en gross som slaver, noe som etter sigende ikke var helt usedvanlig på f. eks. Julius Cæsars tid. Men selv romerne på det verste, skal ha vært milde i sammenlikning med frankerne og sakserne etter at det romerske keiserrike var brutt sammen. Det fortelles at sakserne og frankerne ikke sjelden hadde til vane å hugge ned alle de støtte på, menn, kvinner og barn, og at de praktisk talt tilintetgjorde byer og avlinger som de erobret (19).

Korstogene viste også voldsanvendelse i ytterste konsekvens med massakrering, nedslaktning og plyndringer. Det fortelles at muhammedanerne oppførte seg som gentlemen i sammenlikning med de kristne. Og at de kristne brukte voldsmidler og atferdsformer som på det strengeste var fordømt i krigføring kristne grupper i

mellom.

Dette at krigføringen antar karakter etter hvilken motstander en gitt gruppe står overfor kan påvises langt tilbake i tiden. Det fortelles f. eks. at grekerne i sin krigføring innenfor den samme tidsperiode viste stor ulikhet med hensyn til voldsanvendelse, bestemt av om krigen ble ført mellom hellenske grupper eller ikke.

Også andre av vestens nasjoner har vist stor ulikhet i krigføringen innenfor den samme tidsperiode. I krigføring mot de amerikanske indianerstammene, mot australske urinvånere, mot asiatiske land og afrikanske innfødte har ofte europeiske nasjoner gått fram med en voldsomhet som nesten mangler sidestykke på det europeiske kontinent (20). Det er til og med blitt hevdet at de alminnelige regler for krigføring var uanvendelige overfor slike anerkjente nasjoner som China, Sudan, Syria og Abessinia. Engelskmennene stilte seg f. eks. på Haag-konferansen i 1899 mot forbudet mot bruk av dum-dum-kuler med det argument at dette våpen var nødvendig i kampen mot fanatiske og opprørske stammer i Sudan og Nordvest-India.

Likeledes ble det fra engelsk side på nedrustningskonferansen i Geneve i 1933 foreslått at konvensjonelle begrensninger for arealbombing ikke skulle anvendes ved krigføring mot primitive stammer (21). "Med fremveksten av ytterliggående former for nasjonalisme", skriver Quincy Wright, "ble alle ytre politiske grupper betraktet som tilbakestående sivilisasjoner, som når som helst det kunne være ønskelig, kunne nektes enhver fordel ved krigsreguleringer."

Det synes imidlertid ikke å være noe spesielt trekk ved en vestlig sivilisasjon, eller ved den moderne nasjonalisme, dette at krigføringen endres i forhold til de grupper som står overfor hverandre. Også for australske stammer foreligger det iakttagelser om at voldsanvendelsen ble regulert etter hvor langt gruppene levde fra hverandre, og at jo mindre kjennskap motstanderne hadde til hverandre, desto mer total ble krigføringen (22).

Humaniseringen av krigføringen, eller begrensningen og reguleringen av maktmidlenes hensynsløse anvendelse synes derfor på det nærmeste å henge sammen med den sosiale definisjon av fienden som har vært fremherskende, og den sosiale definisjon synes på sin side å være sterkt bestemt av hvor mye kjennskap man har til motstanderen.

3. Andre begrensende faktorer.

Krigføring som instrument blir, i motsetning til krigføring som lek, gjerne startet ved at en gruppe ønsker å komme i besittelse av visse verdier som en annen gruppe kontrollerer. Hensynsløs bruk av voldsmidler kan virke ødeleggende inn på formålet med krigføringen, og bli noe av en boomerang.

I hvilken utstrekning en instrumentell krigføring skal få karakteren av ubegrenset voldsanvendelse vil derfor til dels være bestemt av arten av de verdier som blir søkt. Er verdiene av økonomisk eller politisk-strategisk natur lar det seg gjøre å spesifisere betingelsene en del. Er det f. eks. landområder, Lebensraum, i seg selv som blir etterstrebet, er det rimelig å anta at krigen vil få en annen karakter enn dersom verdiene det i første rekke er tale om er arbeidskraft, kjøpekraft eller skatteobjekter. I første tilfelle vil målet være nådd i den utstrekning en makter å utrydde landområdets tidligere innbyggere. I siste tilfelle vil forholdet være det motsatte.

Er målsetningen i første rekke ervervelse av flyttbare verdier, synes begrensningen å være relativt uavhengig av målsetningen, og mer bestemt av hva som er hensiktsmessig.

Det er hevdet at skikken med å frigi krigsfanger etter en krig opprinnelig ble praktisert mer for løsepengenes skyld enn av sans for ridderlig opptreden.

En faktor som ved siden av rene profittmotiv også har spilt inn ved regulering og begrensning av krigføringen er bruken av profesjonelle soldater, det vil si opprettelsen av krigeryrket som anerkjent stilling i samfunnet. Det lå tydelige fordeler i å behandle fanger relativt humannt når en selv lett kunne komme i samme situasjon (23).

Et annet synspunkt er opprettelsen av disiplinerte armeer. Når en enslig kamp ikke lenger den fremherskende form for krigføring, vil graden av økonomisk vinning bl. a. avhenge av den seirende hærførers evne til å hindre plyndring og formålsløs ødeleggelse blant sivilbefolkningen, samtidig som en endelig seier vil være usikker så lenge det eksisterer fare for at en enkelt militær seier skal føre til demoralisering og redusere hærførerens kontroll over de ofte krigstrette og plyndringslystne soldater. Ved å opprette disiplinerte armeer minsket en mulighetene både for rask oppløsning og for uønsket reduksjon i den økonomiske vinning. Dette virket regulerende, og også ofte formildende på sivilbefolkningens direkte krigslidelser (24).

Begrensning av krigføring kan ta mange veier. En av dem er regulering av

fangebehandlingen. Andre er regulering av krigen med hensyn til bestemte geografiske områder (kirker, åpne byer), til bestemte tider, former, personer (sårede, sivile) og metoder.

Slike reguleringer har ofte vært praktisert som uskrevne lover, uten formelle vedtak. Ofte finner en også reguleringene spesielt formulert som internasjonale rettsregler, f. eks. i Genfer-konvensjonene av 1864, 1906 og 1949, og i Haag-konvensjonene av 1899 og 1907.

Helt tilbake i det 10. århundre finner en slike reguleringer. Blant de mest bemerkelsesverdige på den tid var to former for "Guds-fred", "Pax Dei", som tok sikte på å trygge og beskytte de ikke-stridendes liv og eiendom, og Treuga Dei, som forsøkte å begrense antallet av dager som det var tillatt å kjempe på.

Både institusjonaliseringen av krigeryrket og instrumentaliseringen av krigen synes sammen med det vi har nevnt om kjennskap til fienden å ha hatt en formildende innvirkning på krigføringen.

4. Voldsøkende faktorer.

Professor Quincy Wright er inne på en slik faktor når han skriver at: "Reguleringer av krigføringen av den art som var fremherskende i det 17. og 18. århundre virket slik at krig ble mer en kampek enn en ødeleggelse, lett å starte og lett å slutte; men . . . slike reguleringer har mer og mer blitt borte med nasjonaliseringen og demokratiseringen av armeene." (25).

Rasjonaliseringen og demokratiseringen av armeene er en faktor en må regne med. Men det er rimelig å anta at denne endring har et betydelig mer mangesidig og dyptliggende grunnlag.

Den enorme utvikling av voldsmidlene har naturvis virket inn, men i det siste århundre er det kanskje de sosiologiske og psykologiske endringer som er blitt fremkalt av den industrielle utvikling vi i første rekke må feste vår oppmerksomhet på.

Gjennom den industrielle utviklingen er et stort antall nye yrkeskategorier blitt skapt, og den ledsagende spesialisering har knyttet ulike yrkesgrupper mer og mer sammen, så de er blitt sterkere og sterkere avhengige av hverandre innenfor den nasjonale enhets liv. Sammen med det økte økonomiske avhengighetsforhold har det funnet sted en betraktelig utvidelse av gruppeidentifiseringene, fra yrkes- og primærgrupper til nasjonalisme. Krigføringen er blitt total

samtidig som militærsystemet i stadig større grad er blitt avhengig av industriell produksjon, transport, forsyninger og nasjonale ressurser. Fra å være et relativt avgrenset og uavhengig statsforetakende har krigføringen i nyere tid utvidet kravet om massedeltakelse til nasjonen som helhet.

Det sies om Fredrik den Store og andre statsoverhoder i tidligere tider at de anmodet sine undersåtter om ikke å bry seg om de krigene som de førte. Krigføring var en relativt isolert hendelse som hadde lite å si for flertallet av nasjonenes medlemmer.

Gjennom den teknologiske utvikling, med utvikling av såkalte fjernvåpen som fly, ubåter, raketter, tanks etc. har krigshandlingene fått et betraktelig større operasjonsfelt. Den geografiske avstand fra krigsskueplassene har mistet mye av den beskyttende verdi som den tidligere hadde. I en moderne krig vil praktisk talt hvilket som helst lands sivilbefolkning befinne seg omtrent i den samme situasjon som ikke-kjempende i en omringet festning i eldre tider. Det er blitt sagt at krig mellom høyt industrialiserte land i vår tid kan sammenliknes med felttog hvor landene praktisk talt gjensidig omringer hverandre, og at en moderne arme ikke kan gå til krig uten stadig støtte fra hele nasjonen.

Den enkelte persons større betydning for og avhengighet av hele nasjonens liv har bl. a. aktivisert mange av de lag i befolkningen som tidligere var innen- og utenrikspolitisk passive. Nye former for eliterekuttering har vokst fram, og nye sanksjonssystemer er blitt utformet. Utviklingen av massekommunikasjonsmidlene radio, film, presse, fjernsyn etc., har bevirket at den generelle samtidsorientering blant folk flest er øket voldsomt, men samtidig har elitegruppene fått effektive atferdsregulerende midler til å styrke sin posisjon. Et moderne samfunn er så komplisert, og det er så vanskelig og krevende å lede det, at kun et fåtall av medlemmene i en nasjon kan utforme noen velfundert opposisjon mot elitegruppen. Det store flertall lar seg fremdeles lede.

Den politiske aktivitet som industrialiseringen har skapt blant store befolkningslag har i første rekke vært idealistisk og nasjonalistisk. Fornuftig innsikt i samfunnsproblemer blant folk flest har ganske sikkert blitt større, men ikke proporsjonalt med den betydelige økning som har funnet sted i følelsesmessig innfiltrering og identifisering med nasjonale symboler. Dette fenomen har gitt krigføringen i nyere tid et ideologisk, religiøst preg, som en sannsynligvis må helt tilbake til korstogene og religionskrigene i det 17. århundre for å finne make til.

5. Forsøk på en problemstilling.

Som nevnt innledningsvis i dette kapitel er graden av voldsanvendelse i det 20. århundre en absolutt tilbakegang i forhold til de to foregående hundreår. Denne tilbakegang kan ikke utelukkende tilskrives den forbedrede krigsteknikk. Den måten voldsanvendelsen har funnet sted på, og det moraliserende og ideologiske grunnlag som har dannet bakgrunnen for den, er faktorer som nå tillegges vesentlig betydning.

De generelle synspunktene som er nevnt her, synes å gå mer eller mindre på tvers av ideologisk innhold eller politisk system. De synes for såvidt å være like dekkende for de såkalte demokratier som for det såkalte autokratier. At vidtrekkende reguleringer av krigføringen har vært hensiktsmessig i tidligere århundrer, og at de faktisk har vært praktisert, setter vær egen tid og dens krigføring i et større perspektiv. Kommunikasjonsmidlenes økede effektivitet og utbredelse skulle skape betingelser for større internasjonal forståelse og humanitet, men dette har ubetinget vist seg ikke å være tilfelle. Hvilke ytterlige faktorer må vi ta med for å forklare dette? For å forklare den nøytralisering som sannsynligvis har funnet sted?

Vi har ovenfor vært inne på et par tenkelige voldsøkende faktorer. På den ene siden de militære institusjoners økede avhengighet av nasjonen som helhet, på den annen, enkeltindividenes forsterkede følelsesmessige forankringer i nasjonale symboler. Vi har ikke forsøkt å gå nærmere inn på den mulige kausale sammenheng mellom disse faktorer og den minskede voldsbegrensning som er kommet til uttrykk i de siste verdenskriger. Vi vil fortsette vår drøfting av dette spørsmål i neste kapitel, men vi gjør oss ikke håp om tilnærmelsesvis å løse problemet. Vi vil komme med en del synsmåter, men det gjør vi mer for å illustrere enkelte sider av problemet, enn for å gi noen tilstrekkelig og uttømmende forklaring.

KAPITEL III

IDEOLOGISKE ASPEKTER VED KRIGFØRING.

Blind selvrettferdighet og oppvurdering av egne idealer fører lett til at fienden blir malt like svart som en maler seg selv hvit. Det har vært hevdet at det å trekke "folk flest" inn i statsstyrelsen gjennom ideologisk påvirkning i form av slagord og følelsesmessige appeller og gjennom tvungen alminnelig verneplikt, muligens under visse forhold kan virke bremsende på forberedelsene til en krig, men at det neppe bidrar til å begrense krigføringen. Systemet med å utskrive borgerne til krigstjeneste forsterker etter manges mening både voldsomhetene og lidenskapene. Det vises i denne forbindelse gjerne til at i Hellas i eldre tid var borgerhæren tilbøyelig til å gå fram med atskillig større hensynsløshet enn det som var vanlig blant profesjonelle soldater (26).

Det som i første rekke karakteriserer de store verdenskriger i det 20. århundre er en omfattende ideologisk nasjonalisme, en høyt utviklet krigsteknikk, og massedeltakelse i krigføringen. Samtidig med fremveksten av nasjonale identifiseringer på et ideologisk grunnlag har krigføringen øket i voldsomhet og brutalitet. Krigføringen har mistet mye av det rent instrumentelle preg som var fremherskende i tidligere hundreår, og har i stedet antatt karakteren av korstog og juridisk-moralske oppgjør.

Samtidig med kravet om ubetinget overgivelse, fullstendig seier, etc. har krigføringen blitt totalisert. Krig i moderne tid har blitt ideologiske kriger, med stereotype oppfatninger av fienden som den absolutte fiende. Ønsket om å vinne gunstige fredsforhold har veket plassen for en politikk hvor midlet, militær seier, har fått en endelig og nesten altomfattende målkarakter og egenverdi.

1. Folkevilje og nasjonal skyld.

Mens tidligere tiders kriger ble utkjempet med det mål for øye gjensidig å forsøke å endre elitegruppers målsetninger overfor rent konkrete betingelser, har målsetningen i senere tid blitt utformet med hensyn til abstrakte betingelser med hovedvekten på fjernelse av elitegrupper, endringer av maktkonstellasjoner og institusjonelle mønster. Kollektivt ansvar og nasjonal skyld er blitt politiske slagord, og nasjonale enheters handlinger er i større og større utstrekning blitt be-

traktet som uttrykk for hele gruppers egenart. Dette er for såvidt i overensstemmelse med de moderne demokratiske ideer om at en gruppeelites handlingsvalg er følsom for og bestemt av hva det store flertall av gruppe medlemmene vil. En slik idealisering fjerner seg ofte fra de faktiske forhold, og kan få vidtrekkende betenkelige konsekvenser.

Vi har tidligere sitert en uttalelse av den amerikanske psykolog Gordon Allport, om at "Menneskene i verden - de alminnelige menneskene - lager aldri krig." Like lite som de alminnelige mennesker - folk flest - lager krig, er de naturligvis ansvarlige for sine ledes utenrikspolitiske disposisjoner. Dette er noe som ikke er utelukkende begrenset til de totalitære regimer, men er like fullt tilfelle med demokratiske nasjoner. Kanskje særlig i de demokratiske land finner det sted en urealistisk idealisering av de nasjonale elitegruppers funksjon og grunnlag.

"Forvirring blir ofte skapt," skriver E. H. Carr, professor i internasjonal politikk ved Wales Universitet, "ved en vane som er utbredt blant politikere og forfattere i den engelsktalende verden: Å definere demokrati formelt og konvensjonelt som 'folkets selvstyre' eller 'regjering ved samtykke'. Hva disse ord definerer er ikke demokrati, men anarki. En eller annen regjering er nødvendig i den felles interesse nettopp fordi menneskene ikke kan styre seg selv. Regjering ved samtykke er en selvmotsigelse, for en regjeringens oppgave er å tvinge folk til å gjøre det de ikke ville gjøre av fri vilje." (27).

På det internasjonale plan, hvor enhver valgavgjørelse er sterkt komplisert, vil folk flest innenfor nær sagt alle nasjoner stå praktisk talt hjelpeløse og uvitende. I enkelte saker vil det av og til kunne påvises det en kaller en "folkevilje", men denne er oftest ikke saklig utformet. Det er som regel utvilsomt noe riktig i det som ofte blir hevdet - at det ikke er folk flest, men elitegruppene som både reiser og avgjør de viktigste politiske stridsspørsmål innenfor en nasjon (28).

Det synes i dag å være en utbredt oppfatning at en politikk som skal oppfattes av og virke motiverende på folk flest må ha en følelsesmessig appell, en absolutt prinsipiell karakter og en ikke for entydig utforming.

Man kan i denne forbindelse som illustrasjon peke på Churchill's berømte tale i Underhuset 13. mai 1940, hvor han uttaler bl. a. : "Dere spør, hva er vår politikk? Jeg vil si det er å føre krig, på sjøen, på land og i luften ... Det er vår politikk. Dere spør, hva er vårt mål? Jeg kan svare i et ord: Det er seier, seier for enhver pris." (29).

De formuleringer Churchill her gjør seg til talsmann for er nesten utrolige

forenklinger. Man må nærmest hevde at Churchill ikke har svart på noen av spørsmålene. Har han besvart dem, og de virkelig gir uttrykk for den engelske regjerings politikk på den tiden, er de så sterkt middelorientert at en blir tvunget til å spørre hva årsaken kan være.

2. Er politisk begeistring en forutsetning for nasjonal motivasjon?

Representerer Churchill's forenklede og slagord-pregede utsagn forsøk på å motivere til offervillig innsats? Er slike forenklinger nødvendige? Er borgeres motivasjon til offervillig innsats bestemt av det forhold at de alle er istand til selv å formulere de politiske målsetninger?

I den utstrekning spørsmål av denne art overhodet blir reist synes de ofte innenfor vår kulturkrets å utløse bejaende svar. Det synes ofte underforstått å bli godtatt at nasjonal motivasjon forutsetter politisk begeistring.

En slik antagelse synes videre å forutsette at de politiske mål blir redusert til fengende appeller og etnosentriske formuleringer og slagord. Men er dette nødvendig?

Det er ytterst vanskelig å ta et generelt standpunkt til det problem som her blir reist. At det i alle fall ikke for alle er en ubetinget forutsetning synes mange hendelser å tyde på.

Erfaringsmessig har det f. eks. vist seg at begeistring for nasjonale målsetninger og ideologier under vanlige forhold er av minimal betydning for de militære enheters moral og kampdyktighet. Dette synes ikke være noen spesielt kjennetegn ved bestemte nasjoner.

En idealistisk tysk student beretter f. eks. følgende om forholdene i den tyske arme under første verdenskrig:

"Kompaniet er det eneste virkelig eksisterende samfunn. Dette samfunn tillater hverken tid eller hvile for et personlig liv. Det tvinger oss inn i dets sirkel, med livet som innsats ideen om å kjempe, leve, og dø for fedrelandet og dets kultur, er derfor bare en forholdvis fjern tanke. I det minste spiller det ingen stor rolle i individets faktiske motivasjoner." (30).

En tysk sersjant som ble tatt til fange i slutten av den annen verdenskrig ble bedt om å uttale seg om den politiske stemningen blant sine menn. Svaret er karakteristisk: "Når dere spør slike spørsmål, forstår jeg at dere ikke har idé om hva det er som får soldater til å kjempe. Soldatene ligger i sine hull og er lykkelige hvis de får anledning til å leve en dag til. Hvis de tenker i det hele tatt, så

er det på at krigen skal slutte og de skal få komme hjem." (31).

To amerikanske samfunnsforskere som har foretatt en inngående analyse av betingelsene for samholdet i Wehrmacht under den annen verdenskrig, skriver bl. a.: "For de fleste soldater i kamp avhenger effektiviteten bare i liten grad av hvor opptatt de er av de politiske verdier som kan bli berørt av krigens resultat og som fanger oppmerksomheten til statsmenn og publisister . . . de verdier som innbefatter politiske og sosiale systemer eller etiske idéer, har ikke stor innflytelse på en soldats vilje til å kjempe etter beste evne og holde ut så lenge som mulig. For den alminnelige tyske soldat var det mest utslagsgivende at han var et medlem av en squadron eller seksjon som opprettholdt en strukturell integritet og falt sammen med en sosial enhet som tilfredsstilte hans primære behov. Forutsatt at han fikk de nødvendige våpen ville han fortsette å kjempe så lenge gruppen hadde en ledelse som han kunne identifisere seg med, og så lenge han ga 'kjærlighet' og mottok 'kjærlighet' fra de andre medlemmene i sitt kompani eller tropp. Så lenge han med andre ord følte seg som et medlem av sin primærgruppe, bundet av de andre medlemmenes forventninger og krav, ville hans ytelser vanligvis bli gode". (32).

Vi har oppholdt oss ved tyske forhold. Er dette spesifikke tyske reaksjonsmønster, eller er de generelle, slik at de også gjelder for andre nasjoner?

Det er rimelig å anta at ideologiske identifiseringer og politiske målsetninger spiller en ikke ubetydelig rolle i armeer som er rekruttert på frivillig grunnlag, og organisert i forhold til bestemte politiske mål, slik som f. eks. den internasjonale brigade i den spanske borgerkrig.

Men dette er spesialtilfelle. Det er også rimelig å anta at personer som står i direkte opposisjon til sin nasjons ideologi og krigsmål vil være lite motivert for optimal innsats. Vi interesserer oss imidlertid for de mest vanlige forhold, for vernepliktsarmeer og armeer som ikke i første rekke er organisert med henblikk på bestemte politiske mål og oppgaver, og for forholdet mellom begeistring for egne mål og en mer nøktern innstilling.

I en teoretisk analyse av de sosialpsykologiske forskningsresultater fra den amerikanske arme under siste krig skriver professor E. A. Skils: "Hat mot fiendens soldater eller hat mot fiendtlige folk synes å ha vært en relativt betydningsløs determinant for kampmotivasjon.

Det er imidlertid bemerkelsesverdig at hat mot fienden minsket etter at soldatene kom i kamp. Soldater som ennå var i trening i U.S.A. eller i bakenforliggende områder, viste større hat mot fienden enn soldater som faktisk hadde

kjempet mot fienden i kampsituasjoner

På samme måte støtter forskningsmaterialet ikke den hypotese at hengivelse til patriotiske idealer virker betydelig inn på soldatenes ytelser i kamp og bak fronten." (33)

Fra annet hold er det blitt påvist at mengde og intensitet av kamperfaring ofte virker til å øke innsatsviljen og motstandskraften. Den ideologiske orientering og begeistring reduseres, men på samme tid utvikles en følelse av kontakt og samhørighet med andre mennesker og en følelse av å være av betydning for andre.

En amerikansk psykolog, S. Chase, beskriver forholdene blant de amerikanske flygere som var stasjonert i England med følgende ord: "Hvis en gutt identifiserte seg selv med sin umiddelbare face-to-face gruppe - mannskapet, squadronen, vingen - viser opptegnelser at han var en meget bedre kriger enn hvis hans lojalitet var ideologisk, uttrykt i slike slagord som "kamp for friheten", eller "kamp for demokratiet". Mennesker betydde mer for soldatene enn ideer." (34).

Det synes altså å foreligge en viss samstemmighet om at begeistring for egne ideologiske eller politiske målsetninger og formuleringer vanligvis har en relativt underordnet betydning for militære styrkers kampmoral og effektivitet, og at den mer intime, mellompersonlige tilpassing innen en primærgruppe i så måte er av betraktelig større betydning.

Denne konklusjon gjelder altså for de militære institusjoner. Hvorledes er forholdet blant de ikke-militære institusjonene? Professor Skils nevner bl. a. det forhold at det forelå en direkte proporsjonalitet mellom avstand fra frontlinjen og grad av fiendehat : dess større avstand, dess større hat.

I hvilken grad er hjemmefrontens krigsanstrengelse bestemt av politisk begeistring? Hjemmefronten er en ualminnelig sammensatt gruppe, men hvis vi betrakter den som et hele, og den politiske begeistring, som noe som bl. a. gir seg uttrykk i interesse for politiske målsetninger og oppslutning om politiske prinsipperklæringer, så kan vi i det minste konkludere at den politiske begeistring i U.S.A. under siste krig var ualminnelig liten. Dette til tross for U.S.A.'s enorme krigsproduksjon og krigsanstrengelser. Den Anglo-Amerikanske målsetningen under siste krig ble bl. a. forsøkt uttrykt i Atlanterhavserklæringen og De Fire Friheter. Den amerikanske psykolog J. S. Bruner ledet i løpet av krigen en rekke opinionsundersøkelser for å undersøke og utforske folks meninger og reaksjoner på disse prinsipperklæringer. Dr. Bruner summerer sine resultater, som

viser en nesten utrolig grad av apati og uvitenhet, på følgende måte:

"Vår innstilling til krigens store "fredsdokumenter" er symptomatisk ... Ta for eksempel tilfellet med Atlanterhavserklæringen. Amerika, sammen med resten av den frie verden ble grepet av det epokegjørende møte på havet. Det hadde appell. Det fanget vår fantasi ... Fem måneder senere klargjorde meningsmålinger at mindre enn en fjerdedel av det amerikanske folk hevdet overhodet å ha hørt om Atlanterhavserklæringen. Men hva var tragisk var at bare en av tre av de få opplyste var i stand til å nevne et eneste vedtak. Det samme er tilfelle med de "Fire Friheter" - et enkelt kreditiv på tolv ord." (35)

Dette gjaldt i krigstiden, og det er rimelig å anta at kunnskapsnivået ikke er vesentlig større i fredstid. Det gjaldt for en stor, folkerik nasjon, men det er sannsynlig at forholdene ikke er stort bedre i små nasjoner.

Noen resultater fra en svensk opinionsundersøkelse som ble foretatt i januar-mars 1952 er i denne forbindelse av interesse (36). Den antyder om den svenske befolknings avislesning at 61% leser alt eller det meste av nyheter om forbrytelser og ulykker, 43% alt eller det meste av kåserier og småhistorier, 39% alt eller det meste av innenrikspolitiske nyheter og 30% alt eller det meste om utenrikspolitiske nyheter. Hele 68% opplyser at de har hørt eller lest om FN's sikkerhetsråd, men bare 27% kan oppgi navnet på tre av medlemslandene. Hele 18% forteller at de aldri har hørt eller lest om A-pakten, og bare 53% har hørt eller lest om Kominform. Og bare 25.5% kan oppgi navnet på tre av medlemslandene i Kominform.

Med dette som utgangspunkt ligger det nær å anta at den utenrikspolitisk noenlunde bevisste del av Sveriges befolkning må utgjøre noe mellom en fjerdedel og en femtedel. Dette blir forøvrig støttet indirekte av andre tall fra samme undersøkelse: 58% opplyser at de sjelden eller aldri diskuterer verdenssituasjonen, mens dette for 21% er en ukentlig foreteelse.

Ganske påfallende interessante blir de gitte prosentsetser når en studerer svarfordelingen på spørsmålet om Sverige bør gå til krig hvis det blir angrepet. Nesten 80% svarer her et ubetinget ja.

I lys av disse empiriske resultater synes det rimelig å anta at for folk flest er politiske prinsipperklæringer av underordnet betydning. Dette gjelder i krig som i fred, i store som i små nasjoner. Det gjelder for militære organisasjoner, og vi har grunn til å anta - også stort sett for ikke-militære institusjoner.

Ut fra dette å konkludere at politiske prinsipperklæringer er uten enhver betydning vil være direkt uholdbart. Politiske prinsipperklæringer er ganske sikkert av enorm betydning, ikke for folk flest, men for såkalte opinionsdannende orga-

ner, for elitegrupper og for overordnede instanser innenfor politiske organisasjoner. Nettopp for de etater som i høy grad retningsbestemmer utviklingen i samfunnet.

3. Virker politiske appeller voldsøkende?

Vi reiste i forrige kapitel spørsmålet om hvilke faktorer man kan tenke seg til forklaring av det misforhold som etter hvert har utviklet seg mellom kommuniseringsmuligheter og internasjonal forståelse på den ene side, og systematiske forsøk på voldsbegrensninger på den annen. Vi skal nå se litt nærmere på dette problemet.

La oss med en gang slå fast at den begrensning som til enhver tid vil finne sted i bruken av voldsmilder i liten grad vil være bestemt av den enkelte soldats ønsker eller preferanser. I den moderne krig vil voldsanvendelsens art og omfang alltid være sentralt regulert. Den vil i en viss utstrekning alltid være bestemt av elitegruppens vurderinger og intensjoner.

Samtidig med at krigføringen har økt i voldsomhet og intensitet har man i langt sterkere grad appellert til nasjonalfølelsen på et ideologisk grunnlag. Det er tilsynelatende et årsaksforhold mellom disse omstendigheter.

Men dette årsaksforholdet er neppe direkte. Det er mulig å anta at de enkelte borgeres blodtørstighet og brutalitet ikke har økt i vesentlig grad på grunn av de ideologiske appellene. Det er mulig at de i første rekke mer har virket til å fjerne hemninger enn til å motivere handlinger.

Størst virkning har de muligens hatt på elitegruppene selv ved å virke tilbake på deres egne disposisjoner. Hvis ønsket om å motivere til offervillig innsats fører til forsøk på å popularisere og slagordformulere de politiske målsetningene, så vil dette lett kunne tenkes å virke forstyrrende inn på formuleringer av langtidsmål og dermed også lett fremkalle en sammenblanding av mål og midler ved at elitegruppen binder sin politikk til utsagn som opprinnelig var ment å være midler til å skape entusiasme og offervilje. Ideologisk appellering innebærer alltid den fare at elitegruppens egen politikk lett kan bli farget av dem og dominert av irrasjonelle forhold.

4. Noen teoretiske betraktninger om truselorientert atferd.

Et påfallende trekk ved de siste verdenskriger er at de tilsynelatende i høy grad har hatt middelorienterte målsetninger. Militær seier er f. eks. blitt tillagt

stor egenverdi.

En slik middelorientering faller ofte på det nærmeste sammen med hva vi psykologisk kan kalle en truselorientering.

Fra psykologisk hold er det i de senere år blitt vanlig å foreta en inndeling mellom trusel- og målorientert adferd. Et målorientert atferdsmønster vil si at atferden er rettet mot å løse et foreliggende problem, at den er konstruktiv og har et livsfremmende og positivt selvrepresenterende grunnlag. Motsetningen - et truselorientert atferdsmønster - vil si at atferden er preget av forsvarsbestrebelse, av å opprettholde eller gjenvinne et "status quo", at den er destruktiv eller selvpoppgivende og har sitt grunnlag i nevrotisk angst og usikkerhet.

Stort sett lar det seg gjøre å snakke om at mennesker har forskjellig disposisjon til å reagere med henholdsvis trusel- og målorientert atferd.

I et videre psykologisk perspektiv vil en truselorientering gi seg til kjenne bl. a. i rigiditet, i intoleranse overfor tvetydigheter, i manglende evne til å se virkningen av egne handlinger, i tilbøyelighet til å oppfatte hindringer som trusler og i tendenser til å gjøre midler til mål.

Det ligger nær å spørre om den økede voldsanvendelse i internasjonale forhold i vår tid er uttrykk for at folk flest nå har en sterkere truselorientering, om vår tids statsmenn er mindre målorientert enn tidligere tiders.

Noe bestemt svar på disse spørsmål er vi i dag ute av stand til å gi. Enhver truselorientering vil bl. a. være en funksjon av dypereliggende lag i et menneskes personlighet. Lag som bl. a. er utformet og dannet i den aller tidligste barndom. En sammenliknende undersøkelse av oppdragelsesformer ned gjennom tidene ville kanskje kunne gitt oss noen holdepunkter, men en slik tilnærming ville ikke vært tilstrekkelig til å belyse det foreliggende spørsmål.

Om en person skal føle seg truet og reagere med truselorientert atferd vil alltid også være en funksjon av de foreliggende ytre betingelser. Og de ytre sosiale betingelser har gjennomgått enorme forandringer opp gjennom tidene.

Til tross for at vi ikke kan gi noe bestemt svar på spørsmålet ovenfor, kan vi allikevel sannsynliggjøre visse hypoteser.

En persons opplevelse av en trusel vil dels være avhengig av hvorledes personen opplever andre, dels av hvorledes han opplever seg selv. Er det en reell fare for inngrep utenfra, vil han føle seg truet i en grad som dels er avhengig av hvor stor sjanse han synes det er for inngrep, dels av hvilke konsekvenser han venter seg det mulige inngrep. Med andre ord: Dersom to personer oppfatter mulighetene for inngrep likt, vil den føle seg mest truet som venter seg de største kon-

sekvenser. Dette kan vi igjen formulere slik at jo høyere tanker et individ har om seg selv, desto forsmedligere vil et gitt nederlag føles, - og jo større nederlaget blir, desto forsmedligere vil det føles når selvfølelsen ellers er den samme.

I en slik formulering vil selvfølelsen avspeile den indre disposisjon, mens de ytre betingelser avspeiler det som fører til nederlag. Mellom betingelser og disposisjon vil det alltid være et intimt samspill.

Selvfølelsen vil representere de truede verdier og danne grunnlaget for forventninger om konsekvensenes størrelsesorden. De ytre faktiske konsekvenser og sannsynligheten vil selvsagt også spille inn, men på en indirekte måte. Hvilke forventninger som preger en person, vil være bestemt av ytre forhold, men ikke bare av hvorledes disse er "objektivt" sett. Personens oppfatning av de objektive forhold vil være avgjørende. Folk oppfatter hva de ønsker å oppfatte, blir det ofte sagt. Hva som faktisk blir oppfattet vil i høy grad være bestemt av indre disposisjoner, tidligere utviklede verdisystemer og selvoppfatninger.

At mulighetene for å bli drept i en moderne krig er større enn i tidligere tider er en faktisk konsekvens, men forventningen om denne konsekvens' størrelsesorden er bestemt av noe mer, nemlig hvordan individet oppfatter seg selv, hvilken verdi det tillegger det å leve. Når den faktiske sannsynlighet for å bli drept øker, behøver ikke det nødvendigvis føre til at folk føler seg mer truet, eller at de i større grad vegrer seg for å utføre bestemte handlinger, dersom deres verdisystemer og selvoppfatninger endrer seg tilsvarende. Det er således ikke umulig å anta at tidligere tiders meget dristige og aggressive hærførere ville ha betenkt seg både vel og lenge for å foreta operasjoner som vår tids generaler og statsmenn gir seg i kast med.

I internasjonale forhold vil tilbøyeligheten til truseloppfatninger være bestemt dels av de egenskaper og verdier et individ tillegger sin nasjon, dels av de forventninger det har om mulighetene for og størrelsesordenen av inngrep fra andre nasjoners side.

Skal vi forsøke oss på en foreløpig definisjon av begrepet internasjonal truseloppfatning vil den se omtrent slik ut:

Jo større individet oppfatter mulighetene for inngrep fra andre nasjoner, og jo større han mener sannsynligheten er for at dette inngrep vil ødelegge bestemte verdier, og jo mer overordnet og sentral betydning han tillegger disse verdiene, desto mer truet vil han oppfatte sin nasjons stilling.

En definisjon av truseloppfatning som den som her er skissert, er subjektiv i

sitt innhold. Det er individets oppfatninger det tales om.

I korthet kan vi si at jo høyere tanker en person har om sin nasjon, jo mer han er tilbøyelig til å idealisere og 'hvitmale', desto mer disponert vil han være til å oppfatte hendelser som trusler. Truslene på sin side vil ha en tendens til å føre til en ytterligere idealisering og en øket middelorientering slik at middelvalg og middelbruk blir mindre elastisk og rasjonell. Dette vil igjen virke tilbake og fremme opplevelsen av nye trusler - slik at vi her står overfor mulighetene for utviklingen av en skjebnesvanger *circulus viciosus*.

For elitegrupper vi nasjonale nederlag ikke alltid også betyr personlige nederlag. Men i den utstrekning krigshandlinger blir totalisert, og får som målsetning å utrydde elitegrupper, da vil personlige og nasjonale nederlag nærmest betyr det samme for elitegruppene. Det er høyst rimelig å anta at elitegrupper i en slik situasjon vil være tilbøyelige til å overvurdere situasjonens alvor for hele folket. Likeledes at det vil ha en tendens til å ønske maksimal offervilje fra de andre borgers side, og at denne tendens til dels vil komme til uttrykk gjennom appeller til overmenneskelige, opphøyede verdier og idealer. Men når elitegrupper ser seg selv som representanter for slike overmenneskelige og opphøyede verdier og ideologier, vil det lett rettferdiggjøre bruken av ubegrensede voldsmilder. Det vil ikke lenger være den enkelte persons liv saken gjelder, men overpersonlige verdier som er overordnet den enkelte borgers liv og trivsel, men dog ubrytelig knyttet sammen med elitegruppens struktur og eksistens. På samme måte som medlemmene i elitegruppen føler sine egne liv truet, vil de gjennom sin voldsanvendelse eller trusel om voldsanvendelse skape de samme forventninger i motstanderes elitegrupper.

Vi står med andre ord overfor mulighetene av en internasjonal voldsakselerende interaksjon.

De respektive nasjoners elitegrupper spiller en stor rolle for denne akselerasjon. Det er gjennom elitegruppene den eventuelle akselerasjon formidler, og det er noe av grunnlaget for denne formidling vi forsøkte å forklare ved å henvise til det forhold at truselopplevelser har en tendens til å føre til at midler får målkarakter, og vise versa. Det åpner seg interessante perspektiver hvis vi betrakter elitegruppene appeller til de enkelte borgere og appellenes mulige tilbakevirkning på elitegruppens egne nasjonale identifiseringer som et ledd i en slik prosess. Det synes i så fall faktisk å foreligge en meningsfull sammenheng mellom den stadig mer intense appell til nasjonalisme i nyere tid og den stadig mer ubegrensede voldsanvendelse.

Rent teoretisk kan vi si at jo mer instrumentelt krigføring blir oppfattet av elitegrupper, desto større sannsynlighet vil det være for at voldsanvendelsen blir begrenset, gjennom elitegruppens større motstandsevne mot å bli trukket inn i den livsødeleggende malstrøm som ovenfor er blitt påpekt:

Det er imidlertid også et annet forhold som er av stor betydning i denne forbindelse: Den instrumentelle oppfatning må være gjensidig hos de nasjoner som står overfor hverandre.

Graden av voldsanvendelse som preger samspillet mellom nasjoner synes lett å bli bestemt av den nasjon som minst begrenser sin voldsanvendelse. Graden av voldsanvendelse synes derfor til en viss grad å bli bestemt av den nasjon som minst betrakter krigen som middel, hvilket naturligvis ikke er noen ubetinget nødvendighet, men det vil alltid være et kraftig press på den elitegruppe som frivillig motstår å anvende voldsmilder som motstanderen nyter - et press så sterkt at det skal en ualminnelig sterk grad av indre sikkerhet til for å kunne motstå det.

5. Er demokratiet en garanti for voldsbegrensninger?

Oppfatninger av krigen som politisk instrument kommer klart til uttrykk i Fredrik den Stores anmodning til sine undersåtter om de krigene han førte. Det motsatte kommer til uttrykk i Churchill's tidligere siterte tale.

Demokrati som system for elite-rekruttering synes ikke å være noen garanti for at det skal utvikles internasjonale voldbegrensende atferdsnormer. Slike normer synes å gå mer eller mindre på tvers av institusjonelle systemer, og synes i større grad å være knyttet til den endelige, fjerntliggende karakter ved de foreliggende målsetninger.

For en nasjon hvor nasjonale og internasjonale målsetninger praktisk talt ikke finnes, hvor kollektive, sosiale målsetninger er ukjent eller lite utviklet, vil militærmakt i seg selv lett stå fram som et dominerende og enerådende instrument, med stor egenverdi. Dette har lite å gjøre med om nasjonen er demokratisk eller ikke-demokratisk i sin institusjonelle struktur.

Sambandsstatenes forhenværende Moskva-ambassadør, George Kennan, kommenterer U.S.A.'s heftige og voldsomme korsfarerånd så snart det er innviklet i krig på følgende måte: "Jeg tenker undertiden på om ikke demokratiet i denne henseende har sørgelige likhetspunkter med et av disse fortidsuhyrer med en kropp så lang som dette værelset og en hjerne på størrelse med en knappenål. . . Det er langsomt til vrede - en må faktisk trække det på halen for å gjøre det oppmerksom på at dets interesser blir gått for nær. Men er det først våknet til dåd,

slår det om seg i blind besluttsomhet, slik at det ikke bare ødelegger sine fiender, men også i høy grad sitt eget rede." (37).

.....

I 1935 og 1936 foreslo Tyskland at det skulle lages en internasjonal regel om at bombing kun skulle kunne finne sted innenfor kampsoner, begrenset til en dybde av 100 kilometer bak frontlinjer.

Den engelske militærteoretiker B. H. Liddell Hart kommenterer forslaget på følgende måte: "Når vi undersøker tyskernes flyoperasjoner i begynnelsen av krigen, må vi innrømme at de i praksis holdt seg nær opptil dette forslaget Bombingen av Warszawa og Rotterdam forferdet verden, men den ble ikke utført før de tyske tropper holdt på å bane seg vei inn i disse byene. Den var altså i overensstemmelse med definisjonen av 1935 og stemte også med de gamle regler for bombardement av beleirede byer. Og enda hadde tyskerne i 1940 et flyvåpen som var så totalt overlegent at de kunne brukt det akkurat som de ville.

Den første klare avvikelse fra denne regelen var bombingen av London. Den kom etter at Royal Air Force hadde foretatt seks vellykte angrep på Berlin. Tyskerne hadde altså rett når de påsto at deres aksjon var gjengjeldelse. Dessuten tok de noen uker senere initiativet til en overenskomst om å gi avkall på den slags bombing av byer, til tross for at de fremdeles hadde sitt umåtelige forsprang i bombestyrke." (38).

Liddell Hart ser Tysklands atferd på dette område ikke som uttrykk for en human innstilling, men som et uttrykk for "at de så langt fremover", og ut fra det forhold "at en beregnende angriperstat er mer innstilt på å se det fornuftige i å begrense ødeleggelsene, enn de nasjoner som er nødt til å møte angrepet".

Liddell Hart fremholder videre at demokratiet kan virke bremsende på forberedelsene til krigføring, men ikke på begrensningen av den. At det i demokratier ofte hender at "følelsene tar makten fra fornuften og driver de ledende menn til ytterligheter, i håp om at deres land skal beholde lederstillingen."

"I 1940 drev dette følelsesmessige høytrykk," fortsetter Liddell Hart, "de britiske ledere til å bombe Tysklands industrisentra, til tross for at bombeflystyrken avr tyskernes langt underlegen Det samme trykk førte til at presisjonsbombingen ble avløst av den såkalte areal-bombing - innskrenket bombing av ikke-stridende - en kampmåte som minnet om de verste redsler i eldre tid. Til slutt kulminerte den i bruken av atombomben mot Hiroshima og Nagasaki. Selv Djengis Khan og Tamerlan hadde nok aldri tenkt seg muligheten av at så mange kunne bli drept av så få.

Det var en skjebnens ironi at de nasjoner som hadde gått i krigen for å redde sivilisasjonen, skulle komme til å anvende de mest usiviliserte krigsmidler verden har sett i århundrene etter disse mongolske eksponenter for blodbad en gross." (39).

Det er neppe riktig å legge skylden for den økede voldsanvendelse på demokratiet som samfunnssystem. Det er sannsynlig at det i første rekke mer må tilskrives mangel på internasjonal orientering og langsiktige kollektive, nasjonale målsetninger. I den utstrekning demokratiet som styresett eller samfunnssystem er det eneste nasjonale mål av verdi som foreligger, vil sannsynligvis enhver krig med mulighet for okkupasjon og endring av styreform gi grunnlag for omfattende truseloppfatninger, manglende elastisitet i middelbruk og instrumentelt pregede målsetninger.

Når det gjelder Tysklands "forutseenhet", dets villighet til f.eks. å begrense bombing til kampsoner, så kan ikke dette tas som uttrykk for noen generell mål-orientering. Tysklands enorme nasjonalisme, dets omfattende og systematiske utryddelse av jøder, dets idealisering av krigen og krigeryrket, av makt og nasjonal styrke og dets forøvrig forholdsvis hensynsløse krigføring - peker overbevisende i motsatt retning. At det foreslår en enkelt voldsbegrensning må som Liddell Hart bemerker, sees i lys av langsiktige militære mål.

Langsiktige kollektive målsetninger kan være av forskjellig karakter. Noe uttrykk for en underliggende målorientering vil de ikke representere med mindre de har et konstruktivt innhold og et humanitært grunnlag som setter de institusjonelle systemer i et videre perspektiv. Ikke desto mindre kan sannsynligvis langsiktige mål uansett karakter ved enkelte anledninger fremme voldsbegrensninger. Det vi imidlertid i denne sammenheng særlig vil påpeke er at de demokratiske land erfaringsmessig hittil ikke har vist seg å representere noen garanti for voldsbegrensninger.

6. Noen andre truseldeterminerende faktorer.

Vi har i et tidligere avsnitt fremsatt enkelte hypoteser om grunnlaget for utviklingen av internasjonale truseloppfatninger i vår tid. Særlig rettet vi vår oppmerksomhet mot interaksjonen som foregår mellom nasjoner og formidles av nasjonale elitegrupper.

Vi vil nå forsøke å belyse spørsmålet litt nærmere ved også å trekke fram en del andre faktorer som muligens er medbestemmende.

En slik faktor, som vi på ingen måte kan se bort fra, er det forhold at den forbedrede krigsteknikk i moderne tid gir muligheter for angrep mot stadig nye verdier, verdier som i seg selv til dels er et produkt av den økede industrielle utvikling.

Den moderne krig er som nevnt bl. a. kjennetegnet ved en bortimot total innsats fra hele nasjonens side. Krigsmaskinen som sådan er blitt sterkt avhengig av forsyninger. Samtidig med krigsteknikkens utvikling, kanskje særlig når det gjelder fjern-våpnene, har den ikke-stridende del av sivilbefolkningen blitt trukket inn i frontlinjen. Uten kontinuerlige forsyninger står den moderne arme i stor fare for å lide nederlag.

Sivilbefolkningens moral, industrisentra, transportlinjer, råvaredepoter er blitt deler av en nasjons militære styrke, slik at den rent militære sårbarhet er blitt større.

Dette er utvilsomt medvirkende faktorer til krigføringens totalisering omfangsmessig sett. Ødeleggelse av sivilbefolkningens arbeidseffektivitet er blitt et militært mål sideordnet med rent militære operasjoner, og konsolideringen av sivilbefolkningens moral altså et livsviktig forsvarsobjekt.

Elitegruppenes avhengighet av sivilbefolkningens arbeidseffektivitet har økt voldsomt, men også et annet avhengighetsforhold har kommet inn i bildet: Elitegruppenes avhengighet av folkeopinionens støtte. Behovet for rettferdiggjørelse av egne handlinger har blitt mer nødvendig dersom elitegruppene skal kunne opprettholde sine posisjoner over tid.

Appelleringen til folkeopinionen om forsvars- eller krigsinnsats er ofte ikke utelukkende grunnlagt i ønsket om optimal nasjonal motivasjon. Også selvrettferdiggjørelsen sniker seg inn. Mulighetene for at folkeopinionen skal svinge til fordel for en konkurrerende politikk vil være tilstede og representere en potensiell trussel mot realiseringen av egne mål.

Dette forhold kan virke inn på elitegruppers initiativ til ideologisk appellering, men denne appellerings mulige tilbakevirkning vil i siste instans alltid være bestemt av i hvilken grad elitegruppene er i stand til å holde middel og mål atskilt, og ikke blander dem sammen på en slik måte at krigføringen fra å være total i omfang også blir total i målsetning. Det vil i realiteten si, i hvilken grad elitegruppen har målsetninger av en slik art at muligheten for å miste eliteposisjoner ikke blir oppfattet som et angrep mot de mest sentrale og overordnede verdier, men mot underordnede verdier, mot mildere som ikke sikkert, men kanskje kunne bibringe realiseringer av mer endelige mål.

Ikke bare langsiktige sosiale målsetninger er derfor av betydning. Like viktig er en prøvende, plastisk, nærmest eksperimentell innstilling til målsetningenes realisering, til midlerens hensiktsmessighet og middel-mål hypotesenes sannhet. En langsiktig målsetning legger grunnlaget til rette for slike kritiske innstillinger og for utviklingen av manglende rigiditet i middelbruk (40), men en må også arbeide direkte med dette for øyet.

7. Politisk appellering kan ha forskjellig grunnlag.

Hermann Göring skal i fengslet i april 1946 ha uttalt at: "Folkeopinion eller ikke folkeopinion - folk kan alltid lett bringes til å lystre sine ledere. Alt man har å gjøre er å fortelle folk at de er truet av angrep, fordømme pasifistene for mangel på patriotisme og for å bringe fedrelandet i fare. Det virker på samme måte i alle land." (41).

Görings utsagn bør naturligvis ikke oppfattes for kategorisk, men det er ikke usannsynlig at det gjelder i en viss grad innenfor nasjoner hvor folk flest har en manglende eller lite utviklet selvstendig nasjonal målsetning av mer endelig verdi. Det vil si innenfor bl.a. nasjoner hvor de rent institusjonelle systemer blir tillagt omfattende mål- og egenverdi, og innenfor nasjoner hvor enkeltindividene får liten trening i selvstendig og kritisk vurdering av mål og bruk av midler. Dette kan være tilfelle i demokratiske land, og vil sannsynligvis alltid være det under totalitære regimer. La oss konsentrere oss om å behandle forholdene under krig.

En ensidig propaganda for krigsinnsats uten ledsagende klarlegging av dens mål - altså propaganda for deltakelse i et atferdsmønster som i forhold til de nasjonale målsetninger bare er av instrumentell karakter - vil trolig ikke bare indirekte kunne fremme en ubegrenset voldsanvendelse, men vil også kunne stimulere utviklingen av en nasjonal tilstand av ukritisk handling overfor elitegruppers krav og politikk. En slik tilstand kan muligens mest treffende sies å være preget av "vilje til ukritisk handling".

Mens tidligere tiders krigføring i stor utstrekning kunne finne sted på grunn av enkeltindividenes "mangel på vilje" i nasjonal forstand, har den industrielle utvikling, den nasjonale differensiering og intergrering, ført til at elitegruppene i stadig større grad har blitt avhengig av i det minste indirekte støtte fra borgernes side. Valget synes således i dag i liten utstrekning å stå mellom en "nasjonal vilje" og "mangel på nasjonal vilje". Hovedproblemet synes heller å være i hvilken retning enkeltindividenes nasjonale vilje skal utvikles, om den skal ut-

vikles henimot en tilstand hvor "viljen til lydighet" er fremherskende, eller mot en hvor "viljen til kritikk" er mest dominerende.

Det åpner seg her spørsmål som det er av den aller største betydning å klarlegge nærmere. I det minste er det høyst nødvendig å utrede disse spørsmål inngående før en tar stilling til hvilken form en eventuell konsolideringspropaganda bør få.

Vi skal prøve å stille de to tilstander opp mot hverandre på en rent skjematisk måte. "Vilje til ukritisk handling" eller "vilje til angrep", som enkelte kanskje vil foretrekke å kalle det, vil vanligvis omfatte relativt kortsiktige mål og bli holdt oppe av en sterk overbevisning om at det en gjør er hensiktsmessig og effektivt.

Dette er i prinsippet det som finner sted ved propagandering for såkalt "total krigsinnsats". Mer konkret vil det si at militære eller andre institusjoner betraktes som et mål i seg selv, som noe ufeilbarlig og endelig. Noe alles håp, tillit og forventninger blir knyttet til. Man har ingen andre mål og ønsker enn militær seier eller opprettholdelse av et bestemt samfunnssystem. Dette fører lett til relativt ukritiske oppfatninger hvor det er lite sannsynlig at "ideologien" vil leve videre dersom midlet ikke skulle innfri forventningene.

"Viljen til kritikk" bygger på et helt annet grunnlag. Målsetningen er mer almenmenneskelig og langsiktig. Militære institusjoner, krigføring etc. betraktes som middel, ved siden av andre midler. Militær vinning blir ikke noe mål i seg selv, og de enkelte midlene blir vurdert kritisk ut fra de foreliggende betingelser og de målsetninger de skal tjene til å realisere. Et militært sammenbrudd vil sannsynligvis ikke svekke ideologiske overbevisninger så katastrofalt som når de bygger på "vilje til lydighet" og har krigføringen som hovedmål. Det vil derimot være store muligheter for at ideologien kan overleve, f. eks. en lengere tids okkupasjon.

Konsolideringspropaganda som er rettet mot sivilbefolkningens moral vil sannsynligvis i det lange løp gi betraktelig bedre resultater dersom den prinsipielt tar sikte på å trene opp "viljen til selvstendig kritikk". Men hvorfor blir da ikke dette gjort? Hvorfor faller elitegruppene tilbake til propaganda for en "vilje til ukritisk handling" selv når den militære situasjon i første rekke er preget av forsvarsbestrebelse?

Dette finner kanskje delvis sin forklaring i elitegruppenes skrekk for å miste den maktstilling de har, altså en truselorientering i videste forstand, slik vi tidligere har beskrevet det. Men vi kan i denne forbindelse heller ikke se bort fra den mulighet at dypereliggende kulturelt bestemte handlingsdisposisjoner også gjør

seg gjeldende. Disposisjoner som har ført til en sterk mistro mot at en kritisk og bevisst innstilling til midler kan forenes med målbevisst, offervillig innsats.

En slik mistro vil naturligvis være på sin plass dersom kritiske innstillinger overfor midlene ikke ledsages av en sterk overbevisning om at målene er verdifulle. En ensidig kritisk holdning vil ganske sikkert resultere i mangel på viljesterk utholdenhet for å nå målene.

Men det er langt fra en ensidig kritisk holdning vi her forsøket å påpeke ønskeligheten av. Det er en holdning av tro på mer endelige verdier, knyttet sammen med en holdning av kritikk overfor hvorledes disse verdier 'best' skal kunne realiseres. Det foreligger til dags dato ingen holdepunkter for den antakelse at en kritisk innstilling overfor midlers hensiktsmessighet er uforenlig med en sterk offervilje til å realisere de endelige mål som midlene står i forhold til.

Den overdrevne tro man i dag har på hvordan ønskverdige sosiale forhold kan realiseres er sannsynligvis uforenlig med et mest mulig effektivt ideologisk forsvar, og kan i seg selv også lett skape grunnlag for nasjonale konflikter, og minske mulighetene for internasjonal forståelse og samarbeid.

Ideologisk forsvar må omfatte forsvar mot angrep av både militær, økonomisk og psykologisk art. "Viljen til kritikk" er uavhengig av hvilke midler angriper eller forsvarer bruker. "Viljen til ukritisk handling" derimot, vil trolig lett ligge åpen for ideologiske angrep, og forsvaret mot militære angrep vil sannsynligvis i stor grad være avhengig av egen vinning og militær overlegenhet.

Skal en ideologisk skolering av folk flest ha noen varig nasjonal verdi må det skapes en motstandskraft som er mest mulig uavhengig av offervilje for spesifikke politiske midler. Bare dette vil gi en virkelig pålitelig konsolidering. Men en slik konsolidering kan vanskelig skapes ved ensidig å legge vekt på ideologiske spørsmål. Helt dominerende betydning har den enkelte persons forhold til seg selv og sine nærmeste omgivelser. Virkelig demokratiske holdninger er i det store og hele mye mer et spørsmål om mentalhygiene enn om ideologisk opplæring og formell skolering. Psykologisk forsvarsberedskap er langt mer avhengig av dyptsittende demokratiske holdninger enn av utenpåklistrede og utenat lærte demokratiske fraser og formuleringer.

At krigføring i vår tid får omfattende egenverdi er betenkelig ut fra en rent forsvarsmessig synsvinkel. Forsvarskrig må aldri bli å betrakte som det eneste forsvarsmiddel vi har til disposisjon, og vi må aldri se på væpnet motstand som noe mål i seg selv (42). Korsfarerånden er i vår tid en tvilsom forbundsfelle.

KAPITEL IV

LITT OM MÅL OG MIDLER I INTERNASJONAL POLITIKK

Politikk blir vanligvis definert som bruk av makt til kontroll av menneskelig aktivitet. Oftest vil makten bare være latent, og det som i første rekke karakteriserer politikk vil være vedtak og avgjørelser av betydning for menneskelig aktivitet.

Det er vanlig å skille mellom innen-og utenrikspolitikk. Særlig ved forhold nasjoner imellom vil elitegrupper ikke bare representere seg selv, men mer eller mindre stå fram som representanter for nasjonale enheter.

1. Det sosiologiske grunnlag for utenrikspolitikk.

På samme måte som individer innenfor en gruppe påvirker og stimulerer hverandre, endrer hverandres innstillinger, etc., vil også nasjoner i en større sosial sammenheng stå i vekselvirkning med hverandre. Gjennom denne påvirkes og utformes de enkelte nasjoners handlingsmønster overfor andre nasjoner.

Utenrikspolitikken er i videste forstand forsøk på å regulere denne vekselvirkning eller dette samspill, på planmessig å endre andres atferdsmønster i overensstemmelse med egne målsetninger.

Samspillet mellom nasjoner er ennå lite utforsket og ligger ennå praktisk talt utenfor menneskelig kontroll. Handlinger med de hederligste og edleste motiver fører ofte til utilsiktede virkninger og så fremmedartede konsekvenser at årsaksforholdene forblir usett og upåaktet.

I stedet for å undersøke hvordan egne handlinger virker, har bakgrunnen for vurderinger oftest vært forholdet mellom egne hensikter og utgruppers handlinger. Mot en slik bakgrunn er det ikke underlig at faktiske årsaksforhold ikke er blitt oppdaget, og at nasjoners handlingsmønster i overdreven grad har blitt forsøkt forklart med spesielle egenskaper som man har tillagt de enkelte nasjoner.

En konsekvens av et slikt forklaringsprinsipp satt på spissen ville naturligvis være at enhver planmessig regulering og påvirkning av "utgruppers" handlinger er umulig og at utenrikspolitikk av f.eks. en forebyggende karakter er bortkastet energiforbruk.

Slike ekstreme synsmåter kan nok til en viss grad gjøre seg gjeldende i diskusjoner omkring årsakene til bestemte internasjonale hendelser, men i praktisk

utenrikspolitikk vil det i dag neppe noengang være ledende synsmåter.

Ønsket om å regulere samspillet mellom nasjoner i bestemte retninger forutsetter utenrikspolitiske målsetninger. Ved aktiv og bevisst bruk av påvirkningsmidler skapes grunnlaget for realisering av egne målsetninger. Men slike operasjoner er i de færreste tilfelle enkle og umiddelbart oversiktlige når det gjelder konsekvensene, og de kan derfor like lett komme til å skape konflikter som å redusere dem. Hvert enkelt tilfelle krever derfor meget inngående analyser, spesielle teoretiske forutsetninger og antakelser etc. - dersom man skal ha håp om å få realisert de ønskede tilstander på en planmessig måte.

I forhold til bestemte målsetninger vil forskjellige midler være forskjellig egnet. De forskjellige midlene kan ikke ordnes i en fast og endelig trinnskala etter hensiktsmessighet. Hittil har blind tro og intuisjon ofte vært rettesnoren. Tragisk er det å se hvorledes f. eks. voldsmidlenes effekt stadig økes gjennom enorme bevilgninger til naturvitenskap og teknikk, mens utforskningen av hvordan de virker i et bredere samfunnsmessig og politisk perspektiv praktisk talt overses. Likeledes er det tragisk at bestemte påvirkningsmidler foretrekkes framfor andre, ikke fordi de er mer hensiktsmessige i den foreliggende situasjon, men fordi de var brukbare i tidligere tider. Historiske erfaringer fikserer ofte bruken av bestemte midler. Nye situasjoner og nye sosiale betingelser krever imidlertid nye midler eller modifikasjoner av de gamle. Bruk av tidligere erfaringer - av innarbeidede midler - i nye situasjoner kan derfor mer hindre enn fremme hensiktsmessige løsninger. Tendensen til å bli hengende fast ved gamle midler kan føre til alvorlige konsekvenser, særlig i situasjoner som er under hurtig endring og utvikling (43).

2. Noen utenrikspolitiske instrumenter.

Militære angrep og militær styrke representerer en bestemt art påvirkninger mellom nasjoner. Hvor hensiktsmessig voldsanvendelse er som påvirkningsmiddel vil alltid avhenge av foreliggende omstendigheter. Voldsanvendelse er imidlertid ikke det eneste instrument utenrikspolitikerer rår over for å virkeliggjøre sine mål. Minst tre andre påvirkningsformer kan nyttiggjøres som utenrikspolitiske midler.

Diplomati er et gammelt middel til regulering av forholdet mellom nasjoner. Allerede de hellenske bystater gjorde utstrakt bruk av dette middel. Det virker gjennom traktatmessige forpliktelser på forhandlingsgrunnlag og er et direkte middel som setter de enkelte nasjoners elitegrupper i stand til å komme i

kontakt med hverandre.

Både i det 19. og 20. århundre har det hemmelige diplomati vært en høyt utviklet og spesialisert virksomhet. I motsetning til organisert voldsanvendelse som definisjon er avgrenset til krig, virker diplomatiet både i krig og fred. Det er et permanent utenrikspolitiks middel. Militær krigføring vil ha innflytelse på den diplomatiske virksomhet, men også i fred vil de enkelte nasjoners rent militære maktstilling virke inn. Militær styrke vil representere en potensiell voldsanvendelse, en trussel, som på en indirekte måte oftest vil sette sitt preg på den diplomatiske virksomhet. Diplomati utnytter da også det militære styrkeforhold i sine forsøk på å fremme nasjonalpolitiske mål.

I de 19. århundre var det militære styrkeforhold, den internasjonale maktbalanse, det aller viktigste emnet for den diplomatiske virksomhet. Økonomiske spørsmål spilte en relativt underordnet rolle. Diplomati ble nyttet for å hindre diskriminerende handelstransaksjoner fra andre nasjoners side, og til å fremme handelsforbindelser mellom egen og andre nasjoner. Men den internasjonale handel lå stort sett utenfor de enkelte nasjonale elitegrupperes direkte kontroll. Først i det 20. århundre er økonomiske forhold innenfor de enkelte nasjoner blitt organisert på en slik måte at det er mulig å se på økonomi som et avgrenset selvstendig utenrikspolitisk instrument.

Økonomi som utenrikspolitisk instrument vil dels gjøre seg gjeldende i form av sanksjoner, og dels som hjelpeaksjoner. En sanksjonspolitikk kan gå ut over en rent økonomisk ramme. Den vil vanligvis bety handelsrestriksjoner og avbrytelse av forsyninger, men kan også omfatte innreiserestriksjoner, oppholdsrestriksjoner etc. Det prinsipp som ligger bak en sanksjonspolitikk er å endre en utgruppes handlingsmønster gjennom savn.

Hjelpeaksjoner som politisk instrument er av relativ ny dato. De bygger dels på erkjennelse av internasjonal avhengighet, dels er de uttrykk for et forhold som har gjort seg mer og mer gjeldende i det 20. århundre - utviklingen av internasjonal publisitet eller *propaganda* som et selvstendig utenrikspolitisk instrument.

I motsetning til diplomati som i første rekke er rettet mot utgruppers elitegrupper, henvender propagandaen seg vanligvis til utgruppene som helhet. Og i motsetning til både krigføring, økonomi og diplomati - som arbeider med et rent materielt miljøbilde, arbeider propagandaen vanligvis med planmessige forsøk på å manipulere med et symbolsk miljøbilde.

Det er det menneskene mener å vite eller tror å vite som former deres re-

aksjoner. Særlig gjennom forsøk på endring av folks oppfatninger av fremtiden, forsøker propagandaen å modifisere folks reaksjoner på hendelser i nåtiden - modifisere dem i retninger som er politisk mer ønskelig enn de foreliggende.

Bruken av propaganda som ledd i den militære krigføring har funnet sted i århundrer, men som selvstendig utenrikspolitisk instrument er det av ny dato, i det vesentlige et produkt av den første verdenskrig. Utviklingen av dette instrument er nøye knyttet til to forhold. På den ene siden, den industrielle revolusjon som grunnlag for utviklingen av masse-kommunikasjonsmidlene, film, radio og presse, og på den annen side, den industrielle revolusjon som hjørnesteinen i en samfunnsutvikling som i større og større grad har ført til elitegruppens avhengighet av arbeidermassenes direkte eller indirekte støtte. Propagandaens betydning er både et symptom på og et produkt av den masse-sivilisasjon som har utviklet seg i industrialismens fotspor.

Propagandaen er i nyere tid ikke bare tatt i systematisk bruk som utenrikspolitisk instrument, også i elitegruppens forhold til egen gruppe har propagandaen tatt til å spille stor rolle. Internasjonal propaganda har ført til utstrakt bruk av konsolideringspropaganda. Dette er en forståelig utvikling, men den er på samme tid meget farefull, dersom propagandaen blir brukt på en hensynsløs måte.

3. Forholdet mellom politiske mål og midler.

Ovenfor har vi skissert fire ulike former for utenrikspolitiske instrumenter eller midler, nemlig: 1) voldsanvendelse, 2) økonomi, 3) diplomati og 4) propaganda. Hvert av disse midler har sine spesifikke målsetninger og sin spesielle metodikk. De utelukker ikke hverandre. Økonomi, diplomati og propaganda kan være kombinert med voldsanvendelse, men kan også nyttes uavhengig. Voldsanvendelse kan på den annen side være kombinert med ulike andre midler, men behøver nødvendigvis ikke være det.

Dette at ulike politiske midler utskilles, institusjonaliseres, og får sine egne oppgaver og målsetninger, - instrumentelle i forhold til de politiske, synes å være en betingelse for gjennomføringen av en effektiv og differensiert utenrikspolitikk. Ennå synes ikke dette forhold å være erkjent i særlig stor utstrekning. En ser ofte hvordan politiske målsetninger formes av de tilstedeværende instrumenter og fikseres til disse. Vi har tidligere vært inne på dette forhold under en litt annen synsvinkel. Vi vil ikke her benekte f. eks. at voldsanvendelse under gitte betingelser kan være et fruktbart og hensiktsmessig instrument, men å gi instru-

mentet egenverdi vil alltid kunne få betenkelige konsekvenser.

Når en hevder at de utenrikspolitiske målsetninger bør være utformet mest mulig uavhengig av instrumentene, - så følger det også at de bør være langsiktige og relativt presise. Betegnelser som lykke, frihet, harmoni, samarbeid, demokrati, etc. er lite brukbare som målsetninger dersom de ikke blir nærmere spesifisert og avgrenset.

Demokrati kan være en politisk målsetning. En snakker i denne forbindelse gjerne om ideal-demokrati, og setter det opp som en ideologi eller målsetning sidestillet med f.eks. teknokrati, teokrati, kommunisme eller fascisme.

Demokrati er i denne forbindelse f.eks. blitt definert som "det samfunn som i størst mulig grad realiserer alle individers selvstendighet i ordets videste betydning". (44) Definisjonen har mange likhetspunkter med det meningsinnhold som fra enkelte hold har blitt tillagt betegnelsen sosialisme (45), og for den saks skyld også kommunisme (46).

Dersom vi med utgangspunkt i den nevnte definisjon spør om dette er den faktiske målsetning for alle de stater som i dag vanligvis betegnes som demokratiske, vil vi desverre bli svar skyldig.

Demokrati nyttes nemlig som nevnt også som betegnelse på et rent institusjonelt system, på en statsskikk. Prinsipielt kan dette system betraktes som et middel til å realisere de ideologiske målsetninger. Det er demokrati som samfunnssystem det siktes til når en f.eks. definerer demokrati som "den institusjonelle ordning for å treffe politiske avgjørelser, som består i at individer får makten til å bestemme gjennom konkurranse (med andre individer) om folks stemmer". (49). Eller som "det system som praktiserer ytringsfrihet og frie valg som basis for regjeringsmakten." (50).

I hvilken utstrekning demokrati som samfunnssystem er et egnet middel til å fremme et ideal-demokratisk samfunn er prinsipielt hverken spørsmål om tro eller overbevisning, men et rent sosiologisk og statsvitenskapelig problem. Det er et problem som i høy grad trenger inngående vitenskapelige analyser, kritiske holdninger og tålmodighet. Men det er også et så påtrengende sosialt problem at vi er mer eller mindre tvunget til å handle i forhold til det og ta stilling til det uten sikker kunnskap og uten den kjennskap til og oversikt over mulige konsekvenser som ville være ønskelig. Et forhold synes imidlertid innlysende. Det er at et og samme mål meget godt kan være forenlig med forskjellige midler - i den grad utgangsposisjonene er forskjellige.

Det at vi handler i forhold til et institusjonelt system er en ufravikelig nødvendighet, men det betyr ikke nødvendigvis at vi setter institusjonelle systemer opp som endelige eller absolutte mål. Heller ikke betyr det at vi ukritisk aksepterer de foreliggende institusjonelle systemer, og unnlater å sette oss institusjonelle mål utover de foreliggende.

Å ha institusjonelle mål eller idealer, mer eller mindre underordnet mer endelige, humanitære og almenmenneskelige målsetninger, vil virke inn på vår holdning både overfor institusjonelle mål og det institusjonelle system vi har. Det vil bl. a. føre til at vi betrakter våre institusjonelle mål og det institusjonelle system vi har. Det vil bl. a. føre til at vi betrakter våre institusjoner mer kritisk og analyserende, at vi oppfatter hvilke enormt kompliserte forhold som her er tilstede, og unnlater å la vår tenking bli farget av svart-hvit resonnementer og våre følelser av trussel-disponerende selvgodhet.

Vi kan altså si at på samme måte som en effektiv utenrikspolitikk til dels vil være bestemt av i hvilken grad den makter å formulere sine målsetninger uavhengig av bestemte utenrikspolitiske instrumenter, vil også politikken i videste forstand være avhengig av i hvilken grad den er i stand til å sette seg mål utover det å opptettholde de rent institusjonelle systemer.

En mer langsiktig politisk målsetting skaper grunnlag for å nytte mange midler i sin tjeneste. Like viktig som midlenes differensiering, er midlenes integrering og elastiske tilpassing til de gitte betingelser. Det er lite ønskelig å gi midler prioritet uten i forhold til konkrete betingelser. Like lite som det f. eks. synes hensiktsmessig a priori å innordne propagandamidlet under den militære krigføring, like lite synes det å være på sin plass å innordne den militære krigføring under propagandaen. Endringer av nasjonale atferdsmønstre kan finne sted på forskjellige grunnlag: gjennom tvang, overtalelse, savn eller forhandlinger. Ulike typer av påvirkninger vil være hensiktsmessig ved ulike typer av betingelser.

En langsiktig utenrikspolitikk vil derfor også kreve noe mer enn presise målsetninger, differensierte og integrerte midler. Minst like viktig er kjennskap til de eksisterende betingelser. Like nødvendig som det er for den praktiserende lege å diagnostisere patienten før noen terapi kan finne sted, like nødvendig er det for politikeren å utforske betingelsene før han tar til å nytte spesifikke midler. Det medisinske slagord - *qui bene diagnoscit, bene curat* - vil også med fordel kunne tjene som rettleiding for politikeres handlingsvalg. Mangelen på uttømmende diagnose vil ikke bare virke hindrende inn på en hensiktsmessig anvendelse av midlene til enhver tid. På lengre sikt vil den også kunne

få skjebnesvangre følger for målsetningen. Læring vil bli umuliggjort, eller i det minste uklar. Forsking med sikte på å få kjennskap til foreliggende betingelser er derfor et politisk middel av vesentlig betydning.

4. Midlenes koordinering som betingelse for effektiv utenrikspolitikk.

Enhver militær organisasjon har sin etterretningstjeneste, diplomatiet sine spesialister, og propaganda-avdelingene sine opinionsforskerer. På det politiske plan blir disse bestrebelser forsøkt integrert i et samlet hele for å danne grunnlaget for politiske vedtak. Integreringsprosessen vil imidlertid ofte falle vanskelig, bl. a. på grunn av de spesialhensyn som ofte blir nyttet ved innsamlingen av de forskjellige typer av erfaringsmateriale. Den siste verdenskrig viser en rekke rent utrolige eksempler på manglende politisk koordinering.

Vel kjent er Hitlers og Dietrichs berømte kunngjøring i oktober 1941 om at Sovjet var overvunnet og at krigen i øst var slutt. Det hevdes at kunngjøringen fra Hitlers side var ment som en oppmuntring til Japan om å begynne krigen i Stillehavet. Kunngjøringen ble publisert uten samråd med Göbbels, og skal senere av ham ha blitt karakterisert som den største propagandatabbe som var blitt begått i løpet av krigen.

Mindre kjent, men kanskje enda mer betydningsfull var grunnlaget for atombombingen av Japan i august 1945. Vi vil gå noe nærmere inn på dette forhold. Det gir en god illustrasjon på betydningen av en integrert utenrikspolitikk, og påpeker nødvendigheten av teorier om internasjonale forhold og verdien av en bredt anlagt samfunnsforskning.

Bakgrunnen er i korthet denne: Under krigen ble det i Amerika som andre steder opprettet en rekke nye organisasjoner som hadde etterretningstjeneste som hovedoppgave. 1. mars 1944 ble det således i U.S.A. under Office of War Information opprettet en egen underavdeling kalt: Bureau of Overseas Intelligence, Foreign Moral Analysis Division - med målsetning å bistå den politiske og den militære ledelse i U.S.A. med informasjon og opplysninger om de sosiale og moralske forhold blant japanske militærstyrker og sivilbefolkningen. Til avdelingens stab ble det knyttet en rekke av U.S.A.'s mest kjente samfunnsvitenskapsmenn, representanter fra bl. a. kulturantropologi (C. Kluckhohn, R. Benedict, M. Opler), psykologi (H. Spitzer, A. Leighton), sosiologi (E. Fisher), språkvitenskap og statsvitenskap.

Ved omfattende undersøkelser, med hjelp av ulike metoder som f. eks. me-

ningsmålinger blant japanske krigsfanger, militære etterretninger, innholdsanalyser av japansk kringkasting og litteratur etc., forsøkte denne avdelingen å slutte seg til de sosiale forhold blant japanerne, deres motstandsevne, deres innstilling til krigen, til sine ledere, til keiseren, til tanken på nederlag og seier, og til forholdet mellom nasjonale grupper innenfor Japan.

Med ukentlige mellomrom publiserte avdelingen vurderinger og resultater fra disse kontinuerlige analyser av japansk samfunnsliv.

Meningen med avdelingen var, som sagt, at den skulle skaffe opplysninger til støtte og veiledning for amerikansk politikk og militærstrategi. Avdelingens synspunkter avvek imidlertid allerede i slutten av 1944 ganske sterkt fra det som var offisiell amerikansk oppfatning av forholdene i Japan.

Mens amerikanske politikere og militære ledere oppfattet japanernes moral og motstandskraft som ualminnelig sterk og sammensveiset, og uangripelig med andre midler enn ren militær voldsanvendelse, inntok Foreign Moral Analysis Division det standpunkt at den japanske hjemmefront-moral var langt fra usårbar (51).

I januar 1945 meddelte således avdelingen at japansk samfunnsliv viste tegn på alvorlige spenninger, utilfredshet og sosiale konflikter. Det ble antydning at forholdene i Japan var langt fra harmoniske, at syndebukk-reaksjoner var utbredt, at folket led under savn forårsaket av omfattende evakueringstiltak, dårlige krigsnyheter og utilfredsstillende matforsyninger (52).

Rapporten fikk en kjølig og avvisende mottakelse og hadde ingen merkbar virkning utenfor Office of War Information. Forventningene om en innbitt japansk motstandskraft og kampvilje var på den tiden ualminnelig utbredt og fast forankret.

I de etterfølgende måneder ble Foreign Moral Analysis Division mer og mer sikker i sine tidligere antakelser om en vedvarende og stadig mer omsegripende forstyrrelse av japansk samfunnsliv, og at det fant sted en akselererende senkning av sivilbefolkningens motstandskraft og krigsinnsats.

I mai 1945 utarbeidet avdelingen en spesialrapport om spenningstilstandene i Japan og konkluderte med at et betydelig antall japanere var lydøre overfor kapitulasjonstilbud, at det forela en utbredt apati og likegladhet overfor fortsatt japansk krigsinnsats, og at Stillehavskrigen gikk mot en snarlig avslutning.

Mai-rapporten fra Foreign Moral Analysis Division ble aldri publisert. Den ble fra autoriteter innenfor Office of War Information holdt tilbake og krevd omredigert med hensyn til antakelsen om Japans snarlige sammenbrudd (53).

Først 1. juni ble den frigitt for publikasjon. Til tross for at juni-rapporten på mange måter var mer tilpasset den offisielle amerikanske utenrikspolitikk overfor Japan enn mai-utgaven, viser også denne ganske store avvik fra de mer offisielle synspunkter som ble gjort gjeldende på den tid.

På grunn av de endringer som ble krevd ga junirapporten ikke til fulle uttrykk for Foreign Moral Analysis Division's konklusjoner. I juni, skjønt ingenting ennå var kjent om atombombene, ble det fra Foreign Moral Analysis Division's side ved flere anledninger gitt uttrykk for den antakelse at japanerne i den aller nærmeste framtid kunne ventes å innlede fredsforhandlinger og at krigen sannsynligvis ville være slutt mellom juli og slutten av september dersom den daværende militære aktivitet og utenrikspolitikk ble opprettholdt (54).

.....

Den 6. august falt atombomben over Hiroshima, og 210.000 japanere møtte døden og 240.000 ble meldt savnet (55). Noen dager senere falt atombomben over Nagasaki. Og et par uker etter var Japans kapitulasjon en kjennsgjerning.

Etter avslutningen av Stillehavskrigen har spørsmålet om atombombens virkninger i forhold til Japans kapitulasjon vært oppe til gjentatte drøftinger.

Det er fra enkelte hold blitt hevdet at atombomben reddet hundretusener av amerikanske og allierte soldaters liv, at den var den vesentlige og alt overskyggende årsak til Japans kapitulasjon - og at krigen i Stillehavet uten bruk av atombomben ville ha trukket ut i lang tid og ført til enorme omkostninger av krigsmateriell og menneskeblod.

Bruken av atombomben har således blitt betraktet som et forsvarlig middel til fred i og med at den i realiteten skulle ha reddet menneskeliv og materielle verdier, som uten bruk av atombomben med sikkerhet ville ha gått tapt.

I Foreign Moral Analysis Division's rapport av mai 1945 ble det forutsagt at krigen mot Japan ville gå mot en snarlig avslutning, og det ble i juni antatt, etter de opplysninger en da satt inne med, at Japans kapitulasjon ville være en realitet en eller annen gang i tidsrommet fra juli til slutten av september.

Hvilken oppfatning er riktig? Oppfatningen om atombombenes utslagsgivende kraft? Eller er det så at kapitulasjonen ville ha inntruffet uansett om bombene var blitt kastet?

Vi kan svare ganske definitivt på dette spørsmålet i dag.

Etter Japans kapitulasjon ble det i selve Japan satt i gang relativt omfattende

undersøkelser over samfunnsforhold og meningsdannelser (56). Disse undersøkelse-nes spesielle mål var å finne fram til den effekt den amerikanske bombingene hadde hatt på japanernes moral og motstandskraft. Undersøkelsene, som bl. a. omfattet intervjuing av et større representativt utvalg på 3.150 japanere, systematiske, dokumentariske analyser etc., viser praktisk talt entydig at Foreign Moral Analysis Division hadde rett i sine antakelser om snarlig avslutning av krigen.

Etterkrigsundersøkelsene i Japan ble altså foretatt med et noe annet mål enn det å etterprøve Foreign Moral Analysis Division's konklusjoner. At det likevel foreligger en høy grad av verifisering er imidlertid utvilsomt. Det faktum at U.S. Strategic Bombing Survey stort sett ble ledet av andre forskere synes videre å være en viss garanti for uavhengighet og objektivitet.

Etterkrigsundersøkelsen uttaler bl. a. :

"Atombomben hadde større effekt på regjeringslederne enn på sivile utenfor de angrepne byer. Men det kan neppe sies at det var atombomben som overbeviste lederne om at kapitulasjon var nødvendig. Denne avgjørelse ble tatt i mai, 1945" (57).

Og etterkrigsundersøkelsen konkluderer:

"På grunnlag av undersøkelser av japanske ressurser, militære posisjoner og utøvende politikk, synes det sannsynlig at regjeringen ville ha kapitulert før 1. november 1945, og med sikkerhet før året var omme Japan ville ha kapitulert selv om atombomben ikke var blitt kastet, selv om Russland ikke hadde gått inn i krigen og selv om ingen invasjon var blitt planlagt eller påtenkt." (58).

.....

I lys av disse etterkrigsundersøkelsene kan en naturligvis spørre seg hvorfor atombomben ble kastet.

Gitt at Foreign Moral Analysis Division's konklusjoner og antakelser ikke var tilstrekkelig underbygd for å danne grunnlaget for amerikansk utenrikspolitikk. Hvorfor ble ikke da problemet tatt opp til nøyere gransking og undersøkelse, hvilket sannsynligvis lett kunne ha vært gjort?

Det er meget som tyder på at grunnen til at atombomben ble nyttet er at de ledende amerikanske autoriteter ikke hadde kjennskap til den indre situasjon i Japan, og at de var så overbevist om sine oppfatningers riktighet at de var praktisk talt immune overfor andre synspunkter enn deres egne.

Foreign Moral Analysis Division var imidlertid ikke den eneste etat som påpekte sannsynligheten av japansk sammenbrudd uten invasjon eller bruk av atombomber.

Den amerikanske marines etterretningsvesen hadde omtrent samme oppfatning som Foreign Moral Analysis Division (59), likeså daværende statssekretær Joseph C. Grew, tidligere amerikansk ambassadør i Japan (60).

Man har spurt om atombombingen av Japan hadde andre hensikter ved siden av det å tvinge Japan til kapitulasjon, om mistilliten til Sovjets hensikter allerede på den tid gjorde seg gjeldende i U.S.A.'s utenrikspolitiske disposisjoner (61).

Om det lå bihensikter bak bruken av atombombene er i denne forbindelse av underordnet betydning. Det faktum at atombombene ble brukt unødvendig åpner i det minste nye perspektiver.

På den ene side kan det naturligvis hevdes at det er lett å være etterpåklok i et tilfelle som dette. Tilfellet er imidlertid langt fra enestående. Internasjonal historie viser at gang på gang har det samme funnet sted: politiske avgjørelser er blitt tatt på grunnlag av manglende informasjon og ofte også på grunnlag av neglisjering av foreliggende informasjon.

Det er f.eks. fra britisk side blitt hevdet at en på grunnlag av systematiske innholdsanalyser av tysk presse og radio var i stand til å forutsi det tyske militære angrep på Norge i 1940 (62). Det påståtte overraskende japanske angrep mot Pearl Harbour i 1941 - kom ikke særlig overraskende for den amerikanske marines etterretningsvesen. Det kunne tvert i mot på det nærmeste forutsies på grunnlag av analyser av japansk radiovirksomhet (64). Også det tyske angrep på Sovjet i 1941 kom langt fra overraskende på etterretningsspesialistene, unnatt kanskje i Sovjet (65).

Etterretningstjeneste er et betydningsfullt og nødvendig hjelpemiddel for en effektiv politikk. Etterretningstjeneste er langt fra meningslikt med spionasje. Det er mer å sammenlikne med et høyt spesialisert arbeid hvor samfunnsvitenskapelig metodikk har en stor og omfattende oppgave.

Men mer enn kanskje noe annet representerer det et område hvor alle synes gjerne å ville være meningsberettiget og kvalifisert. Stereotype oppfatninger er som regel gale oppfatninger. Differensierte oppfatninger krever systematisk forskning enten det gjelder egen eller andre nasjoner, og enten det gjelder sivile eller militære institusjoner.

5. Nasjoner står i avhengighetsforhold til hverandre.

Atombombingen av Japan kan på den ene side brukes som illustrasjon på betydningen av utenrikspolitisk koordinering og verdien av nøyaktige og omfattende samfunnsanalyser som grunnlag for politiske avgjørelser. På den annen side kan vi se på atombombingen av Japan som en betydningsfull hendelse i samspillet mellom nasjoner - som en hendelse som utvilsomt har virket endrende inn på interaksjonsprosessen nasjonene imellom.

Atombombingen av Japan har ikke bare en forhistorie som det kan være interessant å utforske, den har også et etterspill. Det er naturligvis umulig med sikkerhet å si hvordan etterkrigsutviklingen hadde foregått hvis atombomben ikke var blitt nyttet. Det er rimelig å anta at atombombingen har hatt effekt. Men hvilken?

Vi har tidligere vært inne på betydningen av å se på nasjonale handlingsmønstre som påvirket av andre nasjoner. Det er for å illustrere dette forhold mer inngående, for å påpeke handlingsmønsterens dominerende betydning i forhold til intensjonene at vi her har tatt opp spørsmålet om atombombingens mulige konsekvenser.

Om de amerikanske ledere hadde kalkulert med at atombombingen skulle ha en fordelaktig effekt på Sovjets utenrikspolitiske disposisjoner skal være usagt, likeledes om de overhodet hadde kalkulert med noen effekt i en videre internasjonal sammenheng. Hvis atombomben hadde en slik effekt, og det er det som sagt rimelig å anta, hvilke videre følger er det rimelig å tillegge den? En vil ved problemstillinger som denne neppe kunne gjøre regning med å bevise eventuelle påstander fullt ut. Det vil alltid bli spørsmål om sannsynligheter, om mer eller mindre troverdige forklaringer. Spørsmålet om bevisførsel vil ikke her bli tatt opp til drøfting. Vi vil begrense fremstillingen til endel synspunkter som er satt fram av Alexander Werth, Moskvakorrespondent for Manchester Guardian og Sunday Times 1941-1948.

Werth skriver bl.a. at "atombomben over Japan betegnet en milepel i forholdet mellom øst og vest." Og han fortsetter: "Fra den tid har den sovjetrussiske utenrikspolitikk lidd under Hiroshima-eksplosjonens virkninger. Russerne mente, at bomben først og fremst skulle skremme dem, og at kampen mot Japan kom i annen rekke. Den russiske presse gjorde hva den kunne for å bagatellisere den. Russiske korrespondenter i Japan berettet at atombomben ikke på langt nær var så ødeleggende som amerikanerne ville ha det til: at ødeleggelsene i Hiroshima og Nagasaki nok var store, men at dette hovedsakelig kunne tilskrives at japanske hus var bygd av papir og kartong. Selv en smal grøft, ble det hevdet, ga tilstrekkelig beskyttelse mot atombomben. Av dette forsto den russiske offentlighet at

det var en alvorlig sak, og det samme gjorde regjeringen. Pressen, som nå ikke lenger avviste atombomben som en bagatell, begynte så tidlig som i 1946 å tale om atom-pengeutpressing, som de sa Russland aldri ville gå med på" (66).

De betraktninger Werth gjør seg til talsmann for går altså kort ut på at han mener atombomben hadde stor virkning på russisk opinion, men han går videre idet han også mener å kunne sannsynliggjøre at atombomben fikk faktiske konsekvenser i russisk utenrikspolitikk.

Werth skriver: "Det tsjekkiske kup er for velkjent til å behøve nærmere omtale, men blant de motiver som inspirerte til det, er det et aspekt, som er blitt oversett og som er av avgjørende betydning. Det forklarer kanskje noe av det som på det tidspunkt var vanskelig å forklare. Når alt kommer til alt betydde Tsjekkoslovakia ingen alvorlig fare for Russland. I motsetning til den polske London-regjeringens venner i Polen, eller de forskjellige fascister og halvfascister i Ungarn og Romania, var menn som Benes, Jan Masaryk eller Hubert Ripka ikke virkelig farlige for russerne, og den lykkelige øst-vest-syntese, som Tsjekkoslovakia representerte i 1947, kunne fortsatt ha bestått selv om Benes' tilhengere hadde vunnet valget i 1948. Det var kun en ting som avholdt Russland fra å løpe noen risiko. Det var de tsjekkiske uranmiler, så vidt vi vet antakelig de viktigste, om ikke de eneste uranmiler som Sovjetunionen hadde på det tidspunkt. Selv om det måtte sjenere hele den vestlige verden og ødelegge endel av den goodwill som fremdeles forelå i vest overfor Russland - særlig i de mindre marshalliserte områder som Skandinavia - fant en det nødvendig å ta denne risiko for å oppnå full kontroll over minene. Kun under en kommunistisk regjering kunne Tsjekkoslovakia lukkes hermetisk til. Dette i forbindelse med ulemper ved en mulig valgseier for de anti-kommunistiske partier ved valget i mai 1948, må ha veid tungt på vektskålen til fordel for iverksettelsen av februar kupet." (67)

Alexander Werth's synspunkter er altså forsåvidt i overensstemmelse med vanlige vest-europeiske hypoteser med hensyn til Sovjets medansvar for den tsjekkoslovakiske revolusjon, men Werth's synspunkter går utover dette, han forsøker også , sette februartaket inn i en årsaksmessig sammenheng og han påpeker i denne forbindelse på den ene siden Sovjets bekymring for de amerikanske atombombene (Japan. 1945; vedtaket om ikke å innstille den amerikanske produksjon av atombomber, 1947) og på den annen "de tsjekkiske uranmiler, såvidt vi vet antakelig de viktigste, om ikke de eneste som Sovjet på det tidspunkt utnyttet." (68).

Hvorvidt Werth's teori er riktig vil vi ikke her forsøke å drøfte. Mye som se-

nere er blitt kjent synes faktisk å peke i denne retning. Heller ikke vil vi drøfte i hvilken utstrekning Sovjets ledere - hvis teorien er riktig - faktisk var oppmerksomme på hvilke konsekvenser kupet ville få.

På samme måte som bruken av atombomben mot Japan sannsynligvis har fått veldige internasjonale konsekvenser, er det rimelig å anta at dette også er tilfelle med februartaket i Tsjekkoslovakia. I begge tilfelle står vi overfor motstridende forklaringer: Atombombingen av Japan ble kun eller ble ikke iverksatt for å tvinge Japan til kapitulasjon. Kupet i Tsjekkoslovakia ble kun eller ble ikke iverksatt med Sovjetrussisk støtte.

Om atombombingen hevder Sovjet, i følge Werth, at den var et utslag av amerikansk "atom-engeutpressing" og skremselmotiver. Om kupet i Tsjekkoslovakia heter det på amerikanske side at det ga et tydelig uttrykk for Moskvas hensikt å skaffe seg verdensherredømmet.

Den amerikanske professor F. G. Irion skriver bl.a.: "Etter den annen verdenskrig forsto vi at de maktgale lederne i Russland representerer en trussel. Etter Tsjekkoslovakias fall til kommunistenes femte kolonne, oppfattet vi verdenskommunismens djevelske planer. For lenge siden skulle vi ha tatt det kommunistiske manifest alvorlig; kanskje hadde vi forstått den kommunistiske fare tidligere hadde ikke manifestet virket som den rene galskap. Dersom den "kalde krig" skulle endres og tilnærme seg fred, er det en stor fare for at vi i fremtiden vil undervurdere kommunismens fanatisme og dens totale umoralshet." (69).

Det synspunkt professor Irion her gjør seg til talsmann for innebærer betenkelige konsekvenser. En effektiv og innsiktsfull utenrikspolitikk må i størst mulig utstrekning bygge på faktisk foreliggende betingelser og på inngående vurderinger av egne handlingsmønsters sannsynlige effekt. Foreliggende betingelser refererer seg til et tidspunkt i en kontinuerlig skiftende og nyskapende prosess. Gitt riktigheten av påstanden om at kommunismen i dag representerer en fare for demokratiet, så er det uforsvarlig å trekke den slutning at den alltid vil representere en fare.

Den kjente Stalinbiografen og Russlandskenner Isaac Deutscher uttaler f. eks.: "En lang fredsperiode kan komme til å forandre Russlands ansikt Det totalitære system i Sovjet er først og fremst resultatet av at et moderne eksperiment i sosial organisasjon ble utført i et tilbakeliggende, halvt europeisk og halvt asiatisk land. Ti eller tyve års industrialisering og opplysning skulle gi det russiske folk en så høy levestandard og en så sterk uavhengighetsfølelse at det ikke lenger

vil ha bruk for Berias konsentrasjonsleirer og spioner, Pravdas byzantiske språk, eller et jernteppe som hindrer det i å gjøre sammenlikninger mellom deres og andre folks levevilkår. Regimet kan komme til å forandre seg med folket, ellers vil folket ikke ha bruk for et regime som ikke kan lære." (70).

Antakelser om hvorvidt Sovjet vil forandre seg i fremtiden vil i dag kun bygge på løse gjetninger. En effektiv utenrikspolitikk må ta alle eventualiteter med i beregning og ikke låse seg fast i forutinntatte standpunkter. Likeledes må den være oppmerksom på sine egne handlingers mulige konsekvenser i forholdet til andre nasjoners handlingsmønster. Den må forsøke å endre disse handlingsmønster gjennom valg av adekvate midler.

Spørsmålet om Sovjet's holdning i fremtiden er derfor på det nærmeste knyttet sammen med våre egne handlingsmønster - overfor Sovjet - i dag. I dette spørsmål teller ikke intensjonene for våre handlinger, men hvorledes disse blir oppfattet av Sovjet.

Er de midler Vestmaktene i dag nytter mot Sovjet de mest adekvate og hensiktsmessige i forhold til de foreliggende målsetninger? "Det er ingen overdrivelse", skriver en norsk statsvitenskapsmann, "å si at Vestmaktens rustninger og nervekrig gjør alt som står i menneskelig makt for at Sovjetregimet skal beholde politistaten; man skulle nesten tro at det var amerikanernes hensikter å "bevise" på denne måten at kommunisme betyr diktatur." (71).

Den tidligere generalsekretæren i FN-sambandet i Norge er inne på noe av det samme synspunkt når han skriver: "De (Vestens politikere) vil bekjempe kommunistisk aggressivitet med å bedre levevilkår for folkene, hevder de. Men få av dem synes å ville bruke teorien overfor Sovjet-Samveldet, hvor vi ut fra egne interesser skulle ønske å redusere aggressiviteten først og fremst. Ikke en gang forretningsmessige lån eller endog en normal handel kan Sovjet oppnå." (72).

Kun i forhold til gitte målsetninger kan valg av midler vurderes. Kun gjennom analyse av Amerikas og Vest-Europas målsetninger vil vi komme i en slik stilling at vi kan uttale oss om i hvilken utstrekning de foreliggende midler er adekvate. Dette hindrer oss imidlertid ikke i å uttale oss om de foreliggende midlers sannsynlige konsekvenser.

KAPITEL V

BAKGRUNNSBETINGELSER FOR INTERNASJONAL PROPAGANDERING.

Vi har tidligere vært inne på at utenrikspolitikk disponerer ulike midler eller instrumenter. Vi har påpekt nødvendigheten av en elastisk og koordinert bruk av disse instrumenter. Dette forutsetter på den ene side presise målsetninger, at en vet hva en vil, og på den annen side nøyaktige og omfattende samfunnsanalyser, at en vet hva en gjør.

Bruk av militærmakt mot en annen nasjons militærmakt avgrenser en internasjonal tilstand som kalles krig. Krigføring utelukker ikke en fortsatt selvstendig bruk av økonomi, diplomati eller propaganda, men en krigføring vil alltid til en viss grad påvirke bruken av disse midler.

1. Forsøk på en del terminologiske avgrensninger.

Bruk av propaganda som instrument sidestilt med militære institusjoner forhindrer ikke at propaganda også kan bli tatt i bruk som middel i den rent militære krigføring. Militær krigføring betyr voldsanvendelse, men ikke retningsløs voldsanvendelse. Det er forsøk på å tvinge motstanderen i kne, å få ham til å oppgi bruken av militærmakt, å oppgi det militære forsvar, den væpnede motstand.

Militær krigføring vil kunne nå dette mål på to måter: a) ved å ødelegge motstanderens evne til å kjempe, ødelegge hans industripotensial, forsyningslinjer, forsvarsverker etc., eller b) ved å ødelegge hans vilje eller motivasjon til å kjempe, ødelegge hans vilje til å benytte seg av sine materielle krigsmidler, sine våpen, forsvarsverker og ressurser.

Militær krigføring har derfor to sider, på den ene side den materielle, på den annen den psykologiske. Begge disse sider er underlagt rent militære målsetninger og er rettet mot det mål å presse eller tvinge en motstander til militær overgivelse.

Militær krigføring stiller grupper overfor et valg, hvor personlig tilintetgjørelse stilles opp mot politiske innrømmelser. Valgalternativet vil gi seg selv i det krigføringen og voldsanvendelsen tar til.

Voldsanvendelsen kan rettes mot ulike målobjekter. I den moderne krig har

sivilbefolkningen i større og større grad blitt trukket inn som målobjekt under den synsvinkel at sivilbefolkningens moral og atferd har indirekte betydning for en nasjons krigspotensial. Flybombingen av Tyskland under siste krig ble f. eks. planlagt med det mål for øye ikke bare å ødelegge Tyskland militært, økonomisk og industrielt, men også med målet: "Å undergrave det tyske folks moral i en slik grad at dets evne til væpnet motstand ble skjebnesvangert redusert." I overensstemmelse med dette vedtak var det ved krigens avslutning kastet dobbelt så mange tonn bomber mot sivile som mot militære mål (73).

Terrorbombingen under siste krig var uttrykk for en materiell-psykologisk krigføring, med en militær-psykologisk målsetning og rent militær-materielle midler. I motsetning til dette var presisjonsbombingen uttrykk for en rent materiell krigføring. Både midler og mål var militær-materielle.

At terrorbombingen, et militært materielt middel, faktisk ville ha en demoraliserende virkning var en ren hypotese. Mulighetene for å øke moralen, motstandskraften, innbittheten og forsvarsviljen var til stede. Etter krigen er dette problem tatt opp til omfattende samfunnsvitenskapelige analyser. Det er påvist at terrorbombingen stort sett hadde en demoraliserende virkning. Denne virkning var imidlertid ikke generell, og den var heller ikke direkte proporsjonal med bombingsintensitet eller grad av voldsanvendelse. Hos mange virket den stikk imot sin hensikt (74).

Voldsanvendelse mot militære og sivile mål vil dels være rettet mot motstanderens evne og dels mot hans vilje til væpnet motstand. Men forsøk på å redusere viljen til væpnet motstand avhenger ikke bare av den rent materielle voldsanvendelse. En har også mulighetene for å nytte rent psykologisk midler for å fremme militær-psykologiske målsetninger. En vil med andre ord ha muligheter for en ren psykologisk krigføring.

Psykologisk krigføring er propagandamidlet underlagt militære målsetninger. Det er bruk av propaganda innenfor militære institusjoners ramme. Det er bruk av psykologiske metoder til å realisere militære målsetninger.

Med betegnelsen militær-psykologi menes i alminnelighet anvendelse av psykologi til løsning av det militære livs oppgaver. Disse blir ofte underordnet fire hovedområder: a) ledelse, b) moral, c) administrasjon og d) psykologisk krigføring. Psykologisk krigføring dekker altså kun et begrenset område av den rent militære psykologis oppgaver.

Mens den internasjonale propaganda i sine målsetninger representerer et politisk instrument - sidestilt med det militære som instrument - er psykologisk krigføring en del av den militære krigføring og underordnet militære krav og mål-

setninger. En kan si det slik at propaganda er et politisk instrument, mens psykologisk krigføring er et militært instrument. *)

I militær krigføring er den psykologiske krigføring ennå lite systematisk utviklet i sammenlikning med den materielle krigføring. Forholdet avspeiler det enorme misforhold som i dag eksisterer mellom naturvitenskapene og samfunnsvitenskapene. Det avspeiler seg også i det relative timeantall som i dag blir nyttet til undervisning i psykologi og materiell-lære ved militære øvelsesplasser og høyskoler.

2. Militær krigføring har psykologiske aspekter.

Psykologisk krigføring i systematisk form er av relativt ny dato. Men ideen som ligger bak er gammel, sannsynligvis like gammel som de første teorier om effektiv krigføring.

"Ideen finnes i de eldste håndbøker i militær strategi," skriver den amerikanske statsvitenskapsmann H. D. Lasswell. Og han fortsetter: "Sun Tzu's verk *Boken om krig*, som er skrevet i Kina i det 5. århundre f.v.t. påpeker betydningen av å ødelegge fiendens vilje til kamp gjennom slike midler som bruk av overraskelse og støy. I "kamp om natten," skriver Sun Tzu, "blir fakler og trommer nyttet i stor utstrekning; i kamp om dagen et stort antall flagg og bannere, og fiendens øyne og ører blir forvirret." Det samme mål kunne også oppnås ved å spre sladder om forræderi blant betrodde ledere og om at overveldende styrker sto til fiendens disposisjon. *Boken om krig* rår også til snikmord av fiendens ledere for derved å skape panikk. Andre råd som Sun Tzu gir er at en leder bør unngå kamp til siste slutt og forsøke å vinne seier på en lettest mulig måte.

Den samme rettledning kan også bli funnet i den militære litteratur eller i fremtredende prinsipper hos de gamle imperier i India og Det nære østen. Den østindiske politiske klassiker Kautilya's *Arthasastra* inneholder f.eks. råd om hvorledes en bør gå fram for å ødelegge fiendens moral og styrke sin egen. Det blir foreslått at hemmelige agenter skal blande seg med fiendens soldater og spre rykter om deres uunngåelige nederlag. Med hensyn til egne styrker bør "astrologer og andre av kongens følge tilføre armeen kraft ved å påpeke den uovervinnelige karakter".

Den grunnleggende ide er at den største framgang i krig blir oppnådd ved å ødelegge fiendens vilje til motstand, med minst mulig reduksjon av hans evne til kamp. Det politiske mål er begrenset ødeleggelse." (76).

*) Det er i den senere tid, særlig i U.S.A., mange som gjør bruk av "psykologisk krigføring" også som betegnelse på internasjonal propaganda. Dette medfører lett en god del misforståelser.

De prinsipper disse Østens militærteoretikere gir uttrykk for setter spørsmålet om voldsanvendelsenes begrensning inn i et nytt perspektiv; Forholdet mellom materiell og psykologisk krigføring.

Vi har tidligere vært inne på at terrorbombing nok er rettet mot fiendens vilje, men at den ikke av den grunn kan karakteriseres som psykologisk krigføring. Vi har hevdet at psykologisk krigføring er bruk av psykologiske metoder.

"Det mest fremtredende trekk ved psykologisk krigføring", skriver professor Lasswell, "er bruken av massekommunikasjonsmidler med den hensikt å ødelegge en fiendes vilje til kamp. Når de gamle kinesiske armeer gikk til kamp med en fylking av musikkinstrumenter og en skog av bannere for å påvirke fiendens soldater støttet de seg til bruken av midler som vanligvis brukes spesielt for kommunisering av følelser og informasjon. Det samme var tilfelle med bruken av ryktebærere for å undergrave fiendens enhet, ved å overvurdere styrken av kampenhetene på den annen side, og ved å stimulere til oppvigleri mot egne ledere.

Masse-kommunisering er ikke utelukkende et spørsmål om bilder eller tall og skrevne ord. Den omfatter også andre midler, materielle handlinger og materielle hjelpemidler. Dette er spesielt tilfelle med snikmord. Mens selve handlingen å drepe ikke kan betraktes som en kommuniseringsmetode, har den ofte vært nyttet som metode til å påvirke politiske innstillinger. Man ventet at snikmord skulle virke inn på fiendens intensjoner til å kjempe på en måte som ikke sto i noe forhold til den materielle ødeleggelse av hans kapasitet, eller til den materielle kapasitet som ble nyttet til drap. Vi ser på krigføring i et psykologisk perspektiv når vi forsøker å utdype og utvide forholdet mellom materielle ødeleggelser og deres virkning på fiendens forsvarsvilje." (77) Dette gjør vi når vi gjør rent militære tilstander kjent for sivilbefolkningen, og sivile tilstander for militære, når vi gjør spesielle militære tilstander kjent for andre militære, og spesielle sivile for andre sivile. I det hele tatt når vi arbeider med forventninger, forventning om ytterligere voldsanvendelse og håpløshet, med forventninger om en snarlig bedring og gryende håp.

Bruken av snikmord som militært instrument er ikke psykologisk krigføring. Det er materiell voldsanvendelse med militær-psykologiske målsetninger. Det er hva vi kan kalle en materiell-psykologisk krigføring. Selve snikmordet er materiell krigføring, mens den evt. bekjentgjørelse og appellering er psykologisk.

All militær krigføring har materielle og psykologiske aspekter. Den vekt man

legger på de to aspekter vil imidlertid variere. Eldre tiders krigs-teoretikere i India og Kina la f. eks. stor vekt på de psykologiske aspekter, mens de siste verdenskriger har hatt et utpreget materielt tyngdepunkt.

Utviklingen av psykologisk innsikt, og av psykologien som vitenskap vil sannsynligvis på lengre sikt være en faktor til å skyve tyngdepunktet over i mer psykologisk retning igjen. Utviklingen av psykologisk krigføring som spesialisert krigsform vil ikke bare kunne føre til en mer differensiert militær krigføring, den vil også ha mulighet for å påvirke krigføringen som helhet ved å gjøre den mindre voldspreget.

3. Ideer er sterke våpen.

Ennå er det ofte i vide kretser en viss mistro med hensyn til hva en rent psykologisk krigføring kan utrette. Det ser imidlertid ut til at man i større og større utstrekning innser at ideer og innstillinger ikke alltid er helt ubetydelige fenomener, og at militære maktmidler alene ikke er av stor verdi.

Hvilken rolle spiller ideer i forhold til materielle ressurser? En slik spørsmålsstilling er naturligvis for generell til i det hele tatt å kunne besvares. Rollen vil være forskjellig ved forskjellige tilstander, men at ideer under visse forhold kan oppnå relativt dominerende betydning kan det neppe herske tvil om.

Vi kan ta et eksempel fra Kina. Om resultatene av hjelpen til Chiang-Kai-Shek's regime, skriver den amerikanske professor J. S. Fairbank bl. a. : "Sjefen for den amerikanske militærhjelpmisjonen som forgjeves forsøkte å hjelpe Chiang-Kai-Shek, har uttalt at nasjonalistene ikke tapte noe slag av mangel på amerikanske våpen; hva de nasjonalistiske tropper manglet var noe som var mer verdt å kjempe for som et alternativ til kinesisk kommunisme. Den viktigste konklusjon vi kan trekke etter vår fiasko i Kina er at materielle midler (mat og andre varer, våpen, skip og fly) er utilstrekkelig for å beseire en sosial revolusjon, som foregår like meget i sinnene og på nasjonalfølelsens og de psykologiske realiteters område som på det økonomiske og militære området." (78)

Den sosiale revolusjon i Kina hadde uten tvil dype historiske røtter, men dens resultat var sannsynligvis også et uttrykk for en omfattende og velorganisert kinesisk-kommunistisk propagandavirksomhet, både på det strategiske og det taktiske plan.

Taktisk propaganda er psykologisk krigføring. Det er propagandavirksomhet til understøttelse av militære operasjoner og innenfor rammen av en militær målsetning: oppgivelse av væpnet motstand. Strategisk propaganda er internasjonal

propaganda. Målsetningen vil her være positiv, den vil være å motivere atferd i bestemte retninger, ikke gjennom trussel om straff, død eller utslettelse, men gjennom løfte om lønn, gjennom forespeiling av virkninger og resultater som er mer ettertraktelsesverdige enn de nåværende og foreliggende.

Når professor Fairbank påpeker at militære og økonomiske midler var utilstrekkelige, at det som i første rekke ble savnet var positive og oppmuntrende verdier, noe å kjempe for, så etterlyser han i realiteten strategisk propaganda.

Selvsagt er ikke propaganda tilstrekkelig. Hvis propagandaen ikke blir etterfulgt av en innfrielse av de løftene som forespeiles vil virkningene være høyst begrenset. På den annen side vil en sosial bevegelses kanskje høyverdige målsetninger ha liten virkning hvis de ikke blir gjort kjent på en eller annen måte.

Kineserne betonte i eldre tider sterkt de psykologiske aspekter ved krigføring. Disse historiske tradisjoner er i uttalt grad påny kommet til uttrykk i våre dager. Vel kjent er det f. eks. at kort tid etter utbruddet av krigen mellom Kina og Japan i 1937 sendte Chungking-regjeringen sine fåtallige amerikansk-bygde bombefly mot Japan, ikke for å kaste bomber, men for å kaste fly-blader som "fordømte aggresjon og deduktivt påpekte at mens japanerne var usiviliserte nok til å bombe sine med-asiatere, var kineserne for siviliserte til endog å foreta gjengjeldelsesaksjoner." (79).

Chungking-regjeringen, med Chiang-Kai-Shek som regjeringsjef, hadde tildels et åpent øye for mer taktiske propagandamidlers muligheter, men deres systematiske utforming, strategiske utvikling og omfang var ytterst begrenset i forhold til det kinesiske kommunist-regimes bruk av disse midler.

"De kinesiske kommunister overgikk alle tidligere beretninger om visse spesialiserte aspekter ved kamp-propaganda", skriver P. M. A. Linebarger, professor i asiatisk politikk ved School of Advanced International Studies. Og han fortsetter: "Japanske fanger ble gitt en hjertelig velkomst, de fikk bedre mat enn i armeen, de fikk ha selskap med piker, de fikk rike gaver og politisk undervisning om frigjøringen av Japan. Disse soldater fulgte så med de kinesiske kommunistene tilbake til frontlinjene og overtalte japanske vaktposter til å forlate sine stillinger. Yen-an-styrkene la ned et stort arbeid i sin propaganda, de "valte" endog en japansk krigsfange inn i Yenans bystyre. Forfatteren snakket med den politiske direktør, en av de kinesisk-kommunistiske lederne i Yen-an, og med japanere i Kommunist-Kina. Det var tegn på en virkelig forståelse av problemene til den alminnelige japanske soldat, og en reell sympati for ham, en sympati som hurtig ble følt blant de vervede japanere. Kommunistene gikk så

langt at de til og med kastet gavepakker inn i de japanske linjer, ikke narresaker, men alminnelige pene gaver med en høflig anmodning om et svar. De lærte seg navnene på de japanske felt-telefonoperatørene, koblet seg inn på linjene deres og drøftet politikk med dem på en likefram og munter måte. Når de hadde tilstrekkelig med fanger, valte de ut de mest lovende for politisk trening. De ga de alminnelige fanger god mat, underholdt dem på en kongelig måte og sendte dem tilbake til egne linjer med en antydning om at de kinesiske kommunister ville sette pris på det hvis deres gode japanske brødre ville være så vennlige under kamp å skyte av sine rifler i luften og på samme tid unngå unødvendig bråk med de japanske offiserer." (80)

Dette var psykologiske påvirkningsmidler i kampen mot Japan. I kampen mot Chiang-Kai-Shek's regime ble de samme metoder brukt.

"Fra tilgjengelige beretninger om oppløsningen av Chiang-Kai-Shek's styrker høsten 1948 og hans regjerings sammenbrudd i 1949, synes det å fremgå at de kinesiske kommunister fulgte den samme taktikk mot nasjonalist-troppene," skriver professor F.G. Irion. "Den forbauselse amerikanske aviser viste overfor de kinesiske kommunisters fremgang hadde blitt noe mindre hadde de hatt den minste forestilling om effektiviteten av de kinesiske kommunisters psykologiske krigføring. (Uthevet her)" (81)

Også i Koreakrigen gjorde kineserne seg bemerket i bruken av psykologiske metoder. Angrepet mot McArthurs styrker ved Yalu-elven høsten 1950 ble ikke innledet med trommeild, men med trommeslagning. Uforståelig frigivelse av amerikanske krigsfanger fant flere ganger sted. Og forunderlige gaver ble overlevert, særlig i julen 1951 da norske aviser bl.a. brakte historier om at kinesere i nattemørket hadde pyntet trær i "ingenmannsland" og overhengt dem med gavepakker og presanger til de amerikanske frontsoldaters forbauselse.

Når det gjelder behandlingen av fanger skjedde også mange bemerkelsesverdige ting. En av fangeleirene, Pyotong ved Yalu-elven, hadde nærmest form som et ideologisk undervisningssentrum.

"Undervisningen var frivillig, og når så mange deltok har det sikkert ikke bare vært fordi det er så meget behageligere å sitte på skolebenken enn å rense latriner, det har vært en nysgjerrighet og åpenhet tilstede, en psykologisk jordbunn som den amerikanske propaganda selv har beredt med redselsskildringer om den behandling som ventet i kinesisk fangenskap", skriver C. Clausen i en kronikk i Arbeiderbladet (82).

Kronikken søker i korte trekk å oppsummere en del av det vi i dag vet om kinesernes fangebehandling.

"Alle uttalelser bekrefter," heter det videre - "at behandlingen har vært human og lemfeldig at dette er blitt utnyttet til ideologisk strandhogst kan bare bebreides den propaganda som tillater at en sådan overraskelsesvirkning oppstår. Den amerikanske propaganda talte til barn Fangene i Pyotongleiren ble titulert studenter, aldri krigsfanger. Deres lærere skulle tiltales kamerat. For mange studenter har oppholdet i leiren vært deres første møte med litteratur overhodet. En enkelt av dem var analfabet. Kineserne lærte en amerikaner å lese og skrive. Det første ordet han stavet begynte med imp og sluttet med erialist.

I biblioteket var det et rikt utvalg av forfattere: Dickens, Hugo, Upton Sinclair, Marx, Maupassant, Lenin, Stalin, Shakespeare, Mark Twain. Studentene ble oppfordret til å anmelde bøkene og foreta utdrag av særlig belærende steder . . .

På "universitetet" i Pyotong ble fangene organisert i kompanier og avdelinger. Særlige utvalgte folk ble utsett til avdelingsførere som skulle lede studiegrupper etter de felles forelesninger. Disse varte 2-3 timer daglig, studigruppene ofte 4 Etter forelesningene skulle studentene besvare skriftlige spørsmål og det ble ført nøye kontroll med at alle spørsmål ble utførlig besvart. En ba ikke om studentenes egen mening, en diskuterte ikke med dem - de var elever som en ventet skulle besvare eksamensspørsmålene i henhold til den undervisningen de hadde fått (Og) det ble stadig ført kontroll med studentenes politiske modning ved å forlange at de hver måned skulle skrive en detaljert selvbiografi"

I kronikken heter det videre at "studentene ble oppfordret til å skrive dagbok" og at det i stor utstrekning ble benyttet oppmuntrings- og flidspremier til særlig dyktige elever. Kronikken avsluttes med en alvorlig henstilling om ikke å undervurdere betydningen og virkningen av den anvendte metode, selv om den selvsagt ikke er like effektiv i alle tilfelle.

Å betegne det hele som ekstra raffinert kinesisk djevleskap, noe som etter sigende skal ha funnet sted blant amerikanske propagandafolk, fører naturligvis ingensteds hen. Skal en forsøke å motarbeide en slik fremgangsmåte er det i første rekke formen og innholdet i ens egen konsolideringspropaganda som må tas opp til nærmere analyse.

4. Litt om det sosiologiske grunnlag for internasjonal propaganda.

Vi har ovenfor forsøkt å skissere noen bakgrunnsbetingelser for propagandavirksomhet. Vi har påpekt to typer av propagandering - taktisk og strategisk deres ulike institusjonelle ramme, forholdet mellom materielle og psykologiske faktorer i den militære krigføring, og forholdet mellom militærmakt, økonomi og sosial-psykologiske forhold. Vi har hittil i liten grad kommet inn på de psykologiske betingelser for atferdsendring. Før vi tar dette opp til drøfting, vil det imidlertid være av betydning at vi tar internasjonal propagandering opp i en mer sosiologisk sammenheng.

Målet for propagandavirksomhet kan være forskjellig. Det kan være en fullstendig funksjonell-strukturell nasjonal endring, eller det kan representere ønske om begrensede endringer av sivile eller militære institusjoner.

En effektiv propagandering krever differensiering og integrering på samme måte som en effektiv politikk gjør det. Midlene må avpasses etter målsetningene og etter målobjektets beskaffenhet. Ingen nasjon har en homogen kulturell bakgrunn, den vil alltid bestå av et større antall avgrensede, spesifiserte og integrerte institusjonelle systemer, hvis funksjonering er forskjelligartet - men hvis samlede ramme, den nasjonale enhet og atferd, er bestemt av dem alle.

Samspillet mellom de internasjonale institusjonelle systemer virker både i krig og fred inn på en nasjons funksjonering i forhold til andre nasjoner. Mulighetene for manipulering med de institusjonelle systemer, deres tilknyttingspunkter etc. vil trolig oftest ligge utenfor propaganda-organisasjoners kontroll. Men et inngående kjennskap til en nasjons samfunnsstruktur er utvilsomt en absolutt betingelse for en effektiv propagandakampanje.

En overfladisk betraktning sier oss umiddelbart at ikke alle en nasjons institusjonelle systemer spiller den samme rolle eller har den samme funksjon når det gjelder en nasjons effektivitet i krig. Viljen til å kjempe og seire er av stor betydning for en nasjons militære institusjoner. Innenfor andre institusjoner er betydningen mindre, og heller ikke innenfor den militære vil den være enerådende.

En analyse av de enkelte samfunnskategoriens funksjon i forhold til det nasjonale uttrykksmønster vil avdekke store ulikheter og også vise hen til enkelte funksjonsforhold som er av større betydning enn andre. Jo mer inngående og presis en slik analyse lar seg utføre, desto større vil mulighetene være for å konsentrere propagandaangrep på de strategisk viktigste steder, for å ødelegge eller skade akkurat de "tannhjul" som er nødvendige for samfunnsmaskineriets effektive funk-

sjonering i den gitte situasjon. Hvis vi f. eks. konsentrerer vår oppmerksomhet på en nasjons militære institusjon vil vi først kanskje legge merke til at bare et meget lite antall vil være opptatt av kamp og direkte voldshandlinger. Budet "du skal ikke slå ihjel" er kun anvendbart på et lite mindretall innenfor den militære institusjon.

Under siste krig forutsatte f. eks. en amerikansk kampenhet i frontlinjen omlag 5 ganger så mange enheter bak fronten for å kunne kjempe på en effektiv måte. En amerikanske divisjon på 18.000 mann i felten krevde 60-70.000 mann i uniform og omlag 35.000 sivile til å sørge for forbindelseslinjer og forsyninger (83). Blant disse 100.000 spilte viljen til kamp, til drap og voldsanvendelse en helt underordnet rolle *) (84).

Dernest vil vi kanskje legge merke til at den militære organisasjon har sin spesielle elitegruppe. Medlemmene i denne gruppen behøver i vår tid heller ikke ha noen vilje eller motivasjon i retning av direkte kampvirksomhet. Det som er viktigst for den militære elite er viljen og evnen til planlegging, militær ledelse og opprettholdelse av militær disiplin innenfor den militære organisasjon. Dette finner sitt motstykke i den militære organisasjons vilje til å adlyde den militære elite. Det er påkrevd enten de enkelte militærenheter er opptatt av kamp eller ei.

Den militære elite på sin side står heller ikke fritt med hensyn til lojalitetsvalg. Det er nødvendig at militæreliten er lydige mot den politiske elite. Uten lydighet på dette punkt vil den militære institusjon ikke lenger være noe instrument i politikken. I betraktning av den veldige maktfaktor militærinstitusjonen representerer blir lydighetsforholdet her ikke bare ønskelig, men absolutt påkrevd.

Vi har i tidligere kapitler vært inne på farene ved en middel-orientert politikk, ved at den politiske elitegruppe binder sin politikk til et instrument. Vi bør i denne forbindelse ikke se bort fra de institusjonelle forhold. De militære institusjoner representerer en maktfaktor som kan nyttes mot den politiske elitegruppe. Under visse betingelser vil derfor den politiske elitegruppe av frykt for å miste kontrollen over det militære apparat overta den direkte ledelse av den militære organisasjon. Dette vil kanskje særlig gjøre seg gjeldende i krig, og vi bør være oppmerksom på denne faktor som en mulig bakgrunn for middel-orientert politikk i krigstider.

*) Empiriske undersøkelser har påvist at langt fra alle feltsoldater innvikles i direkte voldsanvendelse. Amerikanske undersøkelser fra begynnelsen av siste verdenskrig viste at bare mellom 12 og 20% tok direkte del i kamphandlinger. Senere steg prosenten noe, men ble allikevel aldri høyere enn ca. 50%.

Innenfor den politiske elitegruppe vil vanligvis hverken direkte vilje til kamp eller militær ledelse være nødvendig (eller ønskelig) dersom de øvrige institusjonelle systemer fungerer effektivt. Med hensyn til elitegruppens lydighetsforhold står vi overfor kompliserte spørsmål.

Viljen til lydighet overfor folkeviljen vil sannsynligvis alltid til en viss grad være til stede. Elitegruppens behov for nasjonen, som nasjonens behov for elitegruppen, forutsetter dette. Men graden av lydighet og de spesielle tilknytningspunkter lydigheten får vil være forskjellig. Dels vil lydighetsforholdet være bestemt av det rekrutteringssystem elitegruppen er underkastet, dels av den bredere nasjonale og internasjonale situasjon, og dels av elitegruppens evne til å indusere lydighet i forhold til sine avgjørelser.

Det blir ofte antatt at et demokratisk valgsystem fører til en høyere grad av lojalitetsvillighet enn andre system. Denne antakelse er utvilsomt holdbar i de fleste tilfelle. Et demokratisk rekrutteringssystem vil garantere en viss grad av lydighet, men rent prinsipielt synes det i dag ugjørlig å slutte svært meget fra rekrutteringssystem til lojalitetsvillighet. Mange andre faktorer vil her spille inn ved siden av det spesielle rekrutteringssystem som særpreger en nasjon (85).

Det er ofte blitt reist spørsmål om elitegrupper bør stå i et sterkt lydighetsforhold. Elitegruppens funksjon, blir det hevdet, er nettopp å lede, ikke å bli ledet. Det er å finne løsninger til de problemer som folk flest ikke makter å løse. Det er å være eksperter, der folk flest er hjelpeløst ukyndige og uvitende (86).

Vi vil ikke her gå videre inn på disse kompliserte statsvitenskapelige spørsmål. I sammenheng med vår behandling av den nasjonale funksjonering vil vi innskrenke oss til å hevde at en politisk elitegruppes mest betydningsfulle egenskaper er viljen til å styre, evnen til å hevde en etisk sett høyverdig nasjonal målsetting som er forenelig med almenmenneskelig "selv-realisasjon", samt viljen til å realisere denne på en måte som blir akseptert og støttet av folk flest. Med dette som bakgrunn vil vi videre hevde at de sivile institusjoner har et fellestrekk med det militære institusjonssystem, dersom den nasjonale enhet skal funksjonere tilfredsstillende, nemlig, gjennom viljen til lojalitet. Om denne vilje eller motivasjon er grunnlagt på kritikk eller kritikkløshet er i denne forbindelse irrelevant. Derimot er det naturligvis av enorm betydning at viljen i størst mulig grad er spontan og ikke et resultat av tvang eller frykt for negative sanksjoner.

I forbindelse med de sivile institusjoner står viljen til arbeid på en fremtredende plass. Viljen til kamp, seier, kommandering etc. er for den sivile sektor stort sett av underordnet betydning. Vi sier stort sett, den sivile sektors funksjoner

er langt fra homogen.

Mest omfattende er arbeid av forskjellige slag i produksjonslivet. Men en finner også vanligvis en sekkekategori av relativt "ubrukbare" posisjoner, hvis innsats innenfor den nasjonale ramme er minimal, om ikke direkte belastende. På den annen side finnes en rekke slags spesialister hvis virksomhet er av så vital betydning at deres eventuelle illojalitet kan sette den nasjonale enhet i fare. Under gitte betingelser kan den blotte mulighet for illojalitet fra deler av denne kategoris side oppmuntre, om ikke til likvidering, så i det minste til kontroll. På den annen side utgjør naturligvis denne kategori et sentralt mål for en fiendtlig-sinnet propagandavirksomhet.

Det ligger langt utenfor dette arbeids ramme å gjennomføre en inngående funksjonell analyse av et nasjonalt system. Vi har bare forsøkt å trekke fram noen relativt generelle trekk ved nasjoner.

Det trekk som stadig går igjen som en betingelse for effektiv nasjonal funksjonering er "viljen til lojalitet", noe som igjen fører oss inn på spørsmålet om grunnlaget og betingelsene for lojalitet. Dette er i første rekke et sosial-psykologisk problem.

5. Lojalitet og lojalitetsdynamikk.

Viljen til lojalitet er knyttet sammen med spørsmålet om hvordan og hvorfor individer innenfor et samfunn rekrutteres til bestemte sosiale stillinger eller posisjoner, og betingelsene for deres indentifiseringer med bestemte sosiale roller.

De institusjonelle systemer innenfor et samfunn vil alltid gjennomgå forandringer, men særlig i krigstider vil de institusjonelle endringer komme klart og tydelig til uttrykk. Det vil da bli utformet nye posisjoner og gamle vil bli endret. Denne endring og nydannelse krever at gruppemedlemmene er villige til å utvikle nye rollemønstre med nye lojalitetsforankringer.

Fra et propagandistisk synspunkt er kartleggingen av og kjennskapet til endringsprosessene av betydelig interesse. Like vesentlig som det er å ha kjennskap til det institusjonelle mønster innenfor en bestemt nasjon i krigstid, er det derfor å ha kjennskap til de forutgående institusjonelle betingelser.

Forsøk på å ødelegge en gruppes moral eller forstyrre dens funksjonelle effektivitet kan fra en propagandistisk synsvinkel, meget vanskelig finne sted ved frontale angrep. Forsøk på å ødelegge lojalitetsbånd uten å sette noen i stedet

vil oftest være en håpløs oppgave. Lojalitetsfølelser er vanligvis for sterkt knyttet til det enkelte individs emosjonelle sikkerhet og dets selvrespekt til at dette kan bli en effektiv fremgangsmåte. Resultater synes vanligvis best å kunne oppnås, ikke ved å ødelegge, men ved å manipulere med de personlige lojalitetsfølelsene. Ikke ved å skape nye lojalitetsforankringer, men ved å appellere til allerede eksisterende lojalitetsfølelser, som er fortrenget eller undertrykt i den aktuelle situasjon.

En slik manipulering blir mulig fordi praktisk talt alle mennesker innehar mer enn en posisjon både i øyeblikket og utviklingsmessig sett. Hos alle finner man en viss "overlapping" med hensyn til medlemskap i forskjelligartede sosiale grupper.

Ved siden av et individs nasjonale rolle og medlemskap finnes f.eks. medlemskap i familie, lokalt samfunn, sosial klasse, klubber, foreninger, rase, språkgruppe, idrettslag etc. etc. Alle disse grupper eller sosiale kategorier vil hver på sin side foreskrive bestemte handlingsmønstre og kreve lojalitetsfølelse. En person vil derfor ikke ha én lojalitetsfølelse, men en hel serie, mer eller mindre innbyrdes organisert i noe man kan kalle en indre lojalitetsstruktur.

Hvilke lojalitetsbånd som i det enkelte tilfelle er virksomt eller aktivisert vil være bestemt ut fra den videre sosiale situasjon individet befinner seg i. Propagandistens målsetning er å manipulere med individers oppfatninger av sine sosiale situasjoner - slik at de fremkaller ønskelige atferdsmønstre. Mer konkret vil dette si at han forsøker å få individene innenfor en nasjon til å handle på en måte som er gunstig eller ugunstig for egen nasjons funksjonering som enhet.

Innen de fleste grupper er det mer eller mindre skjulte interessekonflikter mellom ulike subgrupper. Disse kan være knyttet til geografiske områder, sosiale klasser, religion, kjønn, raser, språk etc. Under visse betingelser vil disse interessekonfliktene komme til åpent uttrykk. Under andre betingelser vil motsetningen undertrykkes slik at de spiller en sekundær rolle for det enkelte individs handlinger.

Forsøk på å bringe fram i dagen slike latente konfliktsforhold er en av propagandaens hovedoppgaver. Midlet er arbeid med enkelte individers lojalitetsfølelser. Ikke så mye et nyskappingsarbeid, som et forsøk på å endre mønstret i en allerede foreliggende lojalitetsstruktur. Nyskapingen synes i stor utstrekning å være betinget av intim og vedvarende kontakt innenfor en primærgruppes ramme. Den kinesiske propagandavirksomhet viste som nevnt forsøk på å etablere en slik primær kontakt, men vanligvis vil dette ligge utenfor propagandistenes rekkevidde.

Det er vanskelig, for ikke å si umulig rent prinsipielt å peke på typer av potensielle lojalitetskonflikter som effektivt kan utnyttes i propagandistisk øyemed. Det enkelte tilfelle vil kreve inngående og systematisk gransking.

"I den første verdenskrig forsøkte de allierte å vekke en følelse av uavhengighet over Preussen blant de ikke-prøyssiske tyske soldater, tilsvarende mål ble også tilstrebet i Østerrike-Ungarn og i Polen; tyskerne forsøkte på samme måte, men med mindre hell, å vekke til live irsk-engelske fiendtligheter", skriver professor Hans Speier. "Det ser imidlertid ut til at arbeidet med nasjonale forskjeller var mindre virkningsfullt enn den propaganda som la vekten på klasse og partimotsetninger. Om dramatiseringen av nasjonale motsetninger vil føre lenger enn dramatiseringen av klasse eller partimotsetninger kan en ikke avgjøre rent prinsipielt. Det avhenger av hvor lett disse forskjeller innenfor nasjonen lar seg knytte til tradisjonelle indre konflikter." (87)

Den prinsipielle bakgrunn for den type av propagandaaktivitet som her blir skissert er forsøket på å splitte en gruppe psykologisk ved å påvirke de enkelte gruppemedlemmenes lojalitetsbånd. I første rekke ved å endre deres lojalitetspreferanser, i annen rekke i forsøket på skape nye.

Vi skal forsøke å sette disse synsmåter inn i en større og mer generell sammenheng. Enhver nasjon eksisterer i kraft av de enkelte borgeres sosiale deltakelse i nasjonalt integrerte posisjonsmønstre. Hvor effektivt en nasjon skal funksjonere vil til dels være avhengig av de enkelte posisjoners avgrensning, deres differensiering og integrering innenfor den nasjonale ramme, og til dels av graden av de enkelte borgeres sosiale deltakelse og deres nasjonale indentifisering. Effektiv nasjonal funksjonering vil altså ikke bare kreve høy sosial deltakelse, det vil også kreve at den sosiale deltakelse tar de rette former, at den kanaliseres i et effektivt posisjons-system. Hvis det foreliggende posisjons-system er inadekvat, vil nasjonen funksjonere ineffektivt uansett grad av sosial deltakelse. På den annen side vil et adekvat posisjons-system være av liten betydning hvis det ikke blir utnyttet av befolkningen, hvis de vegrer seg for å indentifisere seg med de ønskverdige posisjoner og unngår å bøye seg for elitegruppens bestemmelser.

Direkte eller indirekte lojalitet overfor elitegruppen er altså nødvendig, men på ingen måte en tilstrekkelig betingelse for at en nasjon skal funksjonere effektivt. En slik lojalitet kan man skjematisk uttrykke ved å si at borgerne har sterke positive indentifiseringer med egen selv-følelse på et individualistisk grunnlag. *)

*) Dette er selvsagt høyst skjematisk. De positive indentifiseringer behøver ikke nødvendigvis direkte å omfatte elitegruppen eller gruppen som helhet. Det er i det konkrete tilfelle i høyeste grad tilstrekkelig at de omfatter enheter (eller symboler) som igjen står under elitegruppens kontroll.

Jo sterkere vi-identifiseringene blir i forhold til jeg-identifiseringene, desto sterkere vil den sosiale, kollektive deltakelse være, og jo sterkere vi-identifiseringene blir knyttet til enheter som står under elitegruppens kontroll, desto større vil lojaliteten være overfor eliten, og desto høyere vil vi i alminnelighet karakterisere den nasjonale moral.

Rent prinsipielt kan effektiviteten av den nasjonale funksjonering reduseres på to måter:

Vi-identifiseringen blant gruppemedlemmene kan overføres på enheter som står utenfor elitegruppens kontroll, de kollektive identifiseringer kan overføres fra det nasjonale objekt til et annet kollektivt objekt, fra en gruppe til en annen. Endringen kan være total eller delvis, i alle tilfelle vil den representere en reduksjon i den nasjonale deltakelse. Det nasjonale objekt vil fortsatt foreligge som objekt, men lojalitetsfølelsen vil ikke lenger utelukkende være knyttet til det. Det vil foreligge en deling eller splittelse i den sosiale, kollektive deltakelse. Et ekstremt tilfelle har vi når den opprinnelige gruppejonalitet viker plassen for åpen opposisjon, og en opprinnelig positiv blir endret til en senere negativ indentifisering. Dermed er grunnlaget lagt for motstand mot egen elitegruppe og for eventuelle forsøk på omveltning eller revolusjon.

En annen måte hvorved det nasjonale system blir svekket, vil foreligge dersom gruppemedlemmenes kollektive selvoppfatning reduseres. I dette tilfelle vil det ikke skapes noen lojalitetssplittelse, men selve den kollektive vi-oppfatning vil gå i oppløsning. Individene vil så å si trekke seg inn i seg selv, bort fra alle gruppeforpliktelser og aktiviteter. Dette fenomen blir gjerne kalt privatisering (88). Panikk er et eksempel på dette og er særlig kjennetegnet ved at endringene finner sted relativt hurtig. Den psykologiske dynamikk bak privatiseringsprosessen er komplisert. Den har visse likhetstrekk med det psykoanalytikere kaller narsissistisk regresjon, men er overført på et rent sosial-psykologisk plan. Den gir seg uttrykk i at det individuelle "ego" blir fremherskende, og at tidligere gruppeforpliktelser mister sin betydning. Det finner sted en individuell "dekollektivisering" som oppløser gruppen innenfra. I motsetning til lojalitetssplittelse hvor sosial deltakelse blir opprettholdt, og lojaliteten endret, fører privatisering ikke til noen direkte endring i lojaliteten, men til at den gjøres impotent ved at den sosiale deltakelse reduseres.

6. Noen typiske propagandamål og deres forskjellige grunnlag.

Privatisering og splitting representerer to forskjellige typer av propagandamål. Ofte er det også mulig å kombinere de to målsetninger i noen grad. Privatisering av visse grupper kan f.eks. virke gunstig i forhold til en aktiv omveltning av en eksisterende samfunnsorden, dersom den er knyttet sammen med lojalitetsendring hos andre grupper. Målsetningen vil naturligvis i de færreste tilfelle være så vidtgående.

Rent prinsipielt lar det seg gjøre å avgrense tre forskjellige typer av revolusjonær splittelses- eller omveltningpropaganda, nemlig kynisk, misjonær og moralsk propaganda (89).

Dersom propagandisten kun har til hensikt å skape splittelse vil en stå overfor en kynisk omveltningpropaganda. Denne teknikk ble f.eks. nyttet av Göbbels under siste verdenskrig når han nyttet tilfangetatte tyske kommunister til å proklamere at Sovjet hadde sviktet kommunismens sak. Mottoet er: "Dere er ikke våre venner, men ..."

Er propagandistens hensikt ikke i første rekke splittelse for splittelsens skyld, men ønsket om at bestemte samfunnsgrupper skal overta makten, - med en mer eller mindre eksplisitt godkjenning av at disse vil bli behandlet som venner, står en overfor en propaganda med et misjonsmessig innhold eller en misjonær omveltningpropaganda. Et eksempel på denne type var den Sovjet-russiske propaganda til Tyskland i første verdenskrig. Mottoet er her: "Dere er våre venner."

En tredje propagandaform som ofte nevnes er den moralske. Propagandistens målsetning er her å stimulere omveltninger og endringer på et rent moralsk grunnlag. Propagandisten fremholder i dette tilfelle moralske verdier og deres egenverdi, uten å identifisere seg med eventuelle "opprørere". På dette punkt skiller den seg fra den revolusjonære, misjonsmessige propaganda. Mottoet er: "Dere kan bli våre venner." I motsetning til kynisk propaganda lover imidlertid propagandisten i dette tilfelle at befolkningens handlemåter skal få virke bestemmende inn på den politiske behandling de vil få når visse betingelser er oppfylt, f.eks. militær kapitulasjon. Som eksempel på denne type propaganda kan nevnes visse sider av den allierte propaganda mot Italia under siste verdenskrig.

De tre former for propaganda som her er skissert er alle rettet mot det mål å skape splittelse. Ved moralsk propaganda, med et løfte om en bedre generell behandling, hvis så og så blir gjort, ved misjonær propaganda, med underforstått

løfte om en bedre spesiell behandling, og ved kynisk propaganda, med en antydning om at tilstandene vil bli bedre hvis de og de institusjonelle endringer blir foretatt.

Alle tre former arbeider altså med forventninger, med forsøk på å påvirke andres forventninger med hensyn til forskjellige handlingsmønsters konsekvenser. "Hvis dere gjør så og så", hevder propagandisten, "så vil det og det hende. Hvis dere derimot ikke gjør det, så vil det og det hende." Gjennom manipulering med de forventede handlingskonsekvenser forsøker propagandaen å innvirke på handlingsvalg.

Er målsetningen i første rekke ikke splittelse, men privatisering vil implikatoriske utsagn ofte bli byttet ut med egenskapsutsagn. Det er ikke lenger ønsket om handlingsmotivering som er det fremherskende trekk, men en motivasjonsmessig paralysering. Propagandaen vil ikke inneholde et element av håp, oppmuntring etc., men tvert imot hevde at: "Hva dere enn gjør er dere fortapt!" "Enhver handling er dømt til å mislykkes!" "Den stilling dere befinner dere i er absolutt uholdbar!" Målsetningen er her ikke splittelse, men fortvilelse. Midlet er ikke lenger handlingskanalisering, men utelukkende konfliktinitiering. Det er ikke lenger forsøk på å skape sikre og spesifikke forventninger, men tvert imot på å undergrave alle forventninger, gjøre situasjonen uklar og flertydig, og forventningene usikre og famlende.

Det er hevdet, og sannsynligvis med rette, at den klart strukturerte forventning om en sikker død er mindre handlingslammende enn den totale mangel på forventninger, at den klare forventning, uansett innhold, alltid er å foretrekke fremfor uklare forventninger hvor alt kan hende. Privatiseringspropagandaens middel er nettopp å bryte ned enkeltindividets forventningsstrukturer, ikke å endre dem, og heller ikke å skape nye, men å bryte dem ned så individets lojalitetsfølelser og dets normale tilpassingsprosesser mer eller mindre settes ut av funksjon. Dette kan finne sted i ekstreme konfliktsituasjoner, i situasjoner hvor overraskelse spiller en fremtredende rolle, og rent generelt, i sterkt angstprovoserende situasjoner.

KAPITEL VI

PROPAGANDA SOM GRUPPEATFERD - PROPAGANDATAKTIKK

Propagandaens utvikling og betydning i vår tid kan sees både som et symptom på, og som et produkt av den masse-sivilisasjon som har fulgt i industrialismens fotspor. Vi har tidligere behandlet noen av de mer betenkelige konsekvenser som kan bli resultatet av en uforsvarlig ledet propagandavirksomhet, og i forrige kapittel drøftet vi noen av de former en internasjonal propagandavirksomhet kan få. I dette kapittel vil vi særlig trekke frem taktiske sider ved propagandavirksomhet. Først vil vi imidlertid drøfte et par generelle spørsmål.

1. Propaganda kan også være underlagt internasjonale normer.

Krigføring kan betraktes som et sosialt fenomen og som et middel til å regulere forholdet mellom nasjoner. Vanligvis vil den selv bli regulert i overensstemmelse med internasjonale normer og konvensjoner.

Også propagandavirksomhet kan brukes som middel til å regulere forholdet mellom nasjoner og vil også selv til en viss grad bli regulert etter internasjonale normer.

Internasjonal propagandavirksomhet kan på samme måte som krigføring begrenses på forskjellige måter. Den første internasjonale begrensning av propagandavirksomhet på et formelt traktatmessig grunnlag fant sted mellom Storbritannia og Sovjet-Russland i 1921. I de etterfølgende år ble det ofte satt traktatmessige begrensninger. En av de siste traktater som ble inngått før siste verdenskrig, ble sluttet mellom Storbritannia og Italia i 1938. I denne traktat lover de to lands regjeringer bl.a. "gjensidig å avholde seg fra enhver bruk av publisitets- og propagandametoder som står til hver enkelts disposisjon, med den hensikt å skade den annens interesser." (90) Det kan drøftes i hvilken utstrekning overenskomster av denne art betyr noe. De er for generelt formulert til å kunne finne noen presis anvendelse, men på den annen side viser de i det minste en tendens til avgrensning, en tendens til å utvikle særlige internasjonale regler og atferdsreguleringer.

2. Hva propaganda står for.

Propaganda som internasjonalt instrument arbeider med et rent symbolsk verdensbilde - med forventninger, innstillinger og psykologiske atferdsdisposisjoner - og benytter seg i første rekke av massekommunikasjonsmidler som radio, aviser og film.

Ikke alle bruk av disse midler er propaganda. Propaganda er det først når det foreligger forsøk på å påvirke en gruppe i bestemte retninger for å nå et bestemt mål, dvs. påvirke en gruppe slik at den ønsker å gjøre og gjør det propagandisten ønsker den skal gjøre (91).

All påvirkning vil naturligvis finne sted gjennom de enkelte medlemmer, men propagandaens målsetning er ikke endring av enkeltindividets atferd. Dette er et nødvendig middel, men intet endelig mål. Dersom påvirkningen i første rekke er rettet mot enkeltindividet, er forkynnelse, reklame eller undervisning mer adekvate betegnelser.

Ikke alle systematiske forsøk på å påvirke grupper er propaganda. Vi har tidligere vært inne på at både krigføring, økonomi og diplomati er instrumenter siddestilt med propaganda i denne henseende. Det som skiller propagandaen fra de andre instrumentene er bruken av "psykologiske" kommunikasjonsmidler, særlig massekommunikasjonsmidler.

Men ikke all bruk av massekommunikasjonsmidler overfor grupper er uten videre propaganda. Dersom hensikten ikke er påvirkning i bestemte retninger, men utelukkende det å underholde, informere eller forklare, har vi ikke med propaganda å gjøre. Også underholdning og informasjonsvirksomhet representerer påvirkninger, men ikke påvirkninger som har til hensikt å fremkalle bestemte endringer. Propaganda er bevisst bruk av kommunikasjonsmidler for å prøve å nå bestemte mål.

I den gjenside påvirkningsprosessen som finner sted mellom nasjoner er det ennå i vår tid bare en meget begrenset del som står under de enkelte nasjoners kontroll. Ikke alle påvirkninger en nasjon utsetter andre nasjoner for, lar seg kontrollere eller målbevisst manipulere, men av den delen som kunne kontrolleres, er det oftest relativt mye som ikke blir kontrollert. Det er stor forskjell mellom de enkelte nasjoner i så måte, men stort sett kan vi si at det ennå for de fleste nasjoners vedkommende foreligger muligheter for større kontroll og mer bevisst påvirkningsvirksomhet.

Offensiv propaganda. Nasjonal kontroll over påvirkningsmidler kan

ta mange former. Vi tenker her i første rekke på den kontroll som gir seg uttrykk i planmessig påvirkningsvirksomhet overfor andre nasjoners oppfatning av egen nasjon.

Disse oppfatninger vil dels bestemmes av historiske kilder, dels av samtidige. Mulighetene for å manipulere med de oppfatninger som ensidig er grunnlagt på historiske forhold vil vanligvis være sterkt begrenset. Også mulighetene for å manipulere med samtidige kilder vil være begrenset, men de vil likevel være betraktelig større.

Det dreier som her om påvirkningsmidler som radio, presse og film, spesielt tilrettelagt for påvirkning av andre nasjoner.

Det dreier seg om kontaktrestriksjoner: Kontroll med hva en nasjons borgere forteller ved kontakt med andre og hva andre får se og høre ved besøk, gjennomreise, ved brevskrivning og andre former for kontakt.

Det dreier seg om kontroll med radio, presse, film og televisjon tilrettelagt for egen befolkning, men tilgjengelig for andre.

Og det kan dreie seg om bruk av spesielt trenede agenter som forsøker å påvirke en annen nasjons befolkning mer direkte (f. eks. misjonsvirksomhet).

Defensiv propaganda. Den offensive propaganda har sitt motstykke i konsolideringspropaganda eller defensiv propaganda. Påvirkningsforsøkene er ikke da lenger rettet utover mot andre, men innover mot egen nasjon, gjennom kontroll og bevisst manipulering med utviklingen av befolkningens oppfatninger av egen og andre nasjoner.

Mens offensiv propaganda i første rekke arbeider med oppfatningen av egen og andre nasjoner hos andre, arbeider den defensive propaganda med disse oppfatninger hos en selv.

De midler den offensive og defensive propaganda nytter er ofte de samme. Dette kan enkelte ganger føre til alvorlige konflikter. Men muligheten for slike konflikter vil vanligvis være mindre jo mer almenmenneskelige målsetninger det er som danner bakgrunnen for propaganderingen.

Et eksempel på en slik konflikt kan f. eks. hentes fra U.S.A. under siste verdenskrig. På den ene siden forelå det et utbredt ønske om en saklig og nøyaktig formidling av krigsnyheter for å styrke folks følelse av bli holdt godt underrettet, for bl. a. å hindre ryktemakeri. På den andre siden hadde man ønsket om ikke å gi informasjon som med fordel kunne utnyttes av fienden, f. eks. tap av skip, skipsposisjoner etc. Realiseringen av disse målsetninger sto ofte i sterk konflikt

med hverandre.

3. Mål og måloppnåelse.

Bevisste og omfattende påvirkningsforsøk fører naturligvis ikke til at man alltid oppnår det man ønsker. Det som i denne forbindelse er av avgjørende betydning er hvordan de foreliggende midler faktisk blir brukt, hvordan de blir tilpasset den foreliggende situasjon og hvordan de blir nyttet i forhold til de foreliggende målsetninger. En effektiv påvirkningsvirksomhet må bygge på teorier om ulike midlers effekt under ulike betingelser. Er disse teorier rent ut gale, eller er de foreliggende betingelser forskjellige fra det de antas å være, vil påvirkningsforsøk kunne føre til utilsiktede resultater som ofte direkte kan hindre at målet blir nådd.

Vi har tidligere vært inne på at omfattende og nøyaktige samfunnsanalyser er viktige for en nasjons utenrikspolitiske disposisjoner. Dette er ikke mindre viktig for en effektiv propagandavirksomhet. Også her vil faktiske, sammenlignbare og kontinuerlige opplysninger være en nødvendig betingelse for at man skal kunne lære av egne feil og forsøk (92).

Det er flere sider ved internasjonal propaganda som ofte blir misforstått. Man tror gjerne at propaganda i første rekke vil si å suggerere eller kommandere, at propagandavirksomhet alltid har som hensikt å redusere oppfatninger av fiendens makt og fremgang og å fremme oppfatninger av egen styrke, og at den stiller seg totalt likegyldig overfor det som er sant. Ingen av disse antagelsene er riktige. Vi skal ta hver enkelt av dem opp til nærmere drøftelse.

4. Propaganda er ikke alltid selvros.

Fra siste verdenskrig foreligger det en rekke tilfelle av propaganda hvor egen styrke er blitt nedvurdert og fiendens oppvurdert. Hensikten med dette har vært å skape forventninger preget av overdreven optimisme, trygghet og håp, for på et senere tidspunkt, når det virkelige forhold ble kjent, å fremkalle den størst mulige grad av frustrasjon, håpløshet og evt. panikk i fiendens rekker.

Under felttoget i Polen i 1939 nyttet tyskerne i stor utstrekning denne metode. Erobrede kringkastingsstasjoner ble nyttet til å sende ut meldinger om polske seire på polsk. Det ble fortalt at den polske arme hadde vunnet store seire og kastet tyskerne tilbake. Den gledesbølge som ble utløst i befolkningen fikk en brå slutt da de faktiske forhold ble kjent. Utbredt defaitisme og mismot ble resultatet (93).

Den samme teknikk ble senere nyttet av amerikanske tropper under tyskernes

Ardenneroffensiv i desember 1944 (94). Churchill's karakteristikk av den militær-politiske situasjon våren 1940 er også et eksempel på bruk av den samme metode, men med motsatt fortegn. Ved å karakterisere situasjonen heller mørkere enn den var, reduserte Churchill forventningene om egne seire og fremgang, og reduserte dermed også faren for skuffelse og håpløshet når tyskernes knusende krigsmaskiner tok til å melde om sine fremskritt og erobringer (95).

5. Propaganda er ikke alltid løgn.

Det er vanlig å tro at propagandaen bryr seg mindre om hva som er riktig eller galt. Propaganda er alltid noe mer enn nyhetstjeneste. Den vil alltid inneholde bevisste forsøk på å skape atferdsendringer. Propagandavirksomhet kan bruke nyhetsformidlingen, den kan forsåvidt diktere nyheter, manipulere med nyheter og undertrykke nyheter. Men kun innenfor en viss grense, hvis dens målsetning er av positiv, oppbyggende art.

Enhver propaganda som ønsker å nå bestemte positive mål, blir tvunget til å holde seg innenfor grensene for det sannsynlige, innenfor grensene for sannhet slik dette blir oppfattet i den gruppe som ønskes påvirket.

Åpenbar eller antatt løgn vil svekke propagandistens omdømme og undergrave hans posisjon. Dersom en propagandist skal ha hell med seg, må han ta utgangspunkt i de faktiske forhold som de arter seg for den gruppen han ønsker å påvirke.

Han kan sjonglere med tolkinger av de "faktiske forhold", men også da må han holde seg innenfor rammen av det troverdige. Propagandateknikk har visse likhetspunkter med populærjournalistikk, men det er vanligvis den forskjellen at propagandistens publikum er betraktelig mer skeptisk og kritisk innstilt.

Richard Crossman, en av de mest kjente britiske ledere av propagandaen mot Tyskland i siste verdenskrig, uttrykker dette slik: "Det er paradoksalt, men en propagandist må oppnå en betraktelig høyere standard av objektivitet og være mer omhyggelig med å bruke "rene nyheter" enn en journalist i et demokrati. Det er for eksempel liten tvil om at under hele krigen var våre tyske nyhets-sendinger mer objektive og nøkterne i behandlingen av nyheter enn hvilken som helst britisk og amerikansk dagsavis. Det måtte være slik, siden lytterne dag etter dag sammenliknet dem med den tyske versjon, ivrige etter å ta oss i forsøk på å bedra dem." (96).

I en annen forbindelse sier Crossman:

"Man antok ofte naivt at mens Göbbels løy, fortalte vi sannheten, og at dette var den virkelige forskjellen i teknikk. En slik antagelse er en overdreven forenkling. Det er naturligvis av vital betydning for en propagandist å vise at fienden ly-

ver for derved å redusere tilliten til det han sier Jeg er ikke av den oppfatning at den tyske propagandaen brukte mange overlagte løgner. I krigstid er det uunngåelig at man i nyhetstjenesten tar feil av hva det er som er hendt. I løpet av 1940 og 1941 var R. A. F. 's kommunikeer om bombingene i Tyskland ofte fantastisk unøyaktige. Det ble f. eks. hevdet at en by var blitt sterkt ødelagt, når bombene hadde falt mange mil borte. Jeg er ikke i tvil om at de tyske propagandistene var oppriktige når de beskyldte oss for løgn når vi kom med disse kommunikeer. I virkeligheten kjente vi ikke til sannheten. På samme måte var det sannsynligvis slik med mange av de tyske løgner som vi med hell tilbakeviste, at de var uttrykk for rene misforståelser, og at mange av de tyske løfter som vi daglig minnet lytterne om ikke var blitt innfridd, var uttrykk for politikernes uduelighet. Göring var mer dum enn slu når han engang i en tale uttalte at ikke en bombe ville falle over Ruhr, og det samme var Hitler i oktober 1941 når han proklamerte bolsjevismens totale sammenbrudd Forskjellen mellom tyskerne og oss besto ikke i midlene, men i målene." (97).

Graden av nøyaktighet og pålitlighet i krigsrapporter synes stort sett under siste krig å ha stått i et positivt samsvar med militær fremgang og vinning. Således hersker det en utbredt enighet om at de tyske frontrapporter under krigens første del - preget av tysk seier - var mer pålitelig enn i siste del. Og at forholdet var det motsatte i den vestlige leir. Hvis vi f. eks. tar for oss flyoperasjonene innenfor et begrenset tidsrom, august - september 1940, og sammenlikner de engelske og tyske påstander med hensyn til nedskyting av tyske fly - og setter disse påstander opp mot de faktiske forhold - så fremkommer - i følge general J. F. Fuller, følgende fordelinger (98):

Dato	R. A. F. påstander	Tyske innrømmelser	Faktiske tyske tap.
Aug. 15	183	32	76
" 18	155	36	71
" 31	94	32	39
Sept. 2	66	23	34
" 7	100	26	40
" 15	185	43	56
" 27	153	38	55
Tilsammen:	936 +152%	230 -38%	371

Om krigsoperasjonene i Frankrike skriver den engelske militærteoretiker general Fuller bl. a. :

" de tyske rapporter (var) usedvanlig sannferdige. Dette er bemerket både av Kernan: "Tyske militære nyheter var meget nøyaktige sammenliknet med britiske og franske" (99), og Waterfield skriver: "Den tyske overkommandos rapport, som vanligvis er riktig . . ." (100, 101).

Om krigsoperasjonene i Norge er det også blitt hevdet at de tyske frontrapporter stort sett var mer nøyaktige enn de fransk-engelske. At forholdet var et helt annet under slutten av krigen er hevet over tvil, men påstanden om at tyskernes krigsreportasje som sådan alltid var "propaganda og løgn" og den engelske "sann og pålitelig", savner ethvert grunnlag i de faktiske forhold.

Særlig mot slutten av krigen var den tyske nyhetstjeneste høyst upålitelig. De alliertes bestrebelser på å stemple all tysk informasjonsvirksomhet som ren propaganda arbeidet derfor under svært gode betingelser.

Etter krigen ble det foretatt omfattende undersøkelser med sikte på å finne frem til i hvilken grad den tyske befolkning hadde tiltro til sin egen nyhetsformidling. Særlig var en interessert i å studere befolkningen i bombede byer og deres mening om korrektheten av den tyske nyhetsformidling når det gjaldt å beskrive virkningen av bombeangrep.

Resultatene av undersøkelsene viste at bare 21% hadde full tiltro til den tyske nyhetstjeneste, mens hele 54% betraktet den som helt upålitelig. Også i andre forbindelser ble det funnet at omlag halvparten av den tyske befolkning var ytterst skeptisk innstilt til den tyske propaganda. At det under slike forhold åpner seg ganske enestående muligheter for en fiendtlig propagandaorganisasjon er innlysende.

.....

En grunnleggende betingelse for enhver propagandavirksomhet er at den alltid er tillitvekkende og troverdig. Først når et visst tillitsforhold er bygget opp vil mulighetene være tilstede for effektive påvirkningsforsøk. Under oppbyggingen av et slikt tillitsforhold vil "objektivitet i fremstillingen" være av vesentlig betydning. Ikke objektivitet slik dette fortoner seg for propagandisten selv, men slik det virker mot mottakergruppens bakgrunnsforhold og disposisjoner. Det er i denne form for objektivitet den kvalitativt mest høytstående, men kanskje også mest farlige propaganda skiller seg ut.

Det blir ofte hevdet at propagandering bygger på regelen om å unngå små løgner for å kunne lyve stort. Bløff, løgn eller bedrageri kan enkelte ganger være

særdeles hensiktsmessig på et bestemt tidspunkt i en kampanje. Men mulighetene for senere tilbakeslag vil alltid være til stede. Tilbakeslaget vil kunne ramme propagandisten og den gruppe han oppfattes som representant for på en slik måte at senere virksomhet vil bli vanskeliggjort.

Ikke all løgn og ikke alle former for bedrageri vil virke slik. Ikke alle propagandaemner er av en slik art at de direkte kan kontrolleres. Det vil alltid foreligge muligheter for forskjellige tolkinger av foreliggende kontrollerbare betingelser, og for en forskjellig betoning av de forskjellige sidene ved disse betingelsene.

Til tross for risikomomentet ved eventuelle senere tilbakeslag kan det i enkelte situasjoner være direkte lønnsomt på kort sikt å fjerne seg fra den vanlige reget om subjektiv sannferdighet. En vanlig måte å løse dilemmaet mellom en kort og en langsiktig virkning på, er at propagandisten utgir seg for å representere en annen gruppe enn han faktisk gjør. Et eventuelt tilbakeslag vil i så fall ramme den andre gruppen. Propaganda som utgir seg for å komme fra en annen gruppe enn den faktisk gjør, kalles vanligvis svart propaganda. Svart propaganda stilles gjerne opp som motsetning til hvit propaganda, som står for en riktig kildeangivelse, og til grå propaganda, som står for propaganda hvor kildeangivelse mangler.

Den siste verdenskrig viser flere tilfelle med bruk av såvel grå som svart propaganda. I Tyskland ble det under hele krigen sendt pro-isolasjonistiske amerikanske programmer som det ble forsøkt gitt inntrykk av kom fra U.S.A. På samme måte befant de fleste frihetssendere som angivelig opererte i tysk-okkupert land seg i virkeligheten i England. Såkalte frihetssendere er en god illustrasjon på svart propaganda i den utstrekning de gir uttrykk for å være stasjonert innenfor de respektive land, og på grå propaganda i den utstrekning de lar være å si hvor de er stasjonert.

Også i kringkastingssendinger til Tyskland finner en mange eksempler på "svarte" stasjoner (102, 103). F. eks. slike som "Gustav Siegfried Eins", "Annie", "1212", "Operation Frolic" etc. Av "grå" stasjoner kan nevnes "Kurzwellessender Atlantik" og "Soldatensender Calais".

Mange data omkring bruken av svart propaganda under siste krig er fremdeles hemmeligholdt, men så mye er imidlertid klart at alle stormakter brukte denne type av "ansvarsløs" propaganda.

Dens effekt er blitt vurdert noe forskjellig. Det er blitt påpekt at kilden før eller senere vil bli oppdaget og at det derfor vil være nærmest umulig å unngå

en uheldig tilbakevirkning. Dette kan naturligvis til en viss grad forhindres ved å nyttiggjøre seg svart propaganda kun i forhold til kortsiktige taktiske målsetninger.

Gustav Siegfried Eins, en engelsk sender, som ga seg ut for å representere tyske militære offiseres opposisjon mot partiet, kan i denne forbindelse tjene som eksempel.

"Gustav Siegfried Eins ble mottatt med en høy grad av troverdighet i omlag 5 eller 6 måneder," skriver H. Becker, "(over 75% av lytterne trodde opprinnelig at sendingen kom fra en bil som beveget seg fra sted til sted i Tyskland) etterpå, fortalte de som ofte lyttet til programmet, virket det mindre og mindre sannsynlig at senderen kunne unngå Gestapo, og ved avslutningen etter 14 mnd. var troverdigheten mindre enn 10%". (104).

Svart propaganda kan også nyttes utelukkende med det mål for øye å gi inntrykk av indre opposisjon og splittelse, uten tanke på utnyttelse i mer taktisk retning. Kravet om troverdighet og subjektiv sannsynlighet vil imidlertid også i dette tilfelle innta en fremtredende plass.

En eneste usannferdighet kan føre til at ikke bare den spesielle kringkastingsstasjon vil miste sin troverdighet, men kan også virke hindrende inn på senere "svarte" og evt. "hvite" operasjoner.

Kringkasting er naturligvis bare en av de former svart propaganda kan få. Ved siden av kringkasting står en overfor mulighetene av å nytte "svarte" trykksaker, som f. eks. aviser, plakater, brev o. l. En kan også nyttiggjøre seg kringkasting på en indirekte måte - ved såkalte spøkelsessendinger. Det vil si sending på samme bølgelengder som andre stasjoner. Enten gjennom kommentering av disse stasjoners sendinger - eller gjennom direkte forstyrrelse av disse (jamming).

Svart propaganda kan nyttes mot såvel krigførende som nøytrale land. Under siste krig fant det f. eks. sted en intens propagandavirksomhet både i Sverige, Sveits og Tyrkia.

En ytterst utspekulert "svart" operasjon som engelskmennene foretok i Sverige er nylig blitt offentliggjort. Den lyder nesten fantastisk og åpner vide perspektiver. En nærmere beskrivelse av operasjonen er av stor illustrerende verdi, fordi det her dreier seg om bruk av helt andre metoder enn de vi i første rekke assosierer med propaganda. Vi tillater oss å sitere Arbeiderbladets redegjørelse (105) som igjen er hentet fra Stockholmsavisen Aftontidningen.:

"Høsten 1941 da U.S.A. ennå ikke var kommet med i krigen, og da Tyskland ennå "seiret på alle fronter", dukket det ved store bedrifter i Sverige opp sirkulærbrev fra Nordische Verbindungsstelle - Nordische Gesellschaft i Lübeck. Brevene var stilet til svenske fag- og spesialarbeidere og tilbød dem høyt betalte jobber i nye produksjonsanlegg i erobret russisk område, særlig gjaldt dette flyindustrien. Brevene var skrevet i nokså svulstige og propagandistiske ordelag, men det var man vant til fra tysk hold, så det overrasket ingen. Nå sier det seg selv at en relativt stor utvandring av fagarbeidere på dette tidspunkt kunne ha skapt alvorlige problemer for Sveriges egen produksjonskapasitet og ikke minst for forsvarsberedskapen, og den første bedriften som slo alarm overfor myndighetene, var Svenska Aeroplanaktiebolaget i Linköping. Andre bedrifter fulgte etter, og den svenske pressen betegnet vervingsforsøket som helt uforenlig med landets behov og interesser. Sosialminister Gustav Möller og arbeidsdirektoratet handlet da også meget raskt, og regjeringen ga så strenge restriksjoner for utreise fra Sverige at all verving av arbeidskraft til utlandet ble gjort praktisk talt umulig.

Tyskerne raste. De trengte under denne fasen i krigen ikke så sterkt til fremmed arbeidskraft, og de nektet på det bestemteste at sirkulærbrevene var sendt fra tysk hold. Ingen trodde dem. Siden er det brakt på det rene at de hadde rett.

Brevene var laget og sendt ut av engelskmennene, som på den måten effektivt fikk hindret tyskerne i å verve arbeidskraft i Sverige da krigen utviklet seg slik at de virkelig kunne ha trengt dem. Brevene var trykt i Stockholm og distribuert ved hjelp av svenske anti-nazister.

Til tross for denne og lignende beretninger av samme slag, må en nok si at svart propaganda har en relativt begrenset nytteverdi. Jo mer begrenset desto mer fjerntliggende målsetninger som ønskes realisert og desto mer mottakerne er preget av skeptiske og kritiske innstillinger basert på kjennskap til forskjellige propagandaformers funksjon og virkemåte.

Bruk av svart propaganda reiser en rekke etiske spørsmål. Kanskje like store og omfattende som de som berøres av en voldelig krigføring. Uansett om en selv vil ta i bruk svart propaganda er det imidlertid all grunn til å sette seg grundig inn i denne propaganda-teknikk, om ikke annet av rent forsvarsmessige grunner.

6. Noen sosialpsykologiske betraktninger.

Når vi hevder at propagandisten vanligvis må tilpasse sin propagandering etter det som er troverdig eller subjektivt riktig i den gruppe han henvender seg

til, så forutsetter dette naturligvis at han har en større forskningsorganisasjon til sin rådighet som er i stand til å iverksette inngående analyser av målets beskaffenhet, og at han har et visst generelt kjennskap til dynamikken bak menneskelig atferd.

Rent prinsipielt lar det seg gjøre å tale om tre typer av innstillinger eller innstillingskomponenter.

Logiske innstillinger. Disse er grunnlagt på logisk resonnement og på større eller mindre personlig erfaring. Det vil f. eks. være direkte ulønnsomt å fortelle en bestemt folkegruppe at den sulter dersom matforsyningen i virkeligheten er ualminnelig god. Det vi imidlertid til en viss grad kan gjøre er å sjonglere med tolkingen av slike personlige erfaringer. En kan trekke fram bestemte sider av de personlige erfaringer, og forsøke å stimulere til resonnementsmessige generaliseringer eller spesifiseringer. Det moderne samfunn er meget innviklet å leve i, og vanskelig å forstå. Derfor vil det enkelte menneske i stor utstrekning være avhengig av eksperters tolkinger og forklaringer. Innstillingene behøver ikke av den grunn være mindre sterke eller motiverende, men de vil være tilgjengelige for logikk. De kan påvirkes av personlige opplevelser, og modifiseres av nye situasjoner, nye synsmåter og nye forklaringer.

Emosjonelle innstillinger. I motsetning til disse mer eller mindre empirisk orienterte innstillinger har vi de emosjonelle innstillinger. De vil være preget av høy egenverdi, med en høy grad av rigiditet og rent personlig-emosjonell betydning. De virker emosjonelt stabiliserende på individet og vil vanskelig forandres av ytre hendelser. De virker som tilpassingsmekanismer og beskytter mot angst og indre konflikter. Ofte vil de være innbyrdes motstridende og logiks uholdbare. Deres betydning ligger ikke i at de fremmer individets tilpassing til sitt miljø, men i det forhold at de er en del av individets tilpassing til seg selv, til egne impulser og drifter. Forsøk på å endre dem ved logiske resonnementer vil være dømt til å mislykkes. Det vil kunne virke direkte provokatorisk og istedenfor endring ofte resultere i det stikk motsatte, nemlig en konsolidering av de allerede foreliggende innstillinger.

Irrasjonelle innstillinger, innstillinger overfor menneskets plass i universet, både før og etter døden, synes ofte å representere emosjonelle innstillingskomplekser. Enhver propagandakampanje må ta hensyn til arten av de innstillinger som ønskes endret. Dette krever dyptgående og vidtgående analyser. Under siste krig ble det i flere tilfelle praktisert både dyptgående kvalitative psykologiske analyser av representanter for bestemte målobjekter (106), og man forsøkte og-

så kvantitative og representative opinionsundersøkelser (107). Det ble bl. a. funnet at innstillinger overfor Keiseren (i Japan), Der Führer (i Tyskland) og Gudsbegrep i videste forstand, var bundet sammen med ikke bare upåvirkelige, men ofte også aktive innstillinger av en slik art at eventuelle angrep mer ville styrke enn svekke den moralske motstandskraften (108, 109). Forsøk på å endre slike innstillinger ble følgelig i stor utstrekning unngått.

Når vi her har forsøkt å beskrive to ulike typer av innstillinger, må ikke dette forstås slik at vi mener innstillinger er enten av den ene eller den annen art. De fleste innstillinger vil neppe være rent emosjonelle eller empiriske. De vil befinne seg et sted midt imellom disse to ekstreme typene. De vil ha emosjonelle aspekter, men ikke utelukkende være grunnlagt på individets tilpassing til egne drifter og impulser. De vil også ha empiriske aspekter, men ikke utelukkende være grunnlagt på personlige iakttagelser og logiske resonnementer. Men i tillegg til disse komponenter er det et tredje trekk som vil være fremherskende.

Sosialt betingede innstillinger. De fleste innstillinger som særpreger et individ er ikke utelukkende av personlig art, de er ikke utelukkende knyttet til individets personlige tankevirksomhet, dets iakttagelser, dets forsvar overfor indre impulser og konflikter. Et individ lever ikke i sosialt vakuum. Et individ vil aldri være seg selv nok. Det vil kunne hevde individualistiske synsmåter, men dets daglige atferd vil alltid være resultat av samspill med andre individer, og den vil, enten individet vedkjenner seg det eller ikke, på det nøyeste være knyttet til de mennesker individet omgås, til individets primærgrupper, og til de kulturelle og mellom-menneskelige forhold i videste forstand som individet lever under.

Et individ vil være en selvstendig enhet, men det vil også være en kollektiv del-enhet. Det vil være både et atferdssubjekt, og et atferdsobjekt. Det vil være objekt for dem som individet som subjekt orienterer seg imot.

Et individ er i overordentlig høy grad avhengig av andre individer. Uten evne til å retningsbestemme andre individers atferd vil det aldri kunne eksistere. Ved å utvikle forventninger med hensyn til andres reaksjoner på egne aksjoner blir dette imidlertid mulig. Men samtidig med at andres reaksjoner til en viss grad kan retningsbestemmes, vil også individet oppfatte seg som objekt i forhold til de foreliggende omgivelser. Denne objekt-oppfatning vil virke formende og rettledende inn på egne handlinger overfor omgivelsene: Individet vil bli en kollektiv del-enhet.

Ettersom omgivelsene endres vil individets selvoppfatning - eller dets opp-

fatning av seg selv som objekt og subjekt - også endres. Individet vil bli mer eller mindre bundet til sitt sosiale miljø, til de grupper det er medlem av, og til de mennesker det kommer i intim kontakt med.

Individet utvikler motiver som kun kan realiseres i kontakt med andre. Det blir tvunget til å tilpasse seg andre individers forventninger og innstillinger, det blir stilt under sosialt press fra andre individer i de grupper som det blir medlem av, og det må tilpasse seg sosiale normer og konvensjoner i det samfunn det lever i.

Den mellom personlige tilpassing, tilpassing av egen atferd til andres forventninger, vil virke formende inn på både de empiriske og de emosjonelle innstillingene. Den vil virke på det innholdet de personlige tilpassingsmekanismene får, de empiriske iakttagelsene individet gjør, og den logikk som blir brukt (110).

Mellom empiriske iakttagelser på den ene side og ukontrollerbare metafysiske trossetninger på den annen er det et veldig område med innstillinger som i større eller mindre grad er knyttet til enkeltindividets gruppeidentifiseringer. Dette forhold vil spille avgjørende inn ved praktisk talt alle former for propagandering.

7. Litt om grupper dynamikk.

Identifisering med nasjonale målsetninger har bare i liten utstrekning betydning for en militær avdelings kampmoral. Det som her i første rekke er av betydning er de mer konkrete mellompersonlige forhold som foreligger innenfor rammen av primærgrupper. En soldat vil vanligvis fortsette å kjempe så lenge han er medlem av en gruppe som er i stand til å tilfredsstillende hans primære behov, gi ham mat og emosjonell trygghet, gi ham følelsen av å være av betydning, og gi ham anledning til å vise omsorg for sine kamerater. Så lenge disse betingelser blir oppfylt vil soldaten være bundet av sine med-soldaters forventninger og krav.

Det viste seg gjentatte ganger under siste krig at propagandaen fikk langt større virkning dersom selve integriteten i de militære avdelinger først var brutt sammen. Utilfredsstilte primærbehov var enhver propagandavirknings mest intime forbundsfelle, og utpreget nevrotiske personer med mellommenneskelige tilpassingsforstyrrelser var ofte de mest lydøre ofre for fiendtlig propaganda (111).

At et individs atferd i meget stor utstrekning blir bestemt av det forhold individet står i til sine medmennesker, og at dette forhold er av vesentlig betydning for all slags propagandavirkning kommer ikke bare til uttrykk i krig og i behandling av militærpersoners reaksjonsmønster. Det er et generelt fenomen

som også er blitt demonstrert rent eksperimentelt. Det er således blitt påvist ved forsøk på endring av forskjellige atferdsmønstre at gruppediskusjoner er betraktelig mer effektive til dette, enn personlig rettleiing og forelesningsvirksomhet (112). Det er påvist at en personlig rettleiing er et mer effektivt og mer varig påvirkningsmiddel enn påvirkninger pr. brev eller forelesninger, men i forhold til gruppediskusjoner og gruppevedtak, kommer den personlige rettleiing til kort. Det som i første rekke særpreger gruppediskusjoner og vedtak i forhold til de andre påvirkningsmetodene er at de gir de enkelte personer en følelse av ikke å være alene, men tvert imot av å være i overensstemmelse med andre individer når de senere skal vise sine innstillinger i handling. De får følelsen av å handle med sosial støtte, og på en måte som er anerkjent av andre. De lærer å utvikle forventninger med hensyn til andre menneskers reaksjoner på deres egne handlinger, noe som meget vanskelig kan finne sted ved hjelp av de andre metodene. Vi kan også uttrykke det slik at alle metoder logisk sett lærer individet det samme, men at gruppediskusjoner i tillegg til dette også lærer enkeltindividet noe om andre individers reaksjoner og dermed lærer å omsette de lærte innstillinger i konkret handling.

Gruppediskusjoner og vedtak som påvirkningsmetode vil si at enkeltindivider kommer sammen i gruppemøter, at de gjennom disse møter tar til å identifisere seg med hverandre, forstå hverandre, og diskutere forelagte emner med hverandre. Selve påvirkningen finner sted gjennom organiseringen av gruppene, oppmuntringen til diskusjon, dirigeringen av diskusjonen og endelig gjennom oppfordringen til gruppene som grupper om å fatte vedtak med hensyn til hva de synes enkeltindividene bør gjøre, ikke bare som gruppemedlemmer, men også som medlemmer av andre grupper. Gjennom enstemmige gruppevedtak vil det enkelte individ få følelsen av sosial støtte, anerkjennelse, fellesskap etc.

8. Propagandametoders relative anvendbarhet.

En effektiv tilretteleggelse av gruppediskusjoner som propagandistisk påvirkningsmetode krever høyt kvalifiserte gruppeledere, og det krever muligheter for gruppeorganiseringer som i de færreste tilfelle er propagandister til del. I offensiv propagandavirksomhet vil denne metode kunne komme til anvendelse ved påvirkning av krigsfanger eller flyktninger, ved trening av disse for propagandistiske spesialoppdrag etc.

Den nest beste propagandametode er personlig kontakt. Mulighetene

for å lære andre individers reaksjoner å kjenne vil være betraktelig begrenset, men individet vil likevel gjennom den personlige diskusjon og rettleiing ha en mulighet for i det minste å oppleve et annet individs positive og konkrete sanksjonering, som ved påvirkninger pr. radio, film, presse eller forelesninger, kun vil være av en rent abstrakt karakter. Også bruken av personlig kontakt som påvirkningsmetode ved internasjonal propagandavirksomhet byr på store praktiske vanskeligheter. Vi har tidligere vært inne på kinesernes utstrakte bruk av denne metode både under krigføringen mot Japan og mot Chiang-Kai-Sheks regime. I forhold til massekommunisering er personlig kommunisering naturligvis en tidkrevende og kostbar fremgangsmåte. Men i forhold til mulighetene for innstillingsendringer er den neppe uøkonomisk. Muligheten for mer varige resultater, for mer omfattende endringer vil alltid være til stede. Men metoden har sine rent praktiske begrensninger.

Ved internasjonal propagandavirksomhet blir vi altså stående overfor det forbehold at det metoder som har størst muligheter for å bringe gunstige resultater er nettopp de som er belemt med de største praktiske vanskelighetene. Massekommunisering er i vår tid en relativt enkel metode, men den har antakelig en nokså beskjeden virkning. Kombinert med bruk av voldsmidler vil den likevel ofte kunne være effektiv, og likeledes når målobjektet er preget av utbredt mangel på tilfredsstillelse av primærbehov, av indre uroligheter eller latente konflikter.

Erfaringsmessig synes f. eks. appeller av rent ideologisk art under siste krig ikke å ha hatt særlig stor virkning. Nå bør en naturligvis ikke slutte for mye på grunnlag av slike tilfelle. Propagandateknikken er under stadig utvikling, og en må også være oppmerksom på at propaganderingen under de siste verdenskriger i stor utstrekning har vært begrenset til revolusjonærkynisk og moralsk propaganda. Til tross for denne metodiske begrensning, og for den tekniske videreutvikling som har funnet sted siden, er det imidlertid all grunn til å anta, bl. a. med støtte i eksperimentelle data, at massekommunisering som metode til å påvirke det store flertall av en nasjons befolkning under vanlige forhold bare har begrenset verdi.

Dermed er det ikke sagt at massekommunisering som propagandamiddel alltid er verdiløs. Knyttet sammen med bruk av relegrupper kan massekommunisering under visse betingelser sannsynligvis være et meget virkningsfullt middel. Med relegrupper mener vi i denne forbindelse organiserte grupper innenfor en annen nasjons domene som har som oppgave å videreføre propaganda pr. personlig kontakt, pr. gruppediskusjoner eller på annen måte (113).

Vi må også være oppmerksom på at denne propagandaforms begrensning i

første rekke er avgrenset til "en nasjons befolkning" og til "vanlige forhold".

Systematisk bruk av massekommunisering mot fremmede elitegrupper har sannsynligvis særlige muligheter. Vi har tidligere vært inne på den sentrale betydning elitegruppen vanligvis har for en nasjons enhetlige funksjonering. Elitegruppens virksomhet er derfor av vital betydning, og enhver forstyrrelse som kan bibringes denne gruppes funksjon vil få merkbare utslag.

9. Forstyrrelsen av elitegruppens funksjonering.

En av de viktigste sider ved individuell atferd er forventningsprosessen. Et individs atferd blir i stor utstrekning retningsbestemt ut fra de forventninger det har overfor sine omgivelser. Forventninger om sanksjoner stiller et individs atferdsvalg under press. Sanksjonene kan være av svært ulike slag, fra ekstreme voldshandlinger til de mest subtile former for emosjonelle avvisninger. De kan foreligge som bevisste alternativer, eller rent ubevisst være knyttet sammen med bestemte handlingsvalg.

Siden atferdsdisposisjoner og atferdsmønster svært ofte blir utformet under sosialt press, vil målbevisste forsøk på å endre atferd finne forventningsprosessen som et meget sentralt arbeidsområde. Dersom f. eks. en person ønsker å endre en annen persons atferd i en bestemt sammenheng, vil den førstnevnte kunne gjøre dette i den utstrekning han makter å endre den andres forventninger om resultatet av det han foretar seg.

Det vi her har skissert om grunnlaget for individuell atferd, kan også gjøres gjeldende for gruppers atferd. Elitegrupper fatter også vedtak på grunnlag av forventninger.

En gruppeelite har bestemte oppfatninger av egen og andre grupper. Ved forsøk på målbevisst å regulere eller endre forholdet mellom grupper, vil oppfatningen av egen og andre gruppers muligheter og disposisjoner spille retningsbestemmende inn. Er inngruppen sterk nok til å effektivt utføre et bestemt handlingsvedtak? Hvorledes vil utgruppen reagere? Gitt alternative planer: Hvilke vil være best tilpasset inngruppens kapasitet? Hvilke vil gi den ønskede effekt med hensyn til reguleringen av forholdet til utgruppen?

Det kreves altså av gruppeeliten at den ikke bare har oppfatninger av utgruppen, men også forventninger med hensyn til hvorledes utgruppen vil reagere ved alternative handlinger fra egen side.

I moderne internasjonal politikk vil dette forhold kompliseres ved de enkelte nasjoners forsøk på å hindre andre nasjoner i å danne seg et mest mulig pålite-

lig og realistisk bilde av nasjonens hensikter og ressurser. Forsøk på å narre andre på en slik måte at deres forsøk på egen vinning i realiteten blir tap er en vanlig hendelse.

Forsøk på forstyrre gruppeeliters virksomhet kan ta forskjellige former. For å funksjonere mest mulig effektivt må en elitegruppe ha pålitelige etterretninger om andres evner og intensjoner, og om egne evner, ressurser og lojalitetsforhold. Enhver forstyrrelse av en elitegruppes etterretningsvirksomhet vil derfor virke forstyrrende inn på hele elitegruppens vurdering av den foreliggende situasjon, og på vurderingen og forventningene om konsekvensene av ulike politiske valgavgjørelser. Likeledes vil enhver forstyrrelse i elitegruppens kontroll og kommunisering med sivile og militære organisasjoner kunne få merkbar betydning for utenrikspolitiske anliggender.

Innenfor militær teori har betydninger av narring vært godt kjent. Forsøk på kamouflasje og bedrageri har vært brukt som militært middel i århundrer (114). Fra siste verdenskrig er det f.eks. kjent at allierte kringkastingssendinger til Tyskland sendte kodemeldinger utelukkende i den hensikt å få de tyske elitegrupper til å tro at en omfattende undergrunnsbevegelse var under oppbygging. Det er likeledes kjent at de allierte etter invasjonen i Normandie forsøkte å fremstille invasjonen som den første av en serie planlagte invasjoner i Frankrike. Propagandaen hadde her til hensikt å forvirre de tyske militære elitegruppers disposisjoner. Den samme teknikk, dog betraktelig mer subtilt utformet, ble i juni 1941 brukt av Göbbels for å skape det inntrykk at invasjonen av England var nær forestående. Hensikten var i dette tilfelle å kamuflere oppmarsjen mot Sovjet. Professor Speier gir følgende beretning om hendelsen:

"Planen inneholdt selvbedrag på en hemmelig konferanse, hvor avdelingslederne i Propagandadepartementet ble fortalt at de planlagte operasjoner i øst var blitt oppgitt. Derpå beskrev Göbbels i en artikkel i *Völkischer Beobachter* invasjonen av Kreta som en forprøve på en stor luft-landsettings-operasjon og lot det skinne igjennom at invasjonen av de britiske øyer var nær forestående. På hemmelig ordre fra Göbbels ble artikkelen umiddelbart etter trukket tilbake, men ikke før utenlandske korrespondenter hadde telegrafert innholdet ut av landet. Så snart det gjennom sensuren av telefonnettene ble kjent at også ordren om konfiskering var blitt telegrafert til utlandet, ble alle utenlandske linjer avstengt." (115).

En av de kanskje mest kjente operasjoner fra siste verdenskrig var de alliertes "Operation Mincemeat" i Middelhavsområdet. Etter at Nord-Afrika var besatt, ble Sicilia utsett som angrepsmål. For å villedde tyskerne ble det fingert et flyha-

vari utenfor sørvestkysten av Spania. Inn til land drev liket av en britisk offiser. I hans dokumentmappe lå en serie hemmelige brev som røpet de alliertes invasjonplaner i Middelhavet. Ved siden av Sardinia var sørspissen av Hellas utsett som angrepsmål. Tyske agenter fikk fort tak i papirene, og meldinger ble sendt til det tyske hovedkvarter. En omfattende omgruppering av tyske styrker fant sted, bl. a. ble Rommel sendt til Hellas for å lede forsvaret av Balkan, og tyske sjøstridskrefter som hadde vært konsentrert rundt Sicilia ble spredd over et større område. Resultatet av det hele ble at da de allierte 10. juli 1943 gikk i land på Sicilia, møtte de praktisk talt ingen alvorlig motstand.

Beretningen om "Operation Mincemeat" - "Død mann i hemmelig oppdrag" som boken heter på norsk - er ytterst spennende lesning. Det er en beretning om en fantastisk frekk og dristig krigslist, om en omhyggelig planlegging og om en nesten enestående vellykket utførelse (116).

Det prinsipp som ligger bak alle de forskjellige operasjonene som her er nevnt, er ønsket om å modifisere andres forventninger. Aktive forsøk på modifiseringer er praktisk talt alltid å foretrekke fremfor total hemmeligholdelse. Dette er i stadig større grad blitt erkjent ikke bare i forbindelse med alle former for krigføring, men også i forbindelse med sikringstiltak overfor fiendtlig etterretningsvirksomhet. Det regnes f. eks. vanligvis i dag som en alvorlig feil uten videre å gå til arrestasjoner av fiendtlige agenter eller spioner. Målsetningen er å kontrollere andre nasjoners informasjonstjeneste og modifisere den til egen fordel. Kun når dette er absolutt umulig blir arrestasjoner ansett å være på sin plass.

Den totale hemmeligholdelse virker lite gunstig. Den hindrer ikke bare andre i å få kjennskap til en selv, den umuliggjør også samtidig fordelaktige manipuleringer med andres oppfatning av en selv.

Den propagandavirksomhet en nasjon driver overfor en annen vil ofte kunne gi verdifulle informasjonen som langt oppveier de eventuelle ulemper propagandavirksomheten fremkaller. Den propagandavirksomheten en bestemt nasjon driver vil nemlig ofte avspeile den egne gruppeelites forventninger og disposisjoner. Det samme er forsåvidt tilfelle med den totale taushet. Total taushet omkring et bestemt emne kan i denne forbindelse være like betydningsfull som overdreven oppmerksomhet. Inngående analyse av andre nasjoners propagandavirksomhet i krig som i fred er derfor å regne som et viktig og nødvendig foretakende (117).

I alle større nasjoner foregår det i dag en omfattende og inngående avlytting og bearbeiding av andre lands propagandavirksomhet. I England ble det således

i 1951 av BBC's Monitoring Service avlyttet sendinger fra 46 land på hele 30 forskjellige språk.

Det sies at slike propagandaanalyser under siste krig ved flere anledninger ga grunnlag for ytterst nyttige forutsigelser om andre nasjoners planer og disposisjoner. Angrepet på Norge i 1940 ble f. eks. forutsagt på denne måten. Likeledes japanernes angrep på Pearl Harbour og Burma, og hensikten med von Rundstedts motoffensiv i Ardennerfjellene høsten 1944, etc.

Ved siden av forstyrrelser i en elitegruppes informasjonstjeneste, foreligger det også mulighet for ved propagandistiske midler å skape mistenksomhet og eventuell splittelse mellom elitegrupper. Kanskje spesielt mellom den politiske og de militære elitegrupper.

Også eksempler på denne målsetning foreligger fra siste krig. Den kjente britiske militærteoretiker Liddell Hart siterer i sin bok "The German Generals Talk" bl. a. følgende utsagn fra den tyske general Blumentitt:

"Hitler kjente til at feltmarskalk von Rundstedt var høyt respektert av armeen og av fienden. De alliertes kringkastingspropaganda antydte ofte at de synspunkter som feltmarskalken og hans stab gjorde seg til talsmann for var forskjellig fra Hitlers. Det var også bemerkelsesverdig at vårt hovedkvarter aldri ble utsatt for luftangrep. Heller ikke ble feltmarskalken noengang truet av den franske motstandsbevegelse - antakelig fordi det var kjent at han alltid hadde vært talsmann for god behandling av franskmennene. Alle disse tingene kom naturligvis Hitler for øre i rapporter fra hans egne agenter. Mens han behandlet feltmarskalken med respekt, mer respekt enn han viste andre soldater, holdt han ham under omhyggelig bevoktning." (118)

Det er naturligvis vanskelig å avgjøre i hvilken utstrekning de synspunkter om splitting general Blumentitt her gir uttrykk for, faktisk var resultatet av en systematisk propagandavirksomhet fra alliert side. Uansett i hvilken grad dette faktisk var tilfelle, er eksemplet tankevekkende, og antyder en mulig retning for propagandavirksomhet mot elitegrupper.

Både narrings- og splittelsespropaganda kan spesialiseres med det mål for øye å virke forstyrrende inn på elitegruppers disponeringer og virke planmessig modifierende inn på deres forventningsstrukturer overfor egen og andre nasjoner.

10. Litt om rykter og grunnlaget for ryktespredning.

I forbindelse med behandlingen av taktisk propaganda under historisk synsvinkel ble det blant annet nevnt betydningen av å sende hemmelige agenter inn i fiendens linjer for å påvirke fiendens soldater, dels ved hjelp av den personlige kontakt, dels ved hjelp av planmessige forsøk på ryktedannelse og -spredning.

Forsøk på ryktedannelse og -spredning er ikke betinget av personlig kontakt. Også gjennom massekommunikasjonsmidler er det mulig å arbeide bevisst med slike målsetninger for øye.

At systematisk ryktespredning kan føre til alvorlig demoraliserende virkninger blant "folk flest" kan det neppe herske tvil om. Hvor alvorlig, får en bl. a. et uttrykk for ved at ryktespredningen i Japan under siste krig f. eks. ble straffet med opptil hele 6 års fengsel.

Det sies at Tyskland i forbindelse med angrepet på Belgia og Nederland i 1940 gjorde systematisk bruk av ryktespredning med sikte på å undergrave sivil befolkningens moral. Gjennom skremselsrykter ble befolkningen drevet på flukt slik at veier og jernbanelinjer ble ufremkommelige for militære enheter.

Ryktespredning som propagandametode og politisk instrument har imidlertid tradisjoner som går langt tilbake i tiden. Særlig under de romerske keisere skal ryktevåpenet ha vært sterkt utviklet og anvendt i stor målestokk. Det fortelles at de romerske keisere hadde egne ryktefunksjonærer, de såkalte delatores, som hadde til oppgave å holde keiseren spesielt underrettet om hva folk trodde og mente om ham. Dersom disse funksjonærer kom over rykter som gikk mot det de styrende ønsket, hendte det de fikk i oppdrag å starte motoffensiver med spredning av nye rykter som var egnet til å sette de styrende i et mer gunstig lys. Det fortelles også at det ved enkelte anledninger ble gjort forsøk på å påvirke folks tolking av faktiske hendelser.

"Brannen i Rom år 64 e. v. t. gir et interessant eksempel" skriver professor Gordon W. Allport. "I følge Chadwick's analyse av hendelsen, tok innbyggerne til å spre det rykte at Nero, en ikke særlig populær hersker hadde fornøyet seg over flammene og komponert en ode til deres ære. At ryktet var uten ethvert grunnlag hjalp ikke Nero. I selvforsvar satte han ut et motrykte om at det var de kristne som hadde satt ild på byen. Denne tolking viste seg å passe ennå bedre til den gjengse frykt og fordommer. Det ville være "akkurat likt" de foraktede kristne å gjøre noe slikt, og mot disse bekvemme syndebukker utløste så massene sitt sinne, samtidig som de foreløpig glemte sine fiendtlige holdninger overfor Nero." (119)

Allport har utført et relativt inngående eksperimentelt og teoretisk arbeid for å komme fram til betingelsene for ryktespredning. Han konkluderer med at det i første rekke er to faktorer som er av vesentlig betydning: "Mengden av ryktespredning som finner sted vil variere med betydningen av et emne for bestemte individer ganger graden av flertydighet som er tilstede i forbindelse med det omtalte emne." (120)

"I denne hendelse (Roms brann) . . . finner vi ryktets typiske dynamikk i funksjon," skriver Allport. "Brannens opprinnelse var ukjent (flertydig), dets forhold til folkets liv (betydning) var av katastrofal størrelsesorden. De trengte både den forklaring og den utløsning som en fiksert skyldoppfatning kunne gi." (121)

Mangelfulle og flertydige opplysninger om emner av sentral betydning gir grunnlaget for ryktedannelser og overtalelser. Det har lenge vært et velkjent og meget nyttet prinsipp innenfor all slags propagandavirksomhet at den grunnleggende betingelse for å øke en propagandakampanjes effektivitet er å skape forvirring og flertydighet. En propagandakampanjes effektivitet er derfor til dels avhengig av i hvilken utstrekning propagandisten rår over etterretninger som kan sette ham i stand til nettopp å angripe de psykologisk sett mest sårbare punkter i fiendens leir.

Også et annet prinsipp er av vesentlig betydning, nemlig å finne fram til hvilke innstillinger målobjektet faktisk er preget av, hvilke forventninger som er fremherskende, etc. Jo mer målobjektet er preget av entydige forventninger, desto mer må propagandisten tilpasse sin virksomhet slik at den faller sammen med de foreliggende innstillinger dersom han overhodet skal kunne gjøre regning med å bli hørt. Han kan gjøre systematiske forsøk på å påvirke de foreliggende oppfatninger, men jo mer strukturerte disse er, desto mindre avvikende synsmåter kan han hevde dersom han ønsker å fremkalle endringer. På den andre siden: Jo mer ustrukturerte forventninger, og jo større flertydighet, desto mer kan propagandisten tillate seg å se bort fra fremherskende oppfatninger og desto mer kan han propagandere fullt ut for de endringer som står for ham som mer eller mindre endelige mål.

Bruk av rykter som propagandamiddel byr på store vansker. Rykters meningsinnhold forandres hurtig, og minimale endringer i meningsinnhold kan ofte føre til en helt motsatt effekt av den tilsiktede. Det ukontrollerbare resultat som ofte vil være knyttet sammen med bruk av rykter reduserer dette middels anvend-

barhet betydelig.

Bruken av rykter vil imidlertid under visse betingelser kunne bringe resultater - særlig under forhold hvor effektive konsolideringstiltak fra den annen parts side ikke kan foretas eller av en eller annen grunn ikke blir foretatt.

Rykter og andre former for propaganda kan nemlig bekjempes på mange måter. Konsolideringspropaganda er en slik måte, men i det lange løp er utvilsomt det mest effektive middel knyttet sammen med en endring av de sosiale og økonomiske forhold som menneskene lever under.

For at en ryktespredning virkelig skal få vind i seilene og ha omfattende fremgang må ryktene appellere til utilfredsstillede eller mangelfullt tilfredsstillede behov. De sosiale forhold både induserer og tilfredsstiller behov. Hvis det oppstår et for stort misforhold mellom disse to aspekter av samfunnslivet vil alle former for konsolideringspropaganda bli ubehjelpelig. Forsvar mot rykter og propaganda er derfor på det nøyeste bundet sammen med sosiale og sosial-psykologiske forhold. Men slike tiltak har også andre betydningsfulle, mer praktiske sider.

Under krigs- og krisetilstander vil f. eks. en utførlig nyhetstjeneste ofte hindres av sikkerhetshensyn. I slike tilfelle vil det være av betydning at borgerne har tillit til egne ledere og informasjonsorganer og at de får så utførlige bakgrunnsopplysninger som mulig, slik at det opparbeides en gjennomført kritisk innstilling blant folk flest. Dette kan kanskje først og fremst gjøres ved at den indre nyhetstjeneste sterkt fremhever sin egen begrensning og sine feilkilder, at den forsøker å fremme en kritisk holdning som får folk til å spørre etter kilder og beviser.

Ved siden av propaganda for kritiske holdninger er det et annet middel som også har vist seg særlig fruktbart, nemlig generell opplysning om propagandaens og ryktets natur og funksjoner. Dette er et rent psykologisk opplysningsarbeid. Det ble under siste krig både i England og U.S.A. nyttet i stor utstrekning. Særlig i Amerika ble det med fag-psykologisk bistand opprettet såkalte rykteklinikker i et stort antall. Gjennom presse og kringkasting ble folk oppmuntret til å sende inn alle slags rykter og uverifiserte historier til rykteklinikkene. Her ble disse så underkastet sosialpsykologiske analyser, og folk kunne daglig lese og høre om nye rykter, deres sannsynlige opprinnelse og utvikling. Ved å rette "vitenskapens søkelys" mot ryktene ble mye av deres slagkraft svekket. En slik analysevirksomhet vil naturligvis i det lange løp ikke være noen tilstrekkelig forholdsregel. I den utstrekning ryktene dekker over faktisk foreliggende til-

stander må målsetningen være å endre disse tilstander såvidt det er mulig, eller å klarlegge den større sammenheng de inngår i.

Ryktespredning er langt fra begrenset til menigmann. Også propagandister eller offisielle nyhetsbyråer kan lett bli trukket inn i ryktekjeder, noe som kan få alvorlige konsekvenser. Det tidligere omtalte sannhetsprinsipp kan bli uthulet og det kan resultere i utrygghet, mistillit og ukontrollert ryktedannelse og ryktespredning blant folk.

Det er av betydning at folk er tillitsfullt og kritisk innstilt, men det er minst like viktig at publisister og ansvarlige statsmenn er kritiske. Et illustrerende eksempel på betydningen av førstehåndsopplysninger og kravet om tilstrekkelig kontroll av annen og tredje hånds opplysninger er beskrevet bl. a. av S. E. Henricson:

"Et eksempel fra virkeligheten har sitt utgangspunkt i en melding i en tysk avis under første verdenskrig. Meldingen handlet om Antwerpens kapitulasjon for de tyske styrker i 1914, og hadde følgende innhold: "Da Antwerpens fall ble kunngjort, ringte man i kirkeklokkene." (Nemlig i de tyske kirkene) Denne melding ble senere sendt videre til den utenlandske presse, men der fikk meldingen et helt annet innhold. Om en tar de utenlandske meldingene i tidsrekkefølge får en et sterkt inntrykk av ryktets forvanskende virkning.

Første melding kom i den franske avis *Le Matin* og hadde der følgende innhold:

"I følge *Kölnischer Zeitung* ble prestene i Antwerpen da byen falt tvunget til å ringe med kirkeklokkene." *Kölnischer Zeitung* var den tyske avis som først hadde publisert meldingen.

Neste gang dukker meldingen opp i den engelske avis *The Times*: "Etter det *Le Matin* har hørt fra Köln har de belgiske prester, som ved Antwerpens fall nektet å ringe med kirkeklokkene, blitt fengslet og mistet sine embeter."

Neste melding kommer i en italiensk avis *Corriere della Sera*: "Etter en melding til *The Times* fra Köln via Paris har de ulykkelige prester som ved Antwerpens fall nektet å ringe med kirkeklokkene blitt fengslet og idømt straffe- arbeid."

Etter dette kom meldingen ennå en gang i *Le Matin*, og merk så forskjellen fra første gang i samme avis. "Etter en melding til *Corriere della Sera* fra Köln via London har det blitt bekreftet at de barbariske seierherrene ved Antwerpen straffet de ulykkelige belgiske prestene for at de nektet å ringe med kirkeklokkene, ved å henge dem som levende klokkependler med hodet ned." (122)

Ryktet har her sin kjerne eller opphav i en flertydig melding i en tysk avis.

Meldingen er av en slik art at ulike tolkinger kan komme på tale angående hvor kirkeklokkene ringte. Med fiendelandenes innstilling overfor tyskerne som bakgrunn, var det lite sannsynlig at tyskerne skulle ringe i kirkeklokkene, - men mulig at de ville tvinge andre til det. Det var i overensstemmelse med de forutinntatte stereotype innstillinger overfor tyskerne at de var brutale, barbariske etc., og at de belgiske prester var ulykkelige og patriotiske. Meldingen i *Kölnischer Zeitung* kunne tolkes i retning av de forutinntatte innstillinger, og til støtte for disse. Og så hendte.

K A P I T E L V I I

M E T O D I S K E A S P E K T E R V E D P R O P A G A N D A .

Internasjonal propagandavirksomhet har flere metodiske aspekter. Vi har den innholdsmessige utforming. Vi har distribueringsmetoder og etterretningsmetoder. Og vi har spørsmålet om hvorledes propagandavirksomheten formelt skal organiseres og tilknyttes andre nasjonale institusjoner. Disse aspekter er alle metodiske i den forstand at de er av avgjørende betydning for resultatet av en internasjonal propagandavirksomhet. Vi skal her ta disse aspekter opp til drøfting.

1. H v o r d a n p r o p a g a n d a k a n d i s t r i b u e r e s .

Propaganda kan formidles gjennom mange forskjellige kanaler. Vi kan snakke om såvel typisk offensive som defensive påvirkningsmidler, men disse påvirkninger vil også ofte i stor utstrekning gå over i hverandre. Hvis vi begrenser oss til å behandle offensiv propaganda, kan denne utøves både direkte og indirekte: Gjennom personlig kontakt med enkeltindivider eller gjennom bruken av massekommunikasjonsmidler. En systematisk direkte påvirkningsvirksomhet vil ofte by på store vanskeligheter, særlig vil dette naturligvis være tilfelle under krig, men også under fred vil det ofte bli lagt hindringer og begrensninger i veien for en fri, personlig kontakt mellom medlemmer av de forskjellige nasjoner.

En offensiv propaganda vil vanligvis bære basert dels på bruken av det talte, og dels på bruken av det skrevne ord. Påvirkningen vil finne sted dels gjennom hørsel og dels gjennom syn. Gjennom den direkte propagandavirksomhet, gjennom personlig kontakt, vil hørsel og synsinntrykk bli kombinert. Dette vil også kunne finne sted ved slike massekommuniseringer som forelesninger, televisjon og film, men stort sett vil massekommunisering være begrenset til enten det skrevne eller det talte ord. Også under krig vil det i en viss grad være mulig å bruke spesielle påvirkningsagenter, hemmelige agenter, til spredning av propagandistiske trykksaker, muntlige meddelelser, rykter etc. Men hovedtyngden av påvirkningsmulighetene vil være knyttet sammen med bruken av tekniske hjelpemidler. Det talte ord kan foruten gjennom spesielle agenter også distribueres gjennom kringkasting og høyttalere. Og det skrevne ord, også ved hjelp av ballonger, fly og artilleri. Vi vil i det følgende ta disse distribueringsmetoder opp til

nærmere behandling. Vår behandling vil derfor i stor grad bli knyttet til krigstilstander. Dette er illustrerende ettersom det særlig under krig blir ført en systematisk internasjonal propagandavirksomhet.

2. Spredning av det talte ord under krig.

Mest nyttet er uten sammenligning bruken av faste kringkastingsstasjoner. Slike ble under siste verdenskrig anvendt i et nesten utrolig omfang. Bare fra engelske stasjoner ble det hvert døgn sendt omlag 160.000 ord fordelt på 23 språk.

Forutsetningen for bruk av faste kringkastingsstasjoner er naturligvis at det er til stede visse betingelser for radiomottaking. Disse kan være begrenset på forskjellige måter. Enten ved at målobjektet ikke disponerer over mottakerapparater i det hele tatt, eller ved at målobjekter nok har mottakerapparater, men at disse er for svake eller begrenset til bestemte bølgelengder (mellombølge), slik at mottaking fra relativt fjerntliggende sendere blir umuliggjort. Dette var f. eks. til dels tilfelle ved betingelsene for mottaking både i Japan og Tyskland under siste verdenskrig og er etter sigende tilfelle i Sovjet den dag i dag.

Et annet forhold som kan spille inn er risiko for straff eller forfølgelse forbundet med selve lyttingen. Under siste krig var det f. eks. i Tyskland et strengt forbud mot å lytte til utenlandske stasjoner.

Fra alliert side var det som rimelig kan være stor interesse for hvor mange det var som allikevel lyttet. Etter amerikanske undersøkelser lyttet mot slutten av krigen 51% av den tyske befolkning på allierte programmer. Bare ca. en tredjedel av disse begynte, allerede før krigen, å interessere seg for slike programmer. Hos det overveldende flertall ble interessen først vakt etter som krigen skred fram og mulighetene for seier ble mer og mer redusert. Truselen om straff ble mindre avskrekkende - og behovet for allsidig informasjon mer påtrengende.

Noe særlig effektiv forholdsregel synes forbud mot lytting ikke å være. Selve forbudet vil vekke oppmerksomhet, og lytting vil for mange kanskje stå som noe særlig tillokkende nettopp på grunn av forbudet. Den engelske forholdsregel - som under hele krigen gikk ut på å offentliggjøre sendetider og bølgelengder for de tyske propagandasendinger til England vitner om betydelig større psykologisk innsikt og forståelse!

Ved siden av forbud og mangel på radioapparater er det også et tredje moment som kan være avgjørende for bruken av kringkasting som distribusjonsmetoder. Forstyrrelser, såkalte jammestasjoner, kan i mange tilfelle medføre betyde-

lige begrensninger.

Aktive jammestasjoner, begrensning av disponible mottakerapparater til bestemte bølgelengder, kan imidlertid ofte til dels overvinnes ved bruk av fremskutte kringkastingsstasjoner på land eller sjø, spesielt konstruert for kringkasting til et bestemt nærliggende område.

Problemet kan også løses ved bruk av mobile radiostasjoner, av radiostasjoner som kan følge de militære avdelingers fremrykking og dermed kontinuerlig plasseres i målobjektets umiddelbare nærhet. Mobile radiostasjoner har relativt liten rekkevidde. Dette medfører visse begrensninger, men det har også den fordel at propagandaen derved særlig kan tilpasses og spesifiseres i forhold til tilstanden innenfor et begrenset område. Sendingene kan avpasses spesielt etter foreliggende betingelser, og vil f. eks. med stor effektivitet kunne brukes til å gi instruksjoner til sivilbefolkningen i nylig okkuperte og umiddelbart krigstruede områder.

Mobile kringkastingsstasjoner har imidlertid betydelige mangler. Radiomottakere kan mangle, dette vil bl. a. ofte være tilfelle med militære enheter i kampsonen, eller radiomottaking kan være mer eller mindre umulig på grunn av strømstans som følge av krigshandlinger.

Ved siden av kringkasting er bruk av høyttalere det viktigste tekniske middel til spredning av det talte ord. Bruken av kraftige høyttalere i frontlinjen var en hyppig nyttet metode under siste krig blant praktisk talt alle deltakende armeer. Høyttalere har imidlertid også sin begrensning. Vanlig rekkevidde under siste verdenskrig var sjelden mer enn 1.5 km. Under Koreakrigen ble det ifølge amerikanske rapporter nyttet høyttalere med dobbelt så stor rekkevidde, men heller ikke 3 km er særlig langt i vår tids motoriserte krigføring.

Bruken av store høyttaleranlegg byr alltid på vansker i de tilfelle hvor frontlinjene er i oppløsning og kampsonen flytende - i nettopp de situasjoner hvor midlets potensielle nytteverdi utvilsomt er størst. Men også disse vansker er det mulig å overvinne.

Den kanskje mest oppsiktsvekkende propagandatekniske oppfinnelse som ble gjort under siste verdenskrig var den utvikling som fant sted ved bruken av høyttalere i taktiske operasjoner. Ved å montere høyttalere på tanks ble det mulig å la propagandavåpenet delta direkte under selve kampoperasjonene. Systematisk propagandering fikk derved en plastisitet og tilpassingsmulighet til aktuelle militære situasjoner som tidligere har vært ukjent. Professor Daniel Lerner skriver f. eks.: "En talende tank kunne til sine tider "ta til fange" flere tyske soldater enn

en skytende tank kunne drepe - og således gi et større netto-bidrag til en seier enn en enkelt skytende tank " (123) Lerner påpeker imidlertid videre: "En slik sammenlikning er ikke ment som en nedvurdering, alle Sykewarriors er enige om at den talende tank i den annen verdenskrig ville ha oppnådd lite uten i følge med et tilstrekkelig antall skytende tanks. Det er bare ment å levendegjøre det inntrykk som ble skapt gjennom høytalersuksessene i de siste måneder av felttoget. Det er bemerkelsesverdig at ved en uformell stemmegiving blant tidligere Sykewarriors fikk den tankmonterte høytaler flere stemmer som en stor suksess enn noen annen enkelt krigspsykologisk oppfinnelse." (124)

Såkalte talende tanks gir muligheter for stor bevegelse i propagandavirkosomheten, og en intim koordinering mellom propaganda og militære operasjoner. Skal propaganderingen i dette tilfelle bli virkningsfull, forutsettes bl. a. at ildgivingen koordineres med propagandavirkosomheten. Oppfordringer til overgivelse har f. eks. neppe store muligheter til å bringe nevneverdige resultater hvis målobjektet står under konstant beskytning.

På samme tid som den rent militære krigføring blir koordinert med den psykologiske på dette rent taktiske plan, blir propagandistens personlige sikkerhet ubønhørlig redusert til noe under frontsoldatens. Talende tanks vil fra en fiendes synspunkt være gode skyteskiver. Propagandistisk virksomhet av denne art vil derfor kreve en god del mot og dristighet, og en ikke liten tillit til egne midlers effektivitet og fruktbarhet.

Fra Koreakrigen er det meldt at høytalere nok en gang har fått sin bevegbarhet økt i betydelig grad, ved montering av høytalere på fly - med eller uten mannskap. Dermed åpnes det også muligheter for høytalere i den mer strategisk pregede propagandas tjeneste.

Montering av høytalere på fly og tanks gir begge deler overbevisende uttrykk for en voksende erkjennelse av de rent psykologiske påvirkningsmidlers betydning.

3. Spredning av det trykte ord under krig.

Vi har ovenfor berørt noen påvirkningsmidler som alle er begrenset til kommunisering av det talte ord. Også kommunisering ved hjelp av trykksaker kan finne sted på ulike måter. Et ofte nytt distribusjonsmiddel er f. eks. flygeblad. Men distribuering av trykksaker er langt fra begrenset til flydistribuering. De kan smugles inn på fiendtlig kontrollert område av spesielle agenter, de kan skytes ut ved hjelp av rifle- og artilleriprojektiler, eller de kan distribueres ved hjelp

av spesialkonstruerte ballonger. Sistnevnte metode er ikke i samme grad betinget av at det foreligger krig. Spredning av trykksaker med ballonger har f. eks. blitt brukt i ganske stor utstrekning i Mellom-Europa i etterkrigstiden. Effekten av denne spredningsform er naturligvis på det nøyeste knyttet sammen med stabile og forutsigbare vindretninger og andre meteorologiske forhold.

Bruken av gevær- og artilleriprojektiler til distribuering av trykksaker er av fransk opprinnelse, først nyttet på vestfronten i 1918. (125).

Alminnelige geværprojektiler hadde en bæreevne på omlag 150 blad eller fra 5 til 10 aviser. Deres rekkevidde var imidlertid svært kort, bare ca. 200 meter. Denne begrensede rekkevidde representerer en sterk innskrenkning i deres anvendbarhet. Under siste krig var det derfor særlig artilleridistribueringen som ble videreutviklet og fikk praktisk anvendelse. Også denne metode forutsetter et mål-objekt som er lokalisert innenfor et relativt snevert, avgrenset geografisk område, men dette område er uhyre meget større enn det som er påkrevd dersom geværdistribuering med fordel skal kunne nyttes. De artillerikalibre som ble mest nyttet fra Anglo-amerikansk side under siste verdenskrig var 105 mm og 155 mm. Den maksimale distribueringsdistansen for projektiler av disse kalibre var henholdsvis 7.300 og 10.800 meter, og det vanlige bladantall pr. projektil 500 og 1500 sider (126). Bruken av artilleridistribusjon vil naturligvis på det nøyeste være begrenset til rent taktiske situasjoner. Men innenfor slike, f. eks. overfor militære enheter i kampsonen, er artilleridistribuering en vel egnet metode. Særlig når mobile trykkerier med stor trykkingshastighet står til disposisjon for propagandavirkningen. Da vil slike situasjoner ofte mer effektivt kunne utnyttes ved artilleridistribuering enn ved flydistribuering.

Distribuering av trykksaker med fly nådde under siste verdenskrig en overveldende størrelsesorden. Det er blitt anslått at bare de allierte under første verdenskrig sendte ut omlag 66 millioner trykksakenheter (127). Under siste verdenskrig ble det utelukkende fra fly stasjonert i England distribuert ikke mindre enn omlag 5.997.000.000 trykksakenheter. Fra invasjonen i 1944 til april 1945, altså et tidsrom på mindre enn et år, ble det i Vest-Europa fra alliert side distribuert omlag 3.5 milliarder trykksakenheter - fra flygeblad på en side til 48 siders bøker (128).

For flydistribuering av propagandamateriell ble det bl. a. brukt spesialkonstruerte bomber, de såkalte Monroe-bomber, som har den egenskap at de ved hjelp av en spesiell barometrisk anordning kan innstilles for eksplosjon og spredning i bestemte høyder. Dette har gjort det mulig å distribuere flygeblad etc.

innenfor relativt avgrensede områder. En har dermed overvunnet en meget alvorlig begrensning som tidligere heftet ved flydistribuering - nemlig mangel på kontroll over hvor flygebladene ville havne. Samtidig med dette kvalitative frem- skritt har også de mer kvantitative aspekter ved flydistribuering blitt betydelig øket. Den mest alminnelige type av Monroe-bombene, T - 11, tar hele 80.000 flygeblad. En vanlig "bombelast" er 10 slike bomber, altså 800.000 flygeblad pr. fly (129).

Også i Koreakrigen har flydistribuering av propagandamateriell vært en hyppig brukt fremgangsmåte. I alt, er det blitt opplyst, ble det fra amerikansk side alene sluppet ned ca. 2.5 milliarder flygeblader.

Et sentralt spørsmål som melder seg ved bruk av såvel fly- som artilleridistri- buering er hvor mye av det anvendte materiell som faktisk kommer i fiendens hender. Når det gjelder siste verdenskrig nådde etter amerikanske beregninger ca. 4% av flydistribuert og ca. 15-20% av artilleridistribuert propagandamateriell fram til de påtenkte målobjekter. Hver for seg ganske beskjedne tall, men når en tar hensyn til at det faktisk ble anvendt milliarder av flygeblader blir "effekten" al- likevel ikke så ganske liten.

Vi nevnte innledningsvis at en av spredningsformene for det trykte ord var å benytte seg av smugling ved hjelp av særlige agenter. En av den siste verdenskrigs kanskje mest utspekulerte propagandaoperasjoner ble iverksatt fra engelsk side nettopp med utgangspunkt i denne spredningsform. Selve operasjonen var en så- kalt "svart" operasjon. Den åpner i høy grad interessante perspektiver når det gjelder en ikke-voldelig krigføring og fortjener derfor en noe fyldig omtale. Kjen- skap til operasjonen har vi først fått for ganske kort tid siden. Vi vil referere noe av det som hittil er kommet fram.

Under krigen engasjerte engelske agenter i Stockholm en rekke antifascistiske flyktninger som brevskrivere. Deres oppgave var å skrive tyske brev til navngitte personer bosatt i Tyskland. De arbeidet i grupper på tre eller fire, og skiftet stadig oppholdssted under arbeidet for ikke å bli tatt av det svenske overvåkings- politiet.

"Angivelig var alle brevene skrevet og postlagt i Tyskland. De var under- tegnet med helt fingerte navn, bare fornavn. En eller annen Heinz eller Lise i for eksempel Ruhr, skrev til en adresse i Posen og skildret hvor fryktelige til- stander brevskriveren og familien levde under etter bombingene og meldingen om de mange falne ved frontene, hvor forbitret de var på naziststyret og hvor fortvilet de var over at krigen ikke tok slutt.

Temaene ble variert fra uke til uke, etter som hendingene skred fram. Engelskmennene hadde utstyrt brevskriverne med tyske skrivemaskiner, tysk brevpapir og konvolutter, tyske frimerker og - tyske telefonkataloger. De manglet således ikke adresser. Brevene ble av engelske agenter smuglet inn i Tyskland og postlagt der. Flere brev ble nok tatt av sensuren, men de fleste nådde fram til adressatene.

Riktignok var det klart for mottakerne at brevene kom fra ukjente mennesker, men de regnet med at sensuren hadde forbyttet brevene, eller at det på annen måte var skjedd forvekslinger. Brevene ble sendt i titusenvis, og engelskmennene regnet med at de i alle tilfelle ble lest og kommentert, og at innholdet også på ryktenes vinger ville bli spredt i vide kretser. Hvor stor virkning de kan ha hatt, er det selvsagt umulig å si, men sikkert er det nok at de i mange tyske sinn i hvert fall skapte tvil, usikkerhet og defeatisme." (130)

4. Internasjonal propagandavirksomhet i fred.

Vi har her hovedsakelig konsentrert oss om distribusjonsmetoder som er anvendbare og har vært anvendt i krig. Noen av disse midler kan også brukes under fredelige forhold (f. eks. stasjonær kringkasting), men stort sett vil påvirkning under fred benytte seg av andre midler. Det kan være spesielt organiserte sommerkurser for utenlandske lærere, arbeidere, studenter etc. med undervisning i de respektive lands kultur og historie. Eller det kan være spesielt tilrettelagte invitasjoner og omvisninger for utenlandske diplomater, arbeidere, studenter og parlamentsmedlemmer.

Det kan være bruk av ambassadører og attasjeer - stasjonert i utlandet - til bl. a. påvirkning av det respektive lands elitegrupper - ved arrangement av informasjonsmøter, gaveforsendelser med informerende litteratur til folk i nøkkelstillinger etc. etc. Ennvidere har vi turistreklame, fly- og flåtebesøk, internasjonale pressebyråer og vandreutstillinger. Man kan også mer eller mindre systematisk bruke film i den internasjonale propagandas tjeneste, enten gjennom spesielle filmrevyer eller spillefilmer som leies ut på betingelse av at det samtidig skal fremvises et bestemt antall propagandistiske kortfilmer. Denne fremgangsmåte gikk bl. a. U.S.A. inn for ved utleie av filmer til nøytrale land under første verdenskrig (131). Også vanlige spillefilmer kan ha propagandistiske oppgaver. Deres systematiske propagandistiske intensjoner kan naturligvis variere meget sterkt, men de vil nesten alltid til en viss grad være med på å farge publikums oppfatninger. I hvilke retninger disse oppfatningsendringene skal gå, vil ikke på noen måte være bestemt av om filmene har propagandistis-

ke intensjoner eller ikke, men fullt og helt av deres innholdsmessige utforming.

5. Litt om atferdsendringers psykologiske og semantiske grunnlag.

Menneskers innstillinger og handlingsdisposisjoner henger i alminnelighet nøye sammen med de mellom-menneskelige normer som er fremherskende i de grupper de er medlem av. Hvor to eller flere mennesker kommer sammen over en lengere tid og meddeler seg til hverandre, vil det være tendenser til en utvikling av slike normer. Står vi overfor en gruppe og gjør oss til talsmenn for synsmåter som avviker fra de normer som er fremherskende i gruppen kan gruppemedlemmene reagere på forskjellige måter. De kan totalt avvise våre synsmåter, overse dem, ta dem opp til en kritisk drøfting, og eventuelt akseptere dem. Hvilken skjebne våre synsmåter skal få, vil dels avhenge av hvor fast forankrede, strukturerte og betydningsfulle gruppens normer er, og dels hvor sterkt våre synsmåter avviker fra dem som er mest fremherskende blant medlemmene. Det er blitt eksperimentelt påvist at jo mer uklare, ustrukturerte eller flertydige visse oppfatninger er, desto lettere er det å modifisere dem (132). Det er også påvist at et individs modifiserbarhet henger nøye sammen med dets motivasjoner, gruppeidentifiseringer og lojalitetsstrukturer (133). Det er påvist at gruppemedlemmer som hevder avvikende synsmåter har en tendens til å bli hørt, vekke oppmerksomhet og kritikk og stimulere til diskusjon - så lenge deres synsmåter bare avviker relativt moderat fra det som er fremherskende innenfor gruppen. Er avvikelsen relativt sterk, vil vedkommende synspunkt ikke ha så lett for å vekke oppmerksomhet. Gruppemedlemmene vil avvise de avvikende synsmåtene, og mer eller mindre subtilt fordømme de medlemmene som gjør seg til talsmenn for de mest avvikende oppfatninger (134).

Store og små avvik er relative betegnelser. Foreligger uttalt entydige oppfatninger har vi grunn til å vente at mindre avvik vil være nødvendig for å fremkalle neglisjering og avviseholdninger, enn hvis de foreliggende oppfatninger er uklare og flertydige.

De forhold vi her er inne på er av stor betydning for gjennomføringen av enhver propagandakampanje. Rent teoretisk kan det tenkes at en propagandist i iveren etter å endre bestemte innstillinger bruker påvirkningsmetoder som er av en slik art at han istedenfor positiv resonans, fremkaller en antagonistisk neglisjer-

ing, og at han istedenfor de intenderte endringer oppnår en konsoliderende antagonisme. Den innholdsmessige utforming er av aller største betydning. I alminnelighet vil det være nødvendig å arbeide med over- og underordnede målsetninger, med trinnvise fremskritt og planlegginger. Det vil være nødvendig med kontinuerlige analyser og undersøkelser så man til enhver tid har kontroll over virkningen av egne handlinger. Det er i denne forbindelse særlig et moment som er av overordentlig stor betydning, nemlig selve fremførelsen av en propagandakampanje. Det var f. eks. ingen tilfeldighet at den engelske kringkastingspropagandaen mot Tyskland under siste verdenskrig nyttet hallo-menn med en uttalt ikke-tysk aksent. Dette ble gjort dels for å antyde kildens lokalisasjon, og dels - og dette er i denne forbindelse mest viktig - for å unngå å vekke slike følelser som man ofte nærer overfor emigranter eller overløpere (135).

Betydningen av den innholdsmessige utforming er også betinget av språk-symbolers mangetydighet og forskjelligartede emosjonelle ladninger. Den samme mening kan i alminnelighet kommuniseres på flere måter. Symbolbruken vil ofte bestemme reaksjonen, på grunn av den assosiative ramme ethvert språk-symbol har. En mest mulig effektiv propaganda vil ta hensyn til dette forhold ved inngående bakgrunnsstudier over målobjektets språktradisjoner og språkbruk. Et lite kjent, men meget illustrerende eksempel kan hentes fra krigen i Stillehavet under siste verdenskrig.

Som kjent foretrakk mange japanere harakiri fremfor fangenskap. Kanskje ikke så mange som alminnelig antatt, men likevel et ikke ubetydelig antall. Problemet reiste seg om dette antall kunne reduseres. Litt etter litt oppdaget amerikanske spesialister at oppfordringen til overgivelse langt fra nødvendigvis behøvede å ha den negative virkning som først antatt. Meget syntes å være avhengig av den språklige formuleringen en slik oppfordring fikk. En oppfordring om å legge ned våpnene viste seg vanligvis ineffektiv, mens derimot oppfordringen til å avbryte kampen viste betraktelig bedre resultater. Likeledes viste det seg at oppfordring til overgivelse kunne gjøres mer effektiv dersom det samtidig ble påstått at dette på grunn av forsyningsvansker etc. ville virke mer hindrende på amerikansk seier enn fortsatt motstand (136).

Handlingen, å overgi seg, kan altså for den samme gruppe bety forskjellige ting - fra total fornedrelse til akseptablet handlingsvalg - alt etter den situasjonen den fremkommer i. To eller flere formuleringer som i realiteten aktiviserer den samme handling, kan tillegges så forskjellige meninger at handlingen subjektivt sett blir svært forskjellig. Dette er et fenomen av grunnleggende betyd-

ning for all propagandavirksomhet.

6. Internasjonal interaksjon under semantisk synsvinkel.

Det er som nevnt av uvurderlig betydning at hvit propaganda under alle forhold i størst mulig utstrekning bygger på de faktiske forhold.

Ved siden av spørsmålet om sannhet er det også et annet spørsmål som reiser seg: i hvilken utstrekning skal propagandavirksomheten legge vekt på grusomheter og forsøke å trekke fram de mest djevelske ting som fienden eventuelt har gjort seg skyldig i?

Gjennom interaksjonsprosessen nasjonene imellom utvikles internasjonale handlingsnormer. Grusomhetspropaganda kan sees som et uttrykk for en handlingsnorm av denne art.

Grusomhetspropaganda vil avle grusomhetspropaganda. Men den vil sannsynligvis også ha en tendens til å avle ytterligere faktiske grusomheter. "Grusomhetspropaganda avler grusomheter," skriver professor Linebarger i sin gjennomgåelse av erfaringene som er blitt høstet fra den psykologiske krigføring under den annen verdenskrig. "Grusomhetspropaganda egger fienden til å begå flere grusomheter Grusomhetspropaganda hisser opp troppers innbildningskraft, gjør dem mer utsatt for nervøse og psyko-somatiske påkjenninger. Den øker mulighetene for at ens egen side tar til å begå grusomheter som hevn for de som er blitt anført eller rapportert. I tillegg til dette, skremmer grusomhetspropaganda fienden fra å overgi seg, og gjør det lettere for den fiendtlige ledelse å overtale sine tropper til en desperat kamp til siste slutt." (137)

Grusomme hendelser tiltrekker seg gjerne folks oppmerksomhet og det ligger derfor ofte nær å nytte slike hendelser til å fange oppmerksomheten hos målobjektet. Oppmerksomhet er en vesentlig betingelse for enhver propagandakampanje. Men på lang sikt synes grusomme historier ikke på noen måte som appelleringsmiddel å oppveie deres betenkelige konsekvenser - deres mulighet for å avle nye grusomheter.

7. Oppmerksomhet er grunnlaget for effektiv propaganda.

Oppmerksomhetsappellering kan ta mange former. En vanlig form har vært å bruke nyheter. Særlig konkrete og nære hendelser, såkalte lokale nyheter, har vist seg egnet til å påkalle oppmerksomhet. Ofte vil en hel propagandakampanje i den grad kunne knyttes til "nyhetsformidling" at hele kampanjen mister preg

av å være propaganda blant mottakerne. En slik fremgangsmåte synes å by på store fordeler. Selve betegnelsen propaganda har i stor utstrekning en negativ følelsmessig appell. "Nesten ethvert annet navn lyder mer tiltrekkende på folk flest," skriver professor L. W. Doob. "... propaganda fikk en så uhyggelig betydning i løpet av 20- og 30-årene at betegnelsen ble forsøkt unngått i den grad det var mulig når krigen igjen tok til i 1939. Både i U.S.A. og Storbritannia ble det derfor både overfor hjemmefronten, allierte og nøytrale land ikke nyttet propaganda, men informasjoner. I de fleste tilfelle ble heller ikke fienden utsatt for propaganda." (138)

"Propaganda er mislikt fordi folk har en naiv følelse av at deres avgjørelser bør fattes av dem selv og ikke av andre. Denne følelse er naiv fordi avgjørelser er resultatet av tidligere erfaringer, og mange av disse er vanligvis kulturelt bestemt, men det er visselig i overensstemmelse med den oppfatning i vårt samfunn, at individet, hvis det bare vil, kan forme sin egen skjebne." (139)

En effektiv propagandavirkosomhet bør aldri utgi seg for å være "propaganda". Den bør kamuflere seg bak slike betegnelser som nyhetsformidling, informasjonstjeneste, underholdning etc. Ikke desto mindre bør det nettopp være propaganda i den forstand at meningsinnholdet blir utformet under kontroll, under hensyntagen til mulig effekt, til årsak og virkning.

Under visse betingelser, ved bruk av flygeblader f. eks. vil en slik kamuflering så å si være praktisk ugjennomførlig. Propagandastemplet vil mer eller mindre uvilkaarlig bli satt på trykksaker av denne art. Kanskje særlig ved bruk av flygeblader vil problemet om å fange mottakeres oppmerksomhet være forbundet med truse! om straff, slik det f. eks. var i Tyskland under siste krig. Oppmerksomhetsproblemet kan derved ofte sette propagandaledernes intelligens og skapende fantasi på en alvorlig prøve.

Under siste verdenskrig ble det bl. a. fra alliert side nyttet flygeblader som innpakkingspapir for sigaretter og knask. En annen fremgangsmåte som også ble anvendt var å la flygebladet begynne med følgende opprop: "Advarsel! Ta ikke opp dette flygeblad. Gestapo forbyr deg å få vite sannheten."

En liten historie fra den britisk-amerikanske flygebladdroppingen over Berlin er også av interesse:

"Flygebladene hadde små nøkkelnummer i hjørnene som viste hvilken serie de tilhørte, og de kunne derfor bli arrangert i serier. Tyskerne nektet sivilbefolkningen å plukke opp flygeblader. Nazi-lederne sendte i tilknytting til dette for-

bud ut Hitler-jugend og Hitler-mäd el for å plukke opp flygebladene og besørge deres ødeleggelse. Guttene og pikene utførte arbeidet med stor iver. Veldige mengder ble samlet inn for tilintetgjørelse. Hva nazistene oppfattet for sent, var at skolebarna hadde begynt å samle på flygeblader, idet de ved hjelp av nøkkel-nummerne forsøkte å sette dem sammen i komplette serier. Noen nummer var mer sjeldne enn andre, slik at det utviklet seg en byttehandel blant Hitler-barna rundt omkring i hele Berlin, under deres forsøk på å sette dem sammen i tiltrekkende ålbum. Mødre og fedre - som ikke selv dristet seg til å plukke opp flygeblader av redsel for Gestapo - fant en passende samling, rimelig og komplett, i rommene til lille Fritz eller Ermintrude! De mest håpefulle britiske og amerikanske planleggere kunne neppe ha regnet med et så vellykket resultat."

(140)

8. Samfunnsvitenskapenes relevans for internasjonal propagandavirksomhet.

Beretningen ovenfor viser treffende betydning av et inngående sosiologisk og psykologisk kjennskap til målobjektets beskaffenhet. De rent militære og materielle opplysninger vil alltid være av verdi, men i tillegg til denne type opplysninger vil det for enhver propagandainstans også være ønskelig og nødvendig å innhente opplysninger av mer sosial-psykologisk art. Dette forutsetter at det utvikles spesielle forskningsorganer med bruk av andre metoder enn de som særpreger den militære etterretningsvirksomhet. En slik metode er f.eks. kommunikasjonsanalyser. Det vil si systematisk registrering og analyse av innholdet i de propagandakampanjer som andre driver overfor ens egen nasjon. Det fortelles som nevnt, at slike analyser har kunnet danne grunnlaget for høyst betydningsfulle forutsigelser.

Ved siden av innholdsanalyser av andres propagandavirksomhet, vil det også være av betydning å foreta innholdsanalyser av presse, litteratur, film etc. som ikke direkte er beregnet som propaganda. Kontinuerlige analyser vil kunne avdekke endringer og skiftende disposisjoner. De vil kunne danne grunnlaget for en dypere forståelse av andre nasjoners struktur og organisering. Og de vil kunne skape grunnlag for bl.a. ens egen konsolideringspropaganda.

Ved siden av systematiske innholdsanalyser vil det også ofte være behov for mer direkte institusjonelle analyser, representative meningsmålinger, semantiske undersøkelser og dybdepsykologiske analyser på et mer kvalitativt grunnlag.

Det vil være behov for å finne ut hvilke lojalitetsbånd det er som holder "utgruppen" sammen, hvilke konkurrerende elitegrupper en må regne med, hvilke internasjonale målsetninger det er som er fremherskende, hvorledes andre oppfatter en selv, hvorledes de er organisert, hvilke tilpassingsmekanismer enkeltindividene rår over, hvilket forhold de står i til hverandre og til nasjonen som helhet, graden av skuffelse og håpløshet som er tilstede, og enkeltindividenes mer konkrete forventninger og antakelser.

Spørsmål av denne art krever, for å kunne besvares, veldige forskningsressurser. Det kreves fagutdannede spesialister innenfor personlighetspsykologi, sosialpsykologi, sosiologi, etnologi og statsvitenskap. Det kreves en koordinering av disse spesialisters arbeidsoppgaver innenfor en større teoretisk modell. Og det kreves feltarbeidere, det vil si personer spesielt trent i innsamling av empiriske data.

Kun de færreste nasjoner vil sikkert gi tillatelse til å bli underkastet inngående gransking av utenlandske samfunnsvitenskapsmenn. Dette vil naturligvis særlig være tilfelle under krig og konflikttilstander. Faktum er imidlertid at det spesielt er under slike tilstander behovet for kunnskap og analyser er særlig påtrengende. Nettopp under de tilstander hvor de største praktiske vanskeligheter reiser seg, er oftest slike analyser av størst praktisk verdi.

Under krig og konflikttilstander er mulighetene for inngående empiriske analyser begrenset, men de er langt fra utelukket. Vi har tidligere ganske kort vært inne på noen av de metoder som ble anvendt av Foreign Morale Analysis Division i forsøket på å granske japansk samfunnsliv under siste verdenskrig (s. 44 ff). Det ble bl. a. nyttet meningsmålinger av representative utvalg av japanske krigsfanger etter standardiserte, og derfor sammenlignbare intervjuemetoder. Det ble nyttet innholdsanalyser av japansk kringkasting og litteratur. Det ble gjennom nøytrale kilder forsøkt analysert japansk presse. Utvalg av japanske flyktninger eller emigranter ble inngående gransket med det mål å finne fram til trekk ved den japanske "folkekarakter". Også offisielle dokumenter, dagbøker, forordninger etc. som ble erobret under militære operasjoner, ble underkastet systematiske undersøkelser.

Også propagandafelttoget i Europa viser fra engelsk-amerikansk side bruk av mangeartede forskningsmetoder. Dybdepsykologiske analyser av tyske krigsfanger var en slik metode. Også her ble fangeintervjuing, propagandaanalyser, dokumentanalyser og presseanalyser i stor utstrekning nyttet.

Fangeundersøkelser ble foretatt dels på åpent, dels på skjult grunnlag. Med

skjult grunnlag menes i denne forbindelse undersøkelser basert på hemmelige agenter som utga seg for å være tyske krigsfanger og blandet seg med disse i fangeleirene (141).

Ved siden av disse metoder ble det i selve kampsonen nyttet spesielle opinions- og kampobservatører (142). Disse opererte i mobile team med spesialoppgaver å intervju sivilbefolkningen, undersøke de tyske sivile myndigheters disposisjoner i de nylig okkuperte områdene og ellers bidra med opplysninger av direkte verdi for propagandavirksomheten. De virket med andre ord mer eller mindre som spesielt utsendte journalister og opinionsmålere direkte underordnet den allierte propagandatjeneste.

Fra de alliertes erfaringer med psykologisk krigføring under siste krig er det i denne forbindelse særlig en erfaring som det er verdt å merke seg. Og det er at et effektivt propagandapersonell trenger langvarig og høyverdig spesialtrening. Det er ennå et langt stykke fram til en tilstand hvor all propagandavirksomhet kan utføres på en rent fagteknisk og vitenskapelig måte. Det er uten tvil riktig at f. eks. psykologisk krigføring i dag til dels vil være preget av intuisjon og kunstneriske påfunn, ikke prinsipielt, men som uttrykk for mangel på vitenskapelig fundert samfunnskunnskap. Men dette betyr ikke at samfunnsvitenskapelige metoder ikke med fordel kan anvendes, og heller ikke at det i dag foreligger så lite vitenskapelig bearbeidet erfaringsmateriale at det lønner seg å overse det.

Internasjonal propaganda byr på mange muligheter, men også på omfattende problemkomplekser. En løsning av disse vil kreve systematisk innsamling av empirisk materiale, men det vil også kreve teoribygninger, hypoteseformuleringer og eksperimentelle undersøkelser. En så å si overveldes i dag av alle de spørsmål som burde tas opp til nærmere analyse.

Også i forbindelse med psykologisk krigføring er det mange uløste problemer som det er av den største betydning å få nærmere klarlagt. "Blant de problemer som bl. a. burde bli studert," skriver f. eks. M.I. Gurfein, "er 1) komponentene for et stratifisert utvalg av en fiendtlig arme, 2) på hvilket trinn etter tilfange- takelsen en fanges reaksjoner er mest valide (f. eks. etter overgivelsessjokket eller før fengselspsykosen), 3) typer av spørsmål som vil gi gode opplysninger om fiendens generelle moralske tilstand, 4) spørsmål som en kan gjøre regning med vil fremkalle tilslutning til eller avstandtagen fra fiendens system og 5) typen av spørsmål som vil gi oss opplysninger om gruppekonflikter." (143)

Omkring de fleste av de problemer Gurfein her reiser foreligger det en rekke

hypoteser og antakelser. Det foreligger likeledes metoder til å underkaste disse nærmere gransking.

Utviklingen av nye samfunnsvitenskapelige metoder finner stadig sted. Bare i løpet av de siste 10-15 år har det på dette område blitt gjort store fremskritt. Det foreligger i dag en hel rekke nyutviklede skoleringsmetoder for innstillingsmålinger, det foreligger stadig nyutviklede utvalgsmetoder og panelmetoder - metoder til å følge innstillingsendringer i en bestemt gruppe over tid. Det foreligger også i dag metoder som gjør det mulig å måle innstillinger indirekte, på en måte som gjør det nesten umulig for intervjuobjektet selv å oppdage at dets innstillinger blir analysert. I denne forbindelse åpner det seg selvsagt store moralske prinsippsspørsmål. En må imidlertid alltid være forberedt på at en hensynsløs motstander kan ta slike metoder i bruk. En omfattende opplysnings- og undervisningskampanje vil i dette tilfelle være det beste forsvar.

I betraktning av at "blod" i de fleste menneskers livsvurdering har en betraktelig høyere egenverdi enn "papir" er det nærmest uforståelig at den internasjonale propaganda og dens spesielle problemer ikke har blitt viet større oppmerksomhet blant ansvarlige politikere. Tildels foreligger det sikkert en utbredt aversjon mot alt som smaker av "propaganda", tildels en mistillit med hensyn til mulige resultater, og tildels sannsynligvis en viss uklarhet når det gjelder hvordan en slik propagandavirksomhet skal kunne organiseres og institusjonelt tilordnes allerede foreliggende institusjonelle systemer.

9. Litt om den institusjonelle ramme for propagandavirksomheten i noen andre land.

Psykologisk krigføring - bruken av psykologiske påvirkningsmidler til å undergrave en fiendes vilje til forsvar og kamp - vil, som tidligere nevnt, alltid være tilknyttet et lands militærvesen og underlagt militære målsetninger. Det vil alltid være av den største betydning at det foreligger et godt tillitsforhold og en intim koordinering med andre militære enheter. Ikke bare nettopp de rent underordnede plan, men helt opp til den øverste militære ledelse.

Under siste verdenskrig var f. eks. de alliertes Psychological Warfare Division under ledelse av en militær, general R. A. McClure, direkte underlagt Eisenhower's Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force.

Psychological Warfare Division hadde en militær status, dens kommandobånd var i overensstemmelse med de militære (147). Den hadde spe-

sielle tilknyttinger til det militære kommandosystem så vel på armegruppenivået som på armenivået. Den hadde en firedelt funksjonsmessig avgrensning:

- a) Forskingsvirksomhet, innsamling og vurdering av opplysninger vedrørende fiendens innstillinger, hans moralske og sosiale tilstander etc.
- b) Sambandsvirksomhet, koordinering av psykologiske etterretninger og planer med andre sivile og militære enheter.
- c) Planleggingsvirksomhet, formulering av psykologiske målsetninger og overføring av den generelle militærpolitikk i spesifiserte operasjonsplaner.
- d) Operasjonsvirksomhet, den aktuelle utførelse av operasjonsplanene via ulike påvirkningsmidler, gjennom "grå", "hvite" og "svarte" kanaler, gjennom radio, mobile kringkastingsstasjoner, flygeblader, aviser etc. etc.

I motsetning til Psychological Warfare Division, som altså var en rent taktisk propagandaavdeling, forelå det under siste verdenskrig fra alliert side også spesielt oppbygde strategiske propagandaavdelinger. Disse avdelinger var institusjonelt ikke-militære enheter. De var som institusjoner sidestillet med den militære. Lojalitetsmessig sorterte de direkte under den politiske elitegruppe, på samme måte som den militære organisasjon.

De strategiske propagandaorganisasjonene i U.S.A. var Office of Strategic Services, og kanskje i første rekke, Office of War Information. Disse organisasjoner hadde en indre struktur som til en viss grad faller sammen med den som ovenfor ble beskrevet for Psychological Warfare Division (148). Funksjonsdelingen besto i det vesentlige i at Office of Strategic Services konsentrerte sin virksomhet om såkalte "svarte" operasjoner, mens Office of War Information i første rekke arbeidet på det rent offisielle plan.

Vi har tidligere kort beskrevet Foreign Morale Analysis Division, som var spesielt opprettet for å drive forskingsvirksomhet for Office of War Information.

I Storbritannia ble også den strategiske propaganda, på offensivt og defensivt grunnlag, samordnet innenfor en spesiell institusjonell ramme. Den overordnede strategiske proapgandaorganisasjon i Storbritannia var Political Warfare Executive. Denne etat hadde dels som oppgave å planlegge og formulere propaganda-målsetninger, dels koordinere virksomhetene ved de tre permanente organer: Political Intelligence Department, British Broadcasting Corporation og Ministry of Information. Den førsnevnte av disse organisasjoner representerte forskings- og etterretningsvirksomhet, de to sistnev-

te operasjonsvirksomhet. I tilknytting til disse ble det også opprettet spesielle forskningsavdelinger for analyse av innenlandske forhold. Mens Political Intelligence Department i første rekke drev en utenriks forskningsvirksomhet, ble BBC Listener Research Department og Wartime Social Survey tilknyttet Ministry of Information, spesielt oppbygd med sikte på å drive slik virksomhet (særlig meningsmåling) på det innenrikske plan i tilknytting til de respektive moderorganisasjoners virksomhet.

De fleste av de institusjoner som ble opprettet i England under krigen er fremdeles i funksjon, dog i en viss utstrekning under nye navn. Betegnelsen Wartime Social Survey ble umiddelbart etter krigen endret til Government Social Survey, og Ministry of Information til Central Office of Information - samtidig som endel av de utenlandske arbeidsoppgaver ble overført til Foreign Office og British Council. Mens BBC konsentrerer sin virksomhet om radio og televisjon, har COI i første rekke konsentrert seg om film, utstillinger og alle typer av trykksaker. Tilsammen utfyller disse to institusjoner hverandre i og med deres konsentrasjon om forskjellige midler. Når det gjelder virksomhet på det internasjonale plan er BBC meget dominerende med sine daglige sendinger på hele 25 forskjellige språk.

I U.S.A. skjedde det like etter krigen store forandringer. Krigstidens propagandainstitusjoner ble i stor utstrekning oppløst. Men etter som de internasjonale forhold påny tilspisset seg - steg behovet for propagandaorganer (149). I 1948 ble U.S.A.'s internasjonale propagandavirksomhet underlagt State Department. Det ble her opprettet et eget organ - Office of Public Affairs, med særlig sikte på slik virksomhet. Organet fikk tre underavdelinger - Public Affairs Overseas Program Staff, Office of Educational Exchange og Office of International Information. Den førstnevnte avdeling tok sikte på planlegging, den andre på utveksling av studenter og arbeidere, samt distribuering av bøker og tidsskrifter, mens den tredje avdeling var særlig konsentrert om radio-, presse- og filmvirksomhet. I 1951 ble det videre opprettet et organ - The Psychological Strategy Board - med formål å utarbeide strategiske retningslinjer for den amerikanske propaganda til andre land. Nær tilknyttet dette organ er bl.a. Central Intelligence Agency, som har som hovedoppgave å drive etterretningsvirksomhet på det utenrikspolitiske plan. Institusjonen er et slags sidestykke til den engelske Political Intelligence Department.

Også når det gjelder studie av innenlandske forhold er det i U.S.A. blitt

opprettet et særlig organ - *Division of Public Studies* - med hovedoppgave å studere den amerikanske befolknings reaksjon på den utenrikspolitiske situasjon.

Den amerikanske propaganda til andre land har i de senere år blitt drevet med stor intensitet. Det er blitt opprettet et stort antall biblioteker og informasjonskontorer, det er blitt distribuert store mengder trykksaker og brosjyrer, og den amerikanske propagandasender *The Voice of America* er blitt sterkt utvidet. Bl. a. er det blitt tatt i bruk såkalte flytende radiostasjoner. I 1952 ble det alene til den internasjonale propagandavirksomhet bevilget 86 millioner dollar. Bare personalet ved *The Voice of America* sies å utgjøre omkring 11.000 funksjonærer.

Særlig har den amerikanske propagandavirksomhet vært rettet mot Tyskland. I Vest-Tyskland er det for amerikanske midler blitt utgitt flere aviser og opprettet et par store radiostasjoner. Ved siden av dette er det blitt drevet en utstrakt pressevirksomhet. Tyske aviser og tidsskrifter er blitt "foret" med nyheter og spesialartikler. Til denne virksomhet er det blitt opprettet et eget organ - *Information Service Division*. Likeledes er det blitt opprettet en spesiell forskningsavdeling - *Reactions Analysis Staff* - for kontinuerlig å kunne følge tysk opinionsdannelse på pulsen. Denne forskningsavdelingen sies å omfatte omkring 35 fast ansatte funksjonærer samt et stort antall fulltidsansatte intervjuere.

Vi har ovenfor bare berørt enkelte propagandainstitusjoner i England og U.S.A. Dette er bestemt av at det i dag i første rekke er opplysninger fra disse land som er tilgjengelig. Når det gjelder USSR vet vi med sikkerhet at den internasjonale propagandavirksomhet er meget intens og omfattende, men det er ytterst vanskelig å danne seg noe helhetsbilde av hvorledes propagandavirksomheten er organisert.

Under krigen ble det fra Sovjets side drevet en utstrakt frontpropaganda med bruk av såvel det talte som det trykte ord. Den sentrale propagandainstitusjon i USSR er "Avdelingen for propaganda og agitasjon". Avdelingen er nær tilknyttet det kommunistiske partis sentralledelse. Dens strategiske retningslinjer utformes av *Politbyrået*, og dens arbeidsområde omfatter såvel inn- som utland.

Et annet organ, som også må sies å drive en omfattende propagandavirksomhet er *VOKS*, den sentrale etat for kulturelle forbindelser med utlandet.

Forøvrig har Sovjet i *Kominform*, det kommunistiske informasjonsbyrået i Bukarest, et åpent talerør for sin propaganda.

Kominform ble opprettet i 1947 og har som medlemmer av kommunistpar-

tiene i en rekke europeiske land. Byrået har som måsetning å koordinere virksomheten til de nasjonale kommunistpartier. Det legger opp strategiske retningslinjer, utarbeider instruksjoner og formidler propagandamateriell til disse partier. Gjennom partiorganisasjonen får Kominform på sin side alle slags opplysninger om sosiale forhold, om opinionsdannelser og sosiale spenninger i de forskjellige land. Disse opplysninger legges så til grunn ved utformingen av propagandavirksomheten.

Ved siden av sin nære kontakt med nasjonale kommunistpartier driver Kominform også en mer generell publiseringsvirksomhet. Dets tidsskrift "For varig fred, for folkedemokrati" utgis f.eks. på hele 18 forskjellige språk.

Motstykke til Kominform i den vestlige verden er i første rekke Atlanterhavspaktens informasjons- og propagandaorganisasjon - Information Service - med hovedsete i Paris. Det er imidlertid en meget viktig forskjell mellom disse organisasjoner. Information Service's virksomhet er utelukkende rettet mot A-paktens medlemsland. I motsetning til Kominform får virksomheten derfor i enkelte tilfelle mye mindre preg av undergravningsarbeid. De nasjonale regjeringers politikk blir i dette tilfelle alltid understøttet, mens Kominform tildels står i motsetningsforhold til regjeringene i land som virksomheten blir rettet mot.

Information Service's virksomhet er konsentrert om to hovedområder. Det ene er systematisk og inngående analyse av den kommunistiske propagandavirksomhet, særlig med sikte på å utforme effektive konsolideringstiltak. Det annet er operasjonsvirksomhet av forskjellig slag, bl.a. distribuering av opplysnings- og propagandamateriell til radio- og presseinstitusjoner, og til enkeltpersoner i opinionsdannende virksomhet.

10. Litt om resultater av propagandavirksomhet under krig.

Det problem som naturligvis reiser seg ved alle former for propagandavirksomhet er i hvilken grad propagandaen faktisk har virkning, i hvilken grad den er et effektivt middel til å nå bestemte mål. I den grad det f.eks. ble antatt i politiske kretser at propagandavåpnet generelt er et mer effektivt middel enn militær krigføring - ville mulighetene for krig bli drastisk redusert. Ennå vet vi imidlertid svært lite om propagandavåpnets mulige virkninger, vi vet desverre ikke engang med sikkerhet hvilken virkning f.eks. den taktiske propaganda hadde under siste verdenskrig. Det mangler ikke på løfterike utsagn og vurderinger. Men noen vir-

kelig vitenskapelig analyse er ikke foretatt.

En amerikansk propagandaleder under siste krig - James P. Warburg - skriver at han "føler" det berettiget å trekke følgende konklusjoner med hensyn til den vekt som bør tillegges den psykologiske krigføring (i kampen mot Nazismen):

1. I den periode som ledet fram til utbruddet av væpnet konflikt, og endog opp til Frankrikes fall, eksisterte det praktisk talt ikke noen alliert psykologisk krigføring. Dette var perioden hvor den nazistiske nervekrig oppnådde sine største triumfer.
2. I den periode som begynte med Dunkerque og endte med antakelsen av en alliert strategisk offensiv i oktober-november 1942, ble først den britiske og siden den anglo-amerikanske psykologiske krigføring i høyeste grad effektiv. Den oppnådde å opprettholde motstandsviljen i den frie verden, mens den på den samme tid kastet den første tvil på egen uovervinnelighet inn i fiendens rekke....
3. I løpet av året som fulgte etter november 1942 bidro den allierte strategiske propaganda i stor utstrekning til å drive Italia ut av krigen; alliert propaganda ved frontene brakte et stort antall tyske og italienske tropper til å overgi seg, hindret at den franske flåte falt i tyskernes hender og brakte den italienske flåte under alliert kontroll.
4. Fra Italias kapitulasjon i 1942 til krigens avslutning i Europa i mai 1945 oppnådde den allierte strategiske propaganda helst lite på grunn av mangelen på en klar pro-demokratisk utenrikspolitikk, mens de fordekte psykologiske krigføringsoperasjoner og frontlinjepropagandaen også i denne periode fremdeles var effektiv." (150)

Den siste verdenskrig utviklet seg etter hvert som den anglo-amerikanske militære overvekt ble større og større til å bli en rent militær strategisk operasjon, som ga lite spillerom for mer strategisk orientert propagandavirksomhet, for propaganda for demokratiske ideer og idealer (151). Siste verdenskrig endte i stor utstrekning ikke som politisk, men som de militære generalers krig. Disse generaler hadde ofte et åpent øye for propagandamidlers rent taktiske verdi.

General MacArthur, den allierte øverstkommanderende i Stillehavet, sier bl.a.: "Det har under krigens gang, hvilket i realiteten er anvendelse av voldsmekanismer mot den menneskelige natur, ikke vært noen ting som har virket mer forbausende enn den posisjon folkeopinionene inntar. En kan ikke under de nåværende betingelser føre krig uten støtte fra folkeopinionen, som i en over-

ordentlig stor grad er formet av pressen og andre former for propaganda." (152)

General Eisenhower skriver:

"Fra første famlende begynnelse før landingen i Nord-Afrika, gjennom en periode av prøving og feiling ved operasjonene i Nord-Afrika, Nord-Frankrike og Tyskland, utviklet de alliertes psykologiske krigføring seg fra hjelpeløshet til livskraftig modenhet Jeg er overbevist om at utgiftene i mannskap og penger til spredning av det talte og skrevne ord var en viktig bidragende faktor i undergravingen av fiendens vilje til motstand og til støtte av kampmoralen blant våre potensielle allierte i de okkuperte land Psykologisk krigføring har utvilsomt bevist sin rett til en opphøyet plass i vårt militære arsenal." (153)

Til supplerung kan et par sitater fra samfunnsvitenskapsmenn være av interesse. Professor Lerner skriver bl. a.: "Så snart en forsøker å gå litt dypere inn på spørsmålet blir det klart at fra en vitenskapelig synsvinkel vet vi relativt lite om den faktiske effektivitet - til propaganda i alminnelighet og psykologisk krigføring i særdeleshet." (154) Professor Speier skriver: "I mangel av reaksjonsanalyser vil det alltid være en tendens, slik det var etter første verdenskrig, til å bedømme propagandaens effekt på grunnlag av dens innhold og volum, på grunnlag av feiende uttalelser av velkjente personer (innbefattet fiendens ledere), og av hendelser som har etterfulgt bestemte propagandakampanjer." (155)

Som en ser er samfunnsforskere heller kritisk innstilt til vurderinger av propagandavirkosomheters effekt. Dette er ikke så å forstå at de vil være villige til å fraskrive propagandaen effekt. Det som i første rekke påpekes er nødvendigheten av dyperegående analyser og undersøkelser, slik at vi blir i stand til, i en større grad enn vi er i dag, å vite hva vi faktisk gjør når vi driver propaganda og hva vi faktisk bør gjøre når vi ønsker å drive propaganda.

Under Koreakrigen ble psykologisk krigføring i stor utstrekning tatt i bruk både fra nordhærens og amerikanernes side. Vi har tidligere vært inne på noen av de metoder som ble anvendt av de kinesiske kommuniststyrkene. Også fra amerikansk side ble det drevet en intens propagandavirkosomhet. General Robert A. McClure, som var leder for den amerikanske psykologiske krigføring, ga sommeren 1951 følgende opplysning: "Nesten en tredjedel av de 200.000 soldater fra Nordhæren som er tatt til fange i Korea, har overgitt seg som følge av de oppfordringer som har vært rettet til dem gjennom flygeblader og høytalere." (156)

Skal en ta general McClure på ordet må investeringer i en psykologisk krigføring være ganske ualminnelig vel anvendte penger.

I en nylig publisert empirisk undersøkelse over effekten av FN-styrkenes propaganda fremgår det at propagandaen utvilsomt var av betydning for mange av nordhær-soldatene som overga seg. (157) Det blir således påvist bl. a. å foreligge et positivt samsvar mellom mengde av propaganda nordhær-fanger hadde mottatt og deres villighet til frivillig å overgi seg. Det blir videre påvist at verdien av propaganda i høy grad er avhengig av forskjellige forhold. Størst virkning hadde propagandaen på soldater som allerede før krigen tok direkte avstand fra kommunistenes ideologi og krigsmål, som under krigen følte at de ble dårlig behandlet og som forøvrig hadde liten eller lite intens kamperfaring. På den annen side, jo mer intens og langvarig kamperfaring soldatene hadde, jo bedre de følte at de ble behandlet og jo mer de opprinnelig godtok kommunistenes ideologi, desto mer propaganda var nødvendig for å fremkalle en positiv innstilling overfor å bli tatt til fange.

Undersøkelsen viser med andre ord at virkningen av en propagandakampanje alltid er avhengig av ytre forhold. Påstanden om at en tredjedel av nordhær-fangene overga seg som følge av propagandaappeller er derfor noe misvisende. En riktigere formulering ville sannsynligvis være å si at for en tredjedel var propagandaen av utslagsgivende betydning. På den annen side kunne man med like stor rett si at det i disse tilfelle var kommunistlederne selv man i høy grad kunne takke for de oppnådde resultater.

Propaganda kan forandre holdningen og initiere handlinger, men dens effektivitet vil alltid være avhengig av en rekke betingelser. Det beste psykologiske forsvarsberedskap oppnår man derfor ved å sørge for at slike betingelser ikke får utvikle seg. I første rekke er dette et spørsmål om sosialpolitikk og personalforvaltning i videste forstand.

Nyere amerikanske undersøkelser har f. eks. fremhevet at mottagelighet for propaganda henger nøye sammen med en rekke psykologiske forhold. Skyhet, følelse av sosial utilstrekkelighet, lav selvvurdering og aggresjonshemming er således blitt påvist å være mye mer fremtredende hos lett påvirkbare enn vanskelig påvirkbare personer (158). Likeledes er det blitt påvist at usikre og jeg-svake personer, personer som har opplevd en streng og straffende oppdragelse, ofte har svært liten motstand mot propagandaappeller (159). Stort sett synes en autoritær oppdragelse å ha en tendens til å skape personer som enten er overordentlig lett påvirkbare og suggestible eller praktisk talt upåvirkbare, rigide, ufølsomme og avstengte for såvel propaganda som rasjonell argumentering.

Psykologisk forsvarsberedskap er knyttet sammen med mentalhygieniske spør-

mål. I videste forstand er diskusjonen om fri og autoritær oppdragelse et sentralt spørsmål for vår forsvarsberedskap i fremtiden.

KAPITEL VIII

AVSLUTTENDE BETRAKTNINGER OM KRIG OG FRED

Behandling av hendelsene krig og propaganda kan vanskelig unngå å streife bort i problemet krig og fred. Neppe noe annet problem synes i vår tid å ha større betydning for den enkelte nasjons være eller ikke være. I særlig grad er dette tilfelle for de mindre nasjoner.

Vi har tidligere vært inne på enhver krigførings kultur-relativistiske bakgrunn. At den på den ene side nærmest kan være uttrykk for lek eller spill og dominert av ikke-aggressive motiver, til på den annen side være oppfattet som et redskap eller mål i seg selv influert i overveldende grad av ervervelseslyst eller aggresjonsbehov.

Europeiske kriger har i løpet av de siste hundreår gjennomgått en omfattende stigning i brutalitet og ødeleggelsesomfang. Denne endring kan dels tilbakeføres til voldsmidlenes økede slagkraft, men dels også til psykologiske og sosiologiske endringer som har funnet sted ved de enkelte nasjoner. Fra å være relativt sterkt begrenset har krigføringen under de siste to verdenskriger i større og større grad blitt totalitær såvel i målsetning som omfang. Med voldsmidlenes økede effektivitet som bakgrunn truer i dag en ny verdenskrig samtlige deltakere med den nærmest fullstendige selvutslettelse. I en stadig større utstrekning har forholdet mellom seier og tap blitt utvisket, slik at en i dag med en viss rett kan påstå at alle ville være tapende i en eventuell ny krig.

I den annen verdenskrig ble det drept nærmere 15 millioner soldater. Antall krøplinger og sårede er anslått til nærmere 30 millioner. Voldsmidlene er økt i betydelig grad siden siste krig. Atomvåpen og bakteriologiske våpen, rakettvåpen og fjernvåpen er stadig under videreutvikling og gir muligheter for masseutryddelse i en skala som gjør tapsoppgavene ved siste krig nærmest bagatellmessige i sammenligning. En krig i våre dager åpner så uhyggelige perspektiver og så skremmende små muligheter for virkelig seier at krigføring som utenrikspolitisk instrument i aller høyeste grad har blitt et to-egget sverd. Et sverd som lett dødelig vil såre en selv under forsøk på å tilføye en motstander mest mulig skade.

"Se på siste verdenskrig," er det noen som sier - "alle de krigførende parter hadde store lagre av giftgass som ikke ble nyttet. Redselen for at motparten

skulle ta det samme våpen i bruk virket så avskrekkende at de enkelte nasjoner unnlot å være den første." Kun på de steder hvor mulighetene for represalier ikke var til stede ble giftgass nyttet - slike steder som i Etiopia f.eks., men stort sett ble siste verdenskrig stikk imot mange dystre spådommer - ingen gasskrig. Derimot sluttet den - og det er det i denne forbindelse vel verdt å merke seg - som en atomkrig. Det er de som mener at unnlåtelsen å nytte giftgass som krigsvåpen hadde ganske andre årsaker enn gjensidig frykt for motstanderens gjengjeldelse - at det faktiske forhold var at giftgassens muligheter som angrepsvåpen var sterkt overdrevet og at mulighetene for sikringstiltak var betydelig bedre enn det pessimistene ville ha det til. Det er ikke nødvendig her å gå nærmere inn på giftgassens muligheter - la oss stilltiende godta at disse var overveldende. Faktum er at giftgass under siste krig stort sett ikke ble nyttet, men at atombomber ble det.

Den samme skjebne som rammet giftgassen under siste krig vil ramme atombomben i den neste, er det de som hevder. Den gjensidige redsel for at motparten skal nytte atombomber som represalier vil avholde de krigførende fra å være den første til å ta den i bruk. Det er uten tvil en viss sannsynlighet for at dette kan bli tilfelle. Men at krigen skal bli mer human av den grunn er i aller høyeste grad tvilsomt. La det så være at atombomber ikke vil bli brukt, men med hvilken garanti kan vi derfra slutte oss til at ikke ennå mer ødeleggende voldsmilder vil bli tatt i bruk? Hva med vannstoffbomber, koboltbomber, atomartilleri og bakteriologiske våpen? Våpen som i dag befinner seg på eksperimentalstadiet, men som kanskje allerede i morgen vil sette en av nasjonene i en særstilling med hensyn til voldspotensial. Det var jo nettopp dette som hendte når atombomben fortrenget giftgassen under siste verdenskrig. Hvorfor skulle ikke tilnærmet det samme kunne finne sted under en ny krig? De biologiske og fysiske vitenskaper viser ingen tegn til stagnasjon - tvert imot synes både kjernefysikken og bakteriologien å være inne i en fantastisk ekspansjonsperiode.

1. En krigsbegrensning har flere sider.

Samtidig med utviklingen av stadig mer fryktinngydende og dødbringende voldsmidler, hva finner vi så med hensyn til samfunnslivets utvikling? Hvilke parallelle endringer finner sted i synet på krigen og i bestrebelsene for å unngå den?

Det skulle ligge nær å vente at arbeid ble satt inn i forsøket på å begrense

krigen - å avgrense den i forhold til midler, områder og tider, i en utstrekning som savner ethvert sidestykke fra tidligere tider. I stedet for arbeid av denne art har en i stadig sterkere grad blitt vitne til tendenser som peker i den stikk motsatte retning. I stedet for alvorlige forsøk på å få i stand formelle og spesifiserte internasjonale forbud mot bruk av masseutryddelsesmidler, har en sett utnyttelse av dette spørsmål i rent propagandistisk øyemed, dels gjennom forsøk på å mistenkeliggjøre den annen part, dels gjennom forsøk på å neglisjere betydningen av internasjonale overenskomster i det hele. I stedet for appelleringer for krigsbegrensninger, har en i en viss utstrekning fått høre om betydningen av det totale forsvar og det ønskelige og nødvendige i en totalitær krigføring og i massive gjengjeldelsesaksjoner.

På samme måte som krigføringen til dels er blitt betydelig begrenset i tidligere hundreår - er dette likeledes innenfor mulighetenes grenser i vår tid. Men under en forutsetning - at krigføring blir oppfattet som et middel, et instrument, og ikke som et mål i seg selv, noe alle forventninger og alle håp er knyttet sammen med. Den totale krig, det totale forsvar, er i vår tid en relativt sikker veg til nasjonal selvutslettelse. Kamp til siste bloddråpe er nærmest en kamp for humanitære livsidealers fullstendige tilintetgjørelse.

Det er fra enkelte hold blitt hevdet at begrensningen av krigen lett kan virke til å øke mulighetene for krig, mens forventninger om en total krig på den annen side i seg selv vil kunne minske mulighetene for krig. Arbeid for krigsbegrensninger vil kunne undergrave fredsarbeidet. Enhver minsking av truselen om at krig fører til selvutslettelse vil kunne virke direkte fremmede på bruk av krigføring som instrument (160).

Det er utvilsomt noe riktig i dette. Enhver bruk av krigføring som instrument vil være basert på vurderinger med hensyn til instrumentets hensiktmessighet og effektivitet. For store tapskalkulasjoner vil uvegelig føre til ønsker om å ta andre midler i bruk. Dette vil kunne minste mulighetene for krig.

Det er imidlertid i denne forbindelse et spørsmål som reiser seg med avgjørende tyngde. Er krigføringen i vår tid instrumentell? Er krigføring i vår tid uttrykk for kalde, affektløse beregninger med hensyn til fordeler og ulemper?

Hvis det i første rekke var den instrumentelle krig vi ønsket å forsvare oss mot ville appelleringen for et totalt forsvar kanskje være på sin plass som et middel til å unngå krigen, mens det derimot, dersom krigen likevel skulle komme, vil være direkte forkastelig ut fra tanken om nasjonal-ideologisk overleving. Er vår målsetning å unngå den ikke-instrumentelle, truselorienteerte krig - den krig

som har sitt grunnlag i paranoide, angstbetonte og andre affektive forhold, vil appelleringer til totalt forsvar heller øke enn minske mulighetene for krig. Hvis krigen først skulle komme, vil et totalt forsvar være like forkastelig i dette tilfelle som i det førstnevnte. Det er altså i forsøket på å hindre at krigen i det hele tatt kommer at graden av mål kontra truselorientering ved motstanderen i første rekke bør influere på våre egne manipuleringer.

Er en motstander virkelig gjennomsyret av truselorienteringer - av forsvarsbestrebelse - vil hans rasjonelle innsikt og lidenskapsløse beregninger i den grad være fortrent til fordel for urasjonelle, ukontrollerte driftsimpulser at enhver saklig vurdering av handlingskonsekvenser praktisk talt vil mangle. Trusler om straff eller selvutslettelse vil i motsetning til en vanlig avskrekkende virkning kunne stimulere til ennå mer innsiktsløshet, ennå mer lidenskapelighet og ennå mer hodekulls voldsanvendelse. Jo sterkere trusler, desto større vil mulighetene nettopp være for at krigen skal komme.

Det er tilsynelatende vanskelig for mange å forstå dette at trusler om straff kan føre til manifestering av nettopp de handlingsmønstre straffetruselen tar sikte på å hindre. Det er lenge siden en ble klar over at trusler om straff stort sett var en ytterst dårlig metode til å kurere slike atferdsanomalier som sengevæting, stamming, ungdomskriminalitet og alkoholisme. Det er evnen og viljen til generaliseringer som mangler. Også krig kan nemlig betraktes som en atferdsanomali under visse betingelser. Ikke alle former for krig er av denne art. Dels kan en krig være av en rent instrumentell karakter, i så fall underlagt en alminnelig vurdering og beregning med hensyn til straff og virkninger. Men dels kan den være en mer eller mindre stereotyp spenningsreducerende mekanisme - utløst av faktorer hinsides rasjonelle vurderinger og beregninger om tap og vinning.

Et forsvar mot krigen, mot å bli angrepet av en fremmed nasjon må ta hensyn til disse forskjelligartede utløsende momenter. I en enkelt situasjon kan den fullstendige mangel på militært beredskap være en fredsskapende faktor, mens det i en annen situasjon kan representere en åpen invitasjon til en fremmed makt til å starte et angrep.

En vil i det konkrete tilfelle naturligvis finne en rekke nyanser mellom de to ekstremer, rent instrumental krig og krig som mål i seg selv, med overvekt i den ene eller andre retning. Parallelt med disse nyanser - vil det trolig tilsvare en skala med optimal forsvarsberedskap mot krig med variasjon i den militære beredskap fra et totalt forsvar på den ene side, til mangel på forsvar på den andre. Hvilken vekt en skal tillegge militære maktmidler under en forsvarsmessig

synsvinkel vil derfor i stor utstrekning være bestemt av hvilken motstander en ønsker å forsvare seg mot.

Det militære forsvars størrelsesorden vil alltid gi uttrykk for et kompromiss. Det bør være tilstrekkelig stort til å hindre en instrumentell krig, og tilstrekkelig lite til å hindre en forsvars- eller truselorientert krig fra en motstanders side. Det vil muligens bli hevdet at synsmåter av denne art er irrelevante for et lite land som Norge med våre begrensede ressurser. Dette ville utvilsomt på sett og vis ha vært riktig, ikke i prinsippet, men faktisk dersom Norge hadde opprettholdt sin militærpolitiske nøytralitet og ikke tilsluttet seg Atlanterhavspakten. Under de nåværende forhold er situasjonen en annen.

Vi har ovenfor behandlet forsvarsberedskap i betydningen unngåelse av krig. Hvis først krigen kom, hvis våre forsvarsbestrebelse tross alt hadde vist seg inadequate, hvorledes ville det da være mest hensiktsmessig å oppta kampen. En bør ikke a priori nytte vold til å bekjempe vold, men på den annen side bør en heller ikke a priori unnlate å gjøre dette. Norges geografiske stilling - vår strategiske beliggenhet - gjør det i aller høyeste grad nødvendig for oss å vike tilbake fra et totalt militært forsvar. Fra en stormakts synsvinkel vil Norge alltid kunne bli slått militært. Vi vil kunne gjøre innbitt motstand, vi vil kunne regne med hjelp fra allierte, men dette vil trolig mer øke enn minske våre muligheter til nasjonal selvutslettelse, hvis den totale krig først får innpass. Norge som alle andre lands eneste håp under en ny krig må uunngåelig være at krigen blir begrenset.

Begrensningen av krigen krever at vi har målsetninger å kjempe for som er overordnet de militære, og at vi ser på militærmakt som et middel sideordnet andre midler. Dette forutsetter videre at vi har en politisk elitegruppe som ikke direkte lar seg engasjere i militærpolitikk, men er i stand til å se begivenhetenes gang under et videre perspektiv.

Militær krigføring vil under denne synsvinkel under visse betingelser være et brukbart middel, under andre betingelser absolutt forkastelig.

En total militær forsvarsberedskap kan, som nevnt, under visse betingelser være et hensiktsmessig middel til å unngå krig, mens total militær krigføring derimot i vår tid neppe noengang kan forsvares. Vi står her overfor et teoretisk dilemma: Den totale beredskap og den begrensede utnyttelse av denne i tilfelle krig.

Vi skal komme tilbake til denne problemstilling senere under drøftelse av mer konkrete forhold. Først vil vi nå gå nærmere inn på noen av de spesielle forutsetninger som må være til stede dersom en innsiktsfull utenrikspolitikk overhodet skal være mulig.

2. Midlers spesialisering og integrering.

Den internasjonale utvikling i verden i dag, karakterisert av sterk internasjonal spenning, finner bl. a. sitt motstykke i uttalte krav om lydighet fra de enkelte nasjonale elitegrupper side. Spenningen gir seg også uttrykk i en overordentlig sterk tro på visse institusjoners overlegenhet og visse midlers hensiktsmessighet.

Slike holdninger virker utvilsomt mer spenningsøkende enn spenningsreduserende. Det fører til rigiditet i de enkelte nasjoners tilpassing til hverandre og til ensidighet i de enkelte nasjoners bruk av påvirkningsmidler.

Ensidighet i bruk av påvirkningsmidler er ikke noe som begrenser seg til etterkrigstidens internasjonale utvikling. Den siste krig ble f. eks. fra Anglo-amerikansk side utelukkende utkjempet som en militær krig. Målsetninger ble utformet innenfor en rent militær ramme. Mulighetene for å føre en mest mulig differensiert og plastisk utenrikspolitikk med anvendelse av strategisk propaganda og diplomati ble derved umuliggjort. At denne politiske begrensning ikke var et isolert rent taktisk bestemt handlingsvalg, men ga uttrykk for langt videre kulturelle forhold, kommer bl. a. til uttrykk i den amerikanske professor Daniel Lerner's kritiske betraktninger.

Han skriver bl. a.: "Det vedtak som ble uttrykt i formuleringen 'ubetinget overgivelse' tyder på en vedvarende begrensning i amerikansk utenrikspolitikk som i dag er av sentral betydning. De ideer som Amerika har lagt fram på det politiske verdensmarked har funnet færre og færre tilhengere i løpet av de siste 30 år. For et stadig større antall mennesker rundt i verden synes vi å tilby gamle og bedervede varer med liten salgsverdi. Under den annen verdenskrig ble konkurransen om verdensherredømme utkjempet ved hjelp av voldsmidler. Den amerikanske overlegenhet med hensyn til disse våpen forsvarliggjorde de amerikanske ledes beslutning om å konsentrere seg om det militære instrument, og se bort fra propaganda, ved forsøket på å fremtvinge en ubeskåret militær seier. (F. eks. Tysklands og Japans 'ubetingede overgivelse').

Det som er mulig for en nasjons politikk i krigstid er imidlertid ikke alltid mulig i fred. I denne etterkrigstiden kan U. S. A. bli tvunget til å "instrumentere" sin politikk ved andre midler enn det som tidligere har ligget nærmest. I sin "kalde krig" med USSR har amerikanske ledere, på samme måte som under den annen verdenskrig, påny valgt sine sterkeste våpen: de økonomiske og teknologiske. Mens USSR tilbyr en "bedre verden", en ideologisk formel med et

ferdiglaget system til å organisere det - noe som appellerer til mange mennesker i vår politisk krisebetonte tid - tilbyr U.S.A. i første rekke dollars, med et ferdiglaget system av viten om hvorledes bruken av dem skal føre til produksjon av flere livsgoder. Siden U.S.A. har mengder av dollars og viten om hvordan de bør brukes, fører valget av økonomisk krigføring oss på sikrere grunn enn ideologisk krigføring, likesom våre militære midler dominerte våre ideologiske midler under den annen verdenskrig i konkurransen om lojalitet omkring i verden, kan en overveldende økonomisk strategi vise seg inadekvat i forhold til en overveldende ideologisk strategi. Skulle det vise seg at U.S.A. mister terreng, at de "gode ting" vi tilbyr ikke er konkurransedyktige overfor Sovjets tilbud om en "bedre verden", vil vi få behov for nye politiske vedtak. . . . Vi vil få behov for å konsultere etterretningsspesialisten (samfunnsvitenskapsmannen) og kommunikasjonsspesialisten (propagandisten) i første rekke, eller som tillegg til diplomaten, økonomen og soldaten Politiske ledere reagerer i alminnelighet ikke på grunnlag av systematiske analyser om sannsynlighet på lengere sikt, men på grunnlag av følte behov. . . . Historien beveger seg med raske skritt i vår tid. Endog om den politiske ledelse ikke skulle være utpreget ufølsom, kan behov bli følt for sent." (161).

U.S.A.'s tilsynelatende manglende behov for mer endelige, ideologiske verdier, er et kjennetegn som til dels er til stede ved hele den vesterlandske kultur. Den store betydning som ofte blir tillagt slike kulturideal som "levestandard", "teknikk" og "økonomisk konkurranse" vil lett virke latent konfliktskapende og føre til intoleranse og manglende sosial samkjensle og til ukritisk og ensidig bruk av påvirkningsmidler.

Norsk militærpolitikk er i dag nøye knyttet til Atlanterhavspakten. At denne tilknytting fram til i dag i første rekke har vært militærpolitisk og kun i begrenset grad samordnet utenrikspolitisk kan på sett og vis sees som uttrykk for vår egen henfallenhet til middellorentert politikk.

En militær maktfaktor som Atlanterhavspakten burde tilsi tilstedeværelsen av en enhetlig og klar positiv politisk målsetning. Uten en slik målsetning vil pakten mer kunne representere et atlantisk nevrosefenomen enn en reell fredsskapende faktor. *)

Hva er vår målsetning i den internasjonale krisesituasjon vi er oppe i? Det sies at vi ønsker fred med frihet, men hva er våre utenrikspolitiske målsetninger?

*) En må i denne forbindelse sterkt fremheve utenriksminister Halvard Langes energiske forsøk på å få opprettet en politisk super-koordinering. Hittil har imidlertid disse bestrebelse ikke ført til nevneverdige konkrete resultater. En kan imidlertid vanskelig fri seg fra det inntrykk at et arbeid i denne retning lett vil føre til paktens oppløsning.

"Det er mange som har kjent seg fristet til å spørre om den kalde krigen har noe 'krigsmål', " skriver en utenrikspolitisk medarbeider i en Oslo-avis sommeren 1952. "Helt fra Marshall brøt opp den skjellsettende utenrikskonferansen før jul 1947, har det hett at vi må bli sterke nok til å kunne føre virkelige tinginger om varig avspenning overfor Sovjet-Samveldet. I vest har vi lært å tro på denne fred-gjennom-styrke politikken. Men en sak for seg er om den har gitt sovjet-menneskene et falskt inntrykk av fare for aggresjon fra de vestlige demokratiene. Og et annet og større spørsmål er om vestmaktene har en klar målsetning for denne langsiktige avspenningspolitikken.

La oss spørre helt tydelig. Skal vi bare kreve respekt for de nåværende aktuelle interessesfærene? Skal vi kanskje prøve en frigjøring av østtyskerne og tsjekoslovakere, som i ettertiden er gått tapt for det tradisjonelle europeiske demokratiet? Skal vi til sist dra på korstog mot polakker og ungarer og rumener og bulgarer - ja endog mot russerne selv - mot land der kommunismen mest er en arvtager etter andre like utpreget totalitære regimer?" (162)

At det faktisk rår mangel på en klar utenrikspolitisk målorientering kan det neppe herske tvil om. At dette fører til en dårlig integrering av de utenrikspolitiske instrumenter er en iøynefallende konsekvens. At det også fører til større krigsfare er mindre påaktet, men kanskje ikke det minst viktige.

"At det rår sterk mangel på målsetning, ble sterkt understreket sist lørdag i Economist," skriver den norske utenriksjournalist videre. "Om noen skulle kunne vite noe skikkelig, da fikk det vel være dette saklige britiske uketidsskriftet. I stedet er bladet av den oppfatning at det blir mer og mer iøynefallende at vårt diplomati tier diskresjonært om mål og mening med politikken overfor Øst-Europa, mens det samtidig blir drevet en ansvarsløs og høyrøstet opprørs- og frigjøringspropaganda ved hjelp av Voice of America og Radio Free Europe. Economist peker her på en rekke faremomenter: De undertrykte blir innpodet helt uholdbare illusjoner. Slikt står i åpen motsetning til vestmaktene offisielle utenrikspolitikk. Og dette dobbeltspill vil i hvert fall øke krigsfrykten hos sovjet-russerne som ikke har forutsetninger for å skjønne at det ikke er konsekvent koordinering av propaganda og diplomati hos demokratiene." (163)

Øket krigsfrykt i dagens situasjon vil si øket krigsfare. Den som føler seg mest truet vil ofte være den som er først til å slå. Å slå til først gir vanligvis en fordelaktig utgangsstilling - å slå først i en kamp som en fullt og helt tror vil komme gir likeledes en øket sikkerhetsfølelse, en følelse av lettelse over endelig å ha fast grunn under føttene, å vite hvor en står og hva en har å gjøre. Det er ofte knapt

noen ting som er mer provoserende enn den fullstendige flertydighet. Dette forhold blir ofte forsøkt utnyttet i den psykologiske krigføring, som tidligere nevnt, med det mål å bryte ned en motstanders gruppeintegritet og vi-identifiseringer.

Å overføre denne taktikk til det internasjonale plan under fred vil uvegerlig sette motstanderens målorientering og flertydighets-toleranse på en hard prøve. Er målsetningen dertil å opprettholde freden er taktikken mildest talt betenkelig.

Det er langt fra vår mening her å påstå at Atlanterhavspaktlandenes politikk er bevisst krigsprovoserende, - ikke desto mindre eller kanskje nettopp derfor er det nødvendig å påpeke at den kan virke i denne retning.

3. Noen konkluderende betraktninger.

Bestrebelsene på å skape permanent fred i verden har gitt seg uttrykk i en rekke teorier om hvorledes fred best skal kunne opprettholdes. Vi skal her ganske kort nevne en del betingelser som forskjellige retninger i særlig grad har lagt vekt på.

La oss ta utgangspunkt i det rent utopiske fredshåp: at alle mennesker har livsmål som harmonerer med hverandre på en slik måte at alle kan realisere sine mål uten å bruke vold overfor sine medmennesker. En slik tilstand vil kanskje være ønskelig, men som en løsning på det dagsaktuelle problem, krig eller fred, vil det både være urealistisk og utopisk. I moraliserende vendinger å fortelle menneskene at de bør være snille mot hverandre, endrer på ingen måte grunnfestet mistillit eller dyptsittende aggresjonsbehov - og ennå mindre nasjonal-politiske motsetningsforhold.

En betingelse hvorved krig så å si vil avskaffe seg selv, vil være til stede dersom menneskene innenfor en nasjon eller en gruppe av nasjoner unnlot å by organisert militær motstand. Krig forutsetter resiprok voldsanvendelse. Ensidig voldsanvendelse er ikke krig, men massakrering, straff eller nedslakting. Et hvert lands borgere kan forsåvidt til enhver tid selv bestemme om landet deres skal bli trukket inn i en ny krig.

Unngåelse av krig ved å nekte å delta er den pasifistiske fredsretning. Denne retning er langt fra urealistisk sett i forhold til dagens krigsteknikk og ødeleggelsesmetoder, men lar seg - etter manges mening - vanskelig forene med norsk temperament. Dels blir det også hevdet at en pasifistisk utvikling i Norge - om det skulle være mulig - vanskelig kunne gjennomføres uten samtidig å provosere en stormakts beskyttelsestrang og kanskje heller øke enn minske

faren for en altomfattende verdenskrig.

Tankegangen som ligger bak denne antagelse støtter seg til teorien om fred gjennom maktbalanse. Dersom voldsmakt er fordelt likt mellom oppopperende enheter, så vil - ifølge teorien - de enkelte enheter holde hverandre i sjakk. Mulighetene for seier i en eventuell krig vil være likt fordelt mellom de to stater - så likt at de hver på sin side vil betrakte krigføring som noe for risikabelt å gi seg i kast med.

Forutsetningen for krigføring blir altså antatt å være rasjonelle beregninger med hensyn til sannsynlighetene for tap og vinning. De enkelte stater er vinningslystne og ervervslystne og vil utnytte enhver svakhet fra den annen parts side til egne fordeler. Enhver forskyvning i maktbalansen vil representere en potensiell krigsutløsende faktor, og ethvert militærpolitisk tomrom et potensielt angrepsmål fra den ene eller begge parter side i håp om å vinne strategiske fordeler.

En maktbalanse mellom to stater vil naturligvis ikke si at statene er utrustet i den samme grad med forskjellige krigstekniske hjelpemidler, heller ikke nødvendigvis at statene faktisk sett er like sterke. Det avgjørende poeng er makt-potensialenes psykologiske aspekter - deres størrelsesorden slik de blir oppfattet av de to parter. Det er det oppfattede styrkeforhold som vil være den utslagsgivende faktor.

Oppfatningen av et styrkeforhold vil kunne være mer eller mindre realistisk - mer eller mindre i overensstemmelse med de faktiske forhold. Det vil fra en nasjons side ligge nær å overvurdere motstanderens styrke, og øke egen styrke tilsvarende - for, som det heter, å skape balanse. Oppfattet maktbalanse fra den ene side, vil derfor vanligvis bli oppfattet som overlegenhet fra den annen side og forårsake forsøk på ytterligere øking i denne sides makt-potensial.

Maktbalanse vil vanligvis si en kvasi-stasjonær balanse, en balanse mellom stadig endrede betingelser. Rent konkret vil den lett ha tendens til å gi seg uttrykk som et rustningskappløp.

Maktbalansepolitikk er ingen sikker veg til varig fred. Dens vesentligste begrensning ligger i at den bygger på antakelser av rasjonelle handlingsvalg. En maktbalansepolitikk vil muligens kunne hindre instrumentelle kriger, men vil sannsynligvis over tid heller øke enn minske mulighetene for truselorienterte kriger. Et rustningskappløp vil uvegerlig innstille folk på krig, det vil omforme selve samfunnsstrukturen og slippe folk til makten som er villige til å godta tingenes tilstand og til å tenke og handle utelukkende i forhold til maktpolitikk og militærstrategi. Vi vil lett komme i den situasjon at nettopp den type mennesker

som har den minste truseltoleranse og flertydighetstoleranse vil være de som i første rekke får det avgjørende ord i statsadministrasjon og planlegging.

Det blir fra enkelte hold hevdet at den eneste mulighet til varig fred går gjennom opprettelsen av en verdensregjering, med disposisjon over maktmidler som er av en slik størrelsesorden at noen vedvarende motstand fra et enkelt lands side er nytteløst. All krig vil så å si per definisjon ikke lenger bli krig i vanlig forstand, men borgerkrig eller straffeforfølgelse mot gjenstridige og oppsatsige nasjoner eller grupper av nasjoner fra en overordnet autoritets side.

Et nasjonenes samfunn i verdensmålestøkk vil - blir det hevdet - kunne sammenliknes med individenes forhold til hverandre innenfor en nasjon. I et menneskesamfunn forekommer økonomisk rivalisering, kulturelle motsetninger, religiøse motsetninger, individuelle forbryterske handlinger, hat og frykt, sekter og ideologier, og vold uten at dette vanligvis fører til organisert voldsanvendelse menneskene imellom. Hver enkelt av disse elementer antas å virke som krigsårsak på det internasjonale plan. Årsaken til at de ikke fører til det samme resultat innenfor et samfunn blir tilskrevet det forhold at de blir holdt i tømme av en regjerings institusjoner og kontrollorganger, og parallelt at de på det internasjonale plan fører til krig - til mangelen på regjeringskontroll.

Det er utvilsomt riktig - vel nærmest en trivialitet - det En Verden-bevegelsen hevder, at en kraftig, beslutningsdyktig verdensregjering kan føre til fred i vanlig betydning av dette ord, når den først er blitt opprettet og akseptert. Problemet er i første rekke hvorledes en verdensregjering skal bli opprettet, etter hvilke prinsipper den nasjonale representasjon skal finne sted, på hvilken måte de enkelte nasjoner skal lære å innse at deres særinteresser ikke blir forulempet, og eventuelt hvorledes en faktisk skal kunne hindre en slik forulemping.

Den internasjonale situasjon i verden i dag, spenningsforholdet mellom Øst og Vest, legger nærmest uoverkommelige hindringer i vegen for dannelsen av en virkelig verdensregjering med fredelige midler. Jo mer den ene stormaktsgruppe skulle interessere seg for tanken, desto mer skeptisk og mistenksom ville trolig umiddelbart den annen part stille seg. Øyeblikkelig ville en slik interesse bli tolket som et fordekt forsøk på å erobre verdensherredømme, og kanskje mer øke enn minske mulighetene for krig.

Fra den enkelte nasjons side vil arbeidet for en verdensregjering medføre et nærmest uløselig dilemma mellom maktpolitikk etter maktbalanseteorien og fredspolitikk med verdensregjering som mål, mellom opprustning, mistenksomhet og lojalitet til en nasjonal regjering på den annen side, og nedrustning, tillits-

fullhet og lojalitet overfor menneskeheten på den annen.

Opprettelsen av en verdensregjering på fredelig grunnlag forutsetter at enkelte nasjoner er villige til å redusere egne rustninger til fordel for en verdensregjering, og at de er villige til å vise lojalitet overfor en overordnet autoritet, som nødvendigvis i dagens situasjon ikke ubetinget vil representere deres egne synspunkter på verdenspolitikken.

Opprettelsen av en verdensregjering forutsetter derfor at det allerede er skapt et tillitsforhold mellom stormaktene. Det er dette tillitsforhold den aktuelle fredspolitik i første rekke må forsøke å få dannet, og i denne forbindelse vil propagandering for en verdensregjering bare være av sekundær betydning.

Maktbalanspolitikken er heller ingen adekvat løsning på dette problem. Uhemmet kapprustning ad infinitum vil trolig før eller senere føre til krig, ikke minst på grunn av de opinionsendringer som nesten uunngåelig vil følge i kapprustningens spor.

En mulig løsning synes imidlertid å ligge i det forhold at krigføringen etter hvert har oppnådd en slik grad av brutalitet og ødeleggelsespotensial at ansvarlige statsmenn vil avholde seg fra å bruke krigføring som middel til å oppnå sine mål.

Denne fredsmoell forutsetter ikke noen drastiske endringer i enkeltnasjonenes utenrikspolitiske målsetninger. Derimot forutsettes en omfattende endring i selve oppfatningen av krigføring som instrument. Krig vil fremdeles være mulig, men sammenliknet med andre midler vil krigføring kanskje etterhvert bli betraktet som lite egnet.

I den utstrekning en faktisk kunne få stormaktene til å se på krigføring som et mindreverdige middel sammenliknet med andre midler, ville mulighetene for krig øyeblikkelig bli betydelig redusert. Det vil neppe nytte å forby krig eller ensidig påpeke den moderne krigs totale umenneskelighet og immoralitet. Det må samtidig skapes såkalte spenningsreducerende kanaler, f.eks. diplomati, økonomi og propaganda, med større valens eller verdi enn krigføring tidligere har hatt.

En utvikling i denne retning fører ikke nødvendigvis av seg selv til større tillitsfullhet. Det kan vanskelig oppnås uten også å endre selve retningen på de spenningsreducerende kanaler. Det må bli dannet nye målobjekter for stormaktenes energiinvesteringer, nye konkurranseområder om en vil. I mellompersonlige forhold kan denne tanke illustreres med følgende utsagn: "La oss ikke kaste på hverandre, la oss se hvem som kan kaste lengst." I internasjonale forhold vil dette si en overføring av dagens rustningskappløp til en fredelig kappestrid om verdien av demokratisk kontra kommunistisk statsskikk i forhold til mer endelige mål eller ide-

aler (164).

Dette forutsetter at demokratiene i betydelig større grad enn tidligere blir klar over hva de vil på lengre sikt, hvilke mål de ønsker å realisere med sine samfunnsinstitusjoner. De må også i stadig større grad forsøke å utforske hvilken virkning deres egne handlinger har på den annen part, slik at de til enhver tid kan unngå å provosere en forsvarskrig fra den annen parts side.

Det snakkes og skrives i Norge i dag meget om betydningen av hjelp til underutviklede land. Dels blir dette sett på som et middel til å sikre freden, dels som et middel til å vinne asiatiske lands sympati i den storpolitiske strid mellom Øst og Vest. I forhold til begge disse målsetninger virker det foreslåtte middel utvilsomt tillokkende, men ut fra den faktiske kunnskap vi i dag sitter inne med er den underliggende middel-mål hypotese på ingen måte sikker. Det er også et stort problem om de to målsetninger er forenlige med bruk av de samme midler.

Industrialisering og by-sentralisering har erfaringsmessig vist seg å stå i et positivt samsvar med imperialisme og krigsberedskap (165). Dette samsvar uttrykker sannsynligvis ikke noe direkte årsaksforhold, men trolig mer det forhold at høy produksjonsteknikk vanligvis har vært knyttet sammen med omfattende middelorienteringer og at det i første rekke er disse, og ikke levestandarden eller industrialiseringen som sådan som har vært den utslagsgivende faktor.

Hjelparbeid for underutviklede land med det formål å skape betingelser for en fredelig politisk utvikling vil måtte ta stilling til en rekke spørsmål. Skal målsetningen først og fremst være å skaffe oss ideologiske eller militære allierte kan vi lett komme i skade for å minske mer enn øke mulighetene for en fredelig løsning av internasjonale problemer.

Dette er ikke ment som noen prinsipiell innvending mot å drive hjelparbeid for tilbakestående land. Det er derimot ment som en kritikk mot å drive dette arbeid på et kritikkfritt grunnlag, uten dypere forståelse av hvilke samfunnskrefter vi hemmer og hvilke vi stimulerer, hvilke virkninger vi i videste forstand ønsker og hvilke vi fremkaller.

Det mest humane og edle motiv uttrykt i f.eks. helsearbeid i underutviklede samfunn, kan hvis det drives ensidig ha en ytterst inhuman virkning - f.eks. øket nød og fattigdom p.g.a. minsket dødelighet. Det er aldri våre motiver eller ønsker som bestemmer hvilken effekt våre handlinger skal få, men i første rekke det vi faktisk gjør.

Skal vi sammenfatte noen av de mer generelle synspunkter som er blitt hevdet ovenfor med særlig henblikk på norsk politikk, må det være at vi i større grad enn

hittil må forsøke å holde midler og mål ut fra hverandre.

Skulle det tilfelle inntre at vi ble angrepet av et annet lands militærmakt må vi veie fordeler og ulemper ved bruk av et militært forsvar opp mot hverandre. Skulle situasjonen ligge slik an at vi velger å sette vold mot vold, må vi på den ene side være klar over at det militære forsvar kun er et middel, på den annen side må vi på diplomatisk eller annen veg forsøke å få selve krigføringen begrenset.

Våre muligheter til faktisk å oppnå en begrensning i krigføringen vil i stor grad være bestemt av angriperstatens hensikter. Er krigføringen fra angriperens side ikke et instrument, vil en begrensning sikkert falle vanskelig. På den annen side vil vi da i stor grad ha vår egen utenrikspolitiske orientering - vår provosering - å takke for at krigen trengte seg inn over oss.

Vi står her som nevnt overfor et tilsynelatende uløselig dilemma mellom den totale krigsberedskap og den begrensede utnyttelse av denne i tilfelle krig.

Totalt krigsberedskap kan provosere en motstander til å starte en krig. Siden en slik krig sannsynligvis vil bli ubegrenset og trolig føre til nasjonal-ideologisk utslettelse, bør vi gjøre alt vi kan for å unngå en slik mulighet, selv om det samtidig skulle svekke våre muligheter til å inngi en motstander tilstrekkelig betenkeligheter til å unnlate å iverksette en instrumentell krig. Ut fra denne synsvinkel vil det nevnte dilemma løse seg opp ved vår avstandtagen fra så vel en total krigsberedskap som en total krigføring.

En total krigsberedskap vil si en omforming av samfunnet med den hensikt å kunne tilveiebringe en maksimal militær innsats i tilfelle krig. Det omfatter slikt som tvungen militær tjenesteplikt for alle menn, militærtjeneste for kvinner, opplæring i våpenbruk ved almindannende og ikke-militære skoler, propaganda for den militære forsvarstanke og alle andre former for virksomhet som utvisker grenselinjene mellom sivile og militære institusjoner og gjør nasjonen som helhet til en ensidig militær organisasjon. *)

Avstandtagen fra en total krigsberedskap vil si avstandtagen fra en tilstand hvor mål og midler blir blandet sammen, og hele samfunnet innstilt på et middel som mål. Arbeid for å unngå en slik tilstand - eller en slik utvikling - vil måtte innbefatte både sosiologiske og psykologiske sider.

*) Propagandering for et militært forsvar blir ofte i dag knyttet sammen med ideen å demokratisere Forsvaret. Å demokratisere en militær institusjon representerer unektelig en teoretisk mulighet, men et effektivt militært forsvar forutsetter erfaringsmessig en autoritær struktur. Forsøk på en demokratisering av Forsvaret vil derfor sannsynligvis lett føre til en de-demokratisering av samfunnet forøvrig (42).

På det sosiologiske eller institusjonelle område er det kanskje særlig tre spørsmål som nærmere bør utredes og overveies.

For det første opprettelsen av mer permanente institusjoner til å ta seg av langtidsplanlegging og koordinering av nasjonalpolitiske målsetninger. Den økonomiske langtidsplanlegging som finner sted i dag er et skritt i denne retning. Men ennå er tidsperspektivet for lite og arbeidet for begrenset til rent økonomiske spørsmål. Først når økonomi, levestandard, produktivitet og handelsbalanse blir betraktet under et videre perspektiv og sett i forhold til mer endelige humane og psykologiske verdier vil vi ha et virkelig forsvar mot middelorientert politikk. Det blir ofte antatt at langsiktig og rasjonell planlegging er uforenlig med slike verdier som livsglede, spontanitet og fri foretaksomhet. Så langt fra å være uforenlige synes tvert imot disse egenskaper - i alle fall når det gjelder en mer psykologisk betraktningssmåte - å henge nøye sammen. Et menneske som er i stand til virkelig fri og spontan livsutfoldelse er også vanligvis i stand til rasjonell og planmessig handling. Det er her i første rekke en differensiert tilpassings- evne, en indre sikkerhet og trygghet som er av betydning.

Ved siden av behovet for langsiktig planlegging og målsetning, slik at en blir klar over hva en vil, er det et annet behov som også må understrekes. Nemlig behovet for forskning, behovet for kunnskap om forskjellige middel-mål hypotesers gyldighet, om hva vi bør gjøre for å oppnå det vi ønsker å oppnå. Også på dette område finner det i vår tid sted en ganske omfattende utvikling, men ennå er det langt igjen til at samfunnsvitenskapene får den status og den oppmerksomhet som er ønskelig. Ennå synes forskjellige regjeringsdepartementer i sine avgjørelser og i sin planlegging i liten grad å benytte seg av de muligheter som faktisk foreligger i dag til innsamling av relevant kunnskapsmateriale. På lengere sikt vil det på dette område være behov for opprettelsen av mer permanente forskingsinstitusjoner som kan supplere det arbeid som i dag gjøres av f. eks. Statistisk Sentralbyrå.

Et tredje spørsmål av mer institusjonell karakter er avskaffelsen av en tvungen verneplikt til fordel for et vervet yrkesmilitært forsvar. Mer enn noe annet vil dette sannsynligvis kunne representere et skritt på veien mot en institusjonell spesialisering, en avgrensning av sivile og militære institusjoner, en adskillelse av politiske mål og midler.

Vi har tidligere vært inne på det forhold at vernepliktsarmeer ofte har vist seg å føre til større krigsbrutalitet og mer ubegrenset voldsanvendelse enn vervede armeer. Det er i denne forbindelse av betydning å merke seg at den moderne krig i stadig større grad setter krav til kvalitet på bekostning av kvantitet. En av ver-

dens fremste militærteoretikere, Liddell Hart, har f.eks. gjort seg til talsmann for den vervede arme ut fra rent militære overveielser (166). Også i Norge er det fra militært hold blitt fremhevet betydningen av vervet personell ut fra hensynet til effektivitet.

Vår problemstilling er ikke forankret i militære vurderinger, men har utgangspunkt i en videre internasjonal og samfunnsmessig orientering. At forskjellige synspunkter er forenlig med en militær-strategisk tankegang gjør det lettere å tillegge de samfunnsmessige konsekvenser betydning, til tross for at de etter vår mening alene burde være utslagsgivende.

Når vi her reiser tvil om vernepliktsarmeens hensiktsmessighet i vår tid er dette ikke basert på en defaitistisk selvoppgivende innstilling. Tvert imot er hele vår grunninnstilling preget av ønske om å opprettholde en ideologisk identitet. Men skal vi kunne realisere et slikt ønske er det nødvendig å innrette seg etter de foreliggende realiteter, nemlig at en ny krig med ubegrenset bruk av våldsmidler vil føre til hele vår sivilisasjons totale oppløsning og tilintetgjørelse. Stilt overfor et slikt alternativ må vi som et lite land forsøke å innstille oss på bruk av andre forsvarsmidler enn de tradisjonelle militære våldsmidler.

Så langt fra å ville hevde at vi ikke bør ha noe forsvar, er det vår oppfatning at vi bør ha et meget sterkt og effektivt forsvar, men forsvaret bør ikke være ensidig. I dagens situasjon er det etter vår mening helt andre forsvarsmidler enn de militære det kanskje i første rekke er av betydning å ruste seg med. Tross alt spiller det ytterst liten rolle om vi har aldri så sterkt Forsvar hvis det ikke gir oss noe forsvar. Viktigere enn vårt geografiske territorium er de livsverdier og kulturidealer vi står for. Hvis disse skulle overvinnes og beseires vil vi nok fremdeles i navnet kunne forsvare vårt territorium, men i gavnet vil vi forsvare alt annet enn nettopp oss selv.

Forsvar mot ideologiske angrep krever noe meget mer enn militær styrke og tillit til militære maktmidler. Det som her først og fremst kreves er tro på sosiale og psykologiske verdier, verdier som ikke så mye er lært som direkte følt og opplevd, ikke som en slags ytre og indre absolutt moral, men som noe intuitivt gitt basert på evnen til innlevelse og medfølelse med andre og på evnen til åpen kontakt med egne livsfunksjoner.

Det kreves med andre ord et visst psykologisk grunnlag. Men dette grunnlaget er igjen avhengig av sosiologiske forhold, kanskje i første rekke av mentalhygieniske tiltak som tar sikte på å øke enkeltmenneskets tilpassingsevne, dets trygghet og velferd. I høy grad er dette et spørsmål om barneoppdragelse, om

mulighetene for effektiv behandling av sinnslidelser og atferdsanomalier, om ekteskapslovgivning, om opprettelse av mødrehygienekontorer, og om en rekke andre sider ved vår sosiallovgivning og økonomiske investering mer generelt (167).

Våre forsvarsbestrebelse overfor ideologiske angrep vil i siste runde være avhengig av det enkelte individs motstandskraft. Jo mer dets personlighet er preget av autoritære tendenser, underliggende angst og fortrenghninger, intoleranse og irrasjonelle skyldfølelser, desto mindre vil dets motstandskraft være overfor autoritære og totalitære ideologier.

Det psykologiske grunnlag er av enorm betydning. Det er faktisk på lengere sikt det som danner hjørnesteinen i våre endelige mål. Vi må vokte oss vel for ikke å tape enkeltindividets betydning av syne, men når det gjelder praktiske forsvarstiltak må vi også konsentrere oss om mer institusjonelle spørsmål.

Det er mange mennesker i vårt samfunn som rygger tilbake hver gang de hører tale om propaganda og psykologisk krigføring. Slike ting vekker ulyst, slikt noe vil de ikke ha noe med å gjøre. Dette representerer høyst forståelige, men samtidig høyst urealistiske innstillinger. Det er i vår tid helt umulig å unngå å bli utsatt for propaganda. Ved hårdnakket å nekte enhver befatning med de spørsmål som reiser seg, hindres enhver mulighet for en saklig stillingtaken og overveielse.

Psykologisk krigføring og propaganda kan nyttes såvel til godt som til ondt. Av avgjørende betydning er propagandaens karakter, om den tilstreber å skape kritiske innstillinger, vidsyn og almenmenneskelig ansvarsfølelse eller ukritisk lydighet, korsfarerpreget begeistring og ubegrenset tro på et eller annet politisk instruments uovertreffelighet.

Utviklingen av ideologisk og psykologisk forsvarsberedskap vil si å gjøre den enkelte borger mest mulig immun mot demagogisk og uetterrettelig påvirkning fra hvilken retning denne enn måtte komme. Det vil ikke si oppagiterte stereotype innstillinger om hvor gode og onde krefter er lokalisert i verdenspolitikken, men differensierte oppfatninger overfor alle slags "patentmedisiner" til løsning av verdensproblemene. Det vil si at folk flest har sosiale livsverdier som står overordnet institusjonelle systemer og politiske instrumenter, militær forsvarsberedskap og militær-politisk selvstendighet.

Det er ikke gjort i løpet av kort tid å bygge opp en effektiv psykologisk forsvarsberedskap. Det vil kreve lang tid og betydelige investeringer. Men det er sannsynlig at disse investeringer vil kunne gi stort utbytte.

Et psykologisk beredskap må også ta sikte på mer offensive operasjoner. Den situasjon kan påny inntreffe at vårt land blir okkupert av en fremmed stats militær-

makt. For å møte en slik situasjon vil det være nødvendig å ha midler til fortsatt kamp for vår identitet. Det er her - i tråd med det som ovenfor er sagt - ikke militære maktmidler som vil være avgjørende, men kanskje i første rekke trening og kjennskap til psykologiske ikke-militære motstandsformer. Behovet for en objektiv nyhetstjeneste, for en effektiv mer eller mindre underjordisk sambandstjeneste, for koordinert og organisert handling, for etterretningsvirksomhet og planlegging og for strategisk og taktisk ledelse vil være påtrengende.

Under siste krig ble det høstet verdifulle erfaringer på en rekke av disse områder. Men virksomheten var i høy grad improvisert og bar preg av dette. Det er å håpe at vi hvis en tilsvarende situasjon igjen skulle oppstå, vil være bedre rustet til å føre en effektiv kamp.

Bruken av ikke-militære forsvarsmåter er ytterst lite kjent i vår del av verden. På det taktiske plan står vi overfor et stort antall forskjelligartede fremgangsmåter, ikke-samarbeid, generalstreik, sivil ulydighet etc. De forskjellige fremgangsmåter er tilpasset forskjellige betingelser, og deres effektive utnyttelse krever kjennskap til de foreliggende betingelser, prinsipielt på samme måte som ved militære operasjoner.

En effektiv bruk av ikke-voldelige motstandsformer forutsetter opplæring og trening under fredelige forhold. Det krever planlegging og organisasjon. Og det kreves store ressurser til utforsking av de forskjellige midlers anvendbarhet og effektivitet.

På den annen side står vi overfor behovet for omfattende samfunnsvitenskapelige undersøkelser. Vi har tidligere berørt dette i en noe annen forbindelse. Men nå er vi faktisk i stand til å påpeke et emneområde som det foreligger et påtrengende behov for å undersøke nærmere.

På den ene side står vi overfor ønskeligheten av omfattende undervisningsprogrammer. Selve taktikken som er forbundet med psykologisk krigføring og motstand må bli alment kjent. Det foreligger her oppgaver som meget treffende kan sidestilles med den militæropplæring ungdommen i dag gjennomgår.

Vi reiste ovenfor spørsmålet om hensiktsmessigheten av å opprette en vernepliktsarme. Ut fra visse samfunnsmessige betraktninger er det mye som taler for en overgang til et vervet militært forsvar.

Hvis en går inn for et vervet militært forsvar vil i dagens situasjon verneplikt fremdeles være ønskelig, men selve formen vil være en annen. I første rekke vil den måtte ta sikte på opplæring i andre motstandsformer enn den militære.

Fremdeles er det sikkert et overveiende flertall av det norske folk for militær

verneplikt. Overgangen til en vervet arme kan ikke finne sted på kort sikt. En person som mener at hans plass er i militært forsvar og at han best kan tjene sitt lands interesser på denne måte, bør ikke tvinges bort. Like lite som en person som tror på det ikke-militære forsvar bør tvinges inn i det militære.

De to former for verneplikt bør imidlertid gis de samme muligheter. Vernepliktig sivilarbeid impliserer i dag lengere tjenestetid, dårligere velferdstjeneste, og stort sett dårligere arbeidsforhold i det hele. Bortsett fra at vernepliktig sivilarbeid i realiteten ikke legges opp som utdannelse i vernearbeid i videre forstand.

Ved en reorganisering av vernepliktig sivilarbeid og en likestilling av de to former for verneplikt vil grunnlaget bli lagt for en demokratisk utvikling på dette område. Spørsmålet om et vervet eller et ikke-vervet militært forsvar vil etter hvert selv trenge seg fram.

Det er en suksessiv overgang som her må tilstrebes, en overgang basert på ønske om å opprettholde et militært forsvar uten samtidig å militarisere befolkningen eller redusere dens ideologiske beredskap. Forsøk på å øke den ideologiske beredskap må ikke gjøre oss blinde for den funksjon et militært forsvar kan tjene i spesielle situasjoner. Et militært forsvar kan under visse forhold hindre krig, men det kan også under andre forhold direkte og indirekte medvirke til at vår nasjonale eksistens totalt tilintetgjøres.

.....

Spørsmålet om krig og fred, om militært og ikke-militært forsvar, reiser høyst omfattende problemer. Vi har her utelukkende forsøkt å kaste noen få streifelys over dette ytterst sentrale og ualminnelig kompliserte problemområde. Våre betraktninger har mer preg av foreløpige overveielser enn endelige konklusjoner. De er mer basert på hypoteser enn sikker kunnskap. Vi anser imidlertid dette område så vesentlig og betydningsfullt for vårt eget være eller ikke være at alle synspunkter bør komme til uttrykk. Ennå kan ingen sies å ha funnet noen sikker og pålitelig løsning. Å reise nye synsmåter vil alltid være av verdi, hvis de kan vekke diskusjon og fornyet overveielse av gamle standpunkter.

I den grad dette blir oppnådd, vil dette arbeid ha oppfylt sin funksjon.

A P P E N D I X A

LIT T E R A T U R H E N V I S N I N G E R O G K O M M E N T A R E R .

- (1) En interessant analyse av disse holdninger sett i forhold til Sovjet-russisk politikk er blitt gjort av professor Edward Carr i boken: *The Soviet Impact on the Western World*. London: Macmillan & Co., 1947. Se særlig pp. 43-48.
- (2) Dette forhold kommer f. eks. klart til uttrykk i en lederartikkel i tidsskriftet *Kontakt*: "I dag vil politikk først og fremst si utenrikspolitikk - i vår del av verden Det er i utenrikspolitikken vår fremtid avgjøres, det er der vi må konsentrere vår politiske interesse og aktivitet, det er der vi må arbeide for de idealer vi hver for oss har nådd fram til". *Kontakt*, 3, 1952, p. 13.
- (3) Kfr. f. eks. Otto Klineberg: *Tensions Affecting International Understanding*. New York: Social Science Research Council, 1950.
- (4) Kfr. J. Dollard, L.W. Doob, N.E. Miller, et al.: *Frustration and Aggression*. New Haven: Yale University Press, 1939.
- (5) Dette synspunkt ble opprinnelig formulert av S. Freud i 1921. (Kfr. S. Freud: *Massenpsychologie und Ich-Analyse*. Vienna: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1921.) Synspunktet er senere blitt støttet av resultater fra systematiske empiriske undersøkelser - bl.a. ved Institutt for Samfunnsforskning i Oslo. Kfr. også T.W. Adorno, C. Frenkel-Brunswik, D.J. Levinson & R.N. Sanford: *The Authoritarian Personality*. New York: Harper & Brothers, 1950.
- (6) Hadley Cantril: *Tensions that Cause Wars*. Urbana: University of Illinois Press, 1950, p. 43.
- (7) Kfr. M. Sherif & C.W. Sherif: *Groups in Harmony and Tension*. New York: Harper & Brothers, 1953, p. 40.

- (8) Ibid., p. 43.
- (9) Ibid., pp. 290 - 295.
- (10) Ibid., pp. 271 - 288.
- (11) O. Klineberg: op.cit. pp. 114 - 115.
- (12) Kfr. Ronald Lippitt: An Experimental Study of Democratic and Authoritarian Group Atmospheres. Iowa: Studies in Child Welfare, vol. 16, no. 3, 1940.
- "To date, experimental studies of group relations have concentrated mainly on intragroup relations. Kurt Lewin and his associates have demonstrated the differential effects on individual members of different group situations created by three different types of leadership - namely democratic, autocratic and laissez-faire. Yet the democratic, autocratic and laissez-faire character of in-group relations thus produced do not necessarily determine the character of intergroup relations. For example, in Lewin's experiment frictions occurred between the democratic and laissez-faire groups and a "war" broke out. The democratic group did not stop to think of a democratic way to settle the affair; democratic procedure was something to be practiced within the group. The fight that developed was hardly a democratic method of solution. In short, in-group democracy does not necessarily imply democracy toward outgroups; even though we may preach it." Muzafer Sherif: "A preliminary experimental study of intergroup relations." Social Psychology at the Crossroads. Red. av J.H. Rohrer og M. Sherif. New York: Harpers, 1951, pp. 395 - 96.
- (13) M. Sherif & C.W. Sherif: op.cit., p. 48.
- (14) Spørsmålet om nasjoner og gruppers egenart har vært sterkt diskutert siden den franske sosiolog Gustav Le Bon utga sin berømte avhandling *Psychologie des Foules* i 1895 og helt fram til våre dager. Særlig har interessen i de senere år vært konsentrert om hvorvidt grupper kan betraktes som enheter for handling, hvorvidt det er meningsfylt å snakke om gruppers atferd. Den amerikanske psykolog R.B. Cattell formulerer sitt syn, som vel

må sies å være nokså alment akseptert i dag, på følgende måte: "The behavior of a group has more formal resemblance to the behavior of an individual organism than to any other natural entity, principally in the following respects: (1) A group preserves characteristic behavior habits and structure despite the continual replacement of individuals. (2) It shows memory for group experiences and learning. (3) It is capable of responding as a whole to stimuli directed to its parts, i. e. it tends to solve problems of individuals and subgroups by group action. (4) It possesses drives which become more or less integrated in executive functions of nutrition, aggression, defence etc. Groups vary in dynamic integration analogously to the variation to individuals in character. (5) It experiences "moods" of expansiveness, depression, pugnacity, etc. which modify characteristic behavior and energy output as do emotional states in the individual. (6) It shows collective deliberation, a process highly analogous to the trial-and-error thinking of the individual, when held up in a course of action. Similarly the act of collective volition, through legislatures and executives, is closely analogous to the resolution of conflicting dynamic demands in the individual.

A group also tends to exercise some choice of admission or rejection of those who aggregate towards it. This, like some few other basic characteristics of groups, has no analogy in the individual mind, except the remote one of selective learning and attention.

Against these can be urged (1) that the grey matter of total nervous system is more dispersed than that associated with the single biological organism, and (2) that there is no group consciousness corresponding to individual consciousness. Both of these are doubtful objections, but in any case they are outside the realm of psychological observation. They may account for the systematic differences research will undoubtedly find between the "group mind" and the individual mind; they do not jeopardize the aim of using the group as a behavioral unity and reference point in psychological research." Raymond B. Cattell: "Concepts and Methods in the Measurement of Group Syntality." *Psychological Review*, 55, 1945, pp. 51 - 52.

- (15) Krig kan defineres på forskjellig måte. Vi følger her stort sett definisjonen til Q. Wright og P. M. A. Lindebarger. Se Q. Wright: *A Study of War*. Chicago: University of Chicago Press, 1942, vol. 2, pp. 698-700. Se P. M.

A. Lindebarger: Psychological Warfare. Washington: Infantry Journal Press, 1948, pp. 28 - 30.

- (16) Otto Klineberg: Social Psychology. New York: Henry Holt, 1940, pp. 78 - 101. Gutorm Gjessing: Krigen og kulturene. Oslo: Gyldendal, 1950, pp. 68 - 106.
- (17) Ingemund Gullvåg: Krig, aggresjon og personlighet. Oslo: Institutt for Samfunnsforskning, 1953, p. 2.
- (18) Quincy Wright: op. cit., p. 237.
- (19) B.H. Liddell Hart: Defence of the West. Norsk oversettelse: Vestens forsvar. Oslo: Dreyer, 1950, pp. 260 - 267.
- (20) Gutorm Gjessing: op. cit., pp. 40 - 67.
- (21) Quincy Wright: op. cit., pp. 810 - 812.
- (22) Hans Speier: The Social Types of War. American Journal of Sociology, 46, 1941, p. 447.
- (23) B.H. Liddell Hart: op. cit., p. 262.
- (24) Hans Speier: op. cit., p. 450.
- (25) Quincy Wright: op. cit., p. 810.
- (26) B.H. Liddell Hart: op. cit., p. 262.
- (27) Edward H. Carr: op. cit., pp. 10-11.
- (28) Se: Joseph A. Schumpeter: Capitalism, Socialism and Democracy. London: G. Allen & Unwin, 1943, p. 264.

Det er i denne forbindelse av interesse også å trekke frem forholdene i Tyskland under siste krig. Ga tysk politikk uttrykk for det flertallet av tys-

kerne mente? Var flertallet av tyskerne enig i nazistenes politikk? En amerikansk samfunnsforsker summerer resultatene av sine tyske befolkningsundersøkelser slik: "... we can arrive at the following rank order of specific appeals of National Socialism: 60% trusted. 60% liked some of the social and economic benefits National Socialism had brought them. 40% accepted National Socialism in toto or with reservations, or would vote for it. 25% liked the specific Nazi ideology and nationalism.

The popular aspects of National Socialism were the social and economic benefits. Even anti-Hitlerites did in the majority tacitly admit that class distinctions had become smaller, that the common man was the main beneficiary, that educational opportunities had become greater - all democratic goals. The least popular aspects were lack of freedom, the party itself, imperialism and war, anti-Semitism, religious compulsion - all aspects intrinsic to fascism.

From this we must conclude that the majority of the Germans we have studied did not differ in their basic motives from other nationals. The realization of democratic goals was satisfying, the use of fascist means frustrating."

H.L. Ansbacher: "Attitudes of German prisoners of war: A study of the dynamics of National-Socialistic fellowship." *Psychological Monographs*, 62, 1, 1948, pp. 32 - 33.

- (29) Winston Churchill: *Blood, Sweat, and Tears*. New York, 1941, p. 267. Sitert etter Daniel Lerner: *Syke war*. New York: G.W. Stewart, 1949, p. 16.
- (30) *Kriegsbriefe gefallener Studenten*. 1928, pp. 167 - 172. Sitert etter Edward A. Shils og Morris Janowitz: "Cohesion and disintegration in the Wehrmacht in World War II". *Public Opinion Quarterly*, 12, 2, 1948, pp. 283 - 284.
- (31) Edward A. Shils & Morris Janowitz: *op. cit.*, p. 284.
- (32) *Ibid.*, p. 284.

- (33) Edward A. Shils: "Primary groups in the American Army." *Continuities in Social Research - Studies in the Scope and Method of 'The American Soldier'*. Red. av R. K. Merton og P.F. Lazarsfeld, Illinois: Free Press, 1950, p. 23.
- (34) S. Chase: *The Proper Study of Mankind*. New York: Harper, 1948.
- (35) J.S. Bruner: *Mandate from the People*. New York: Duell, Sloan & Pearce, 1944, pp. 28 - 29.
- (36) Psykologiskt försvar. Betänkande avgivet av Kommitéen för utredning om det psykologiska försvaret. Stockholm: Statens offentliga utredningar, 1953. Pp. 205 - 38.
- (37) George F. Kennan: *American Diplomacy 1900-1950*. London: Secker & Warburg, 1952, p. 66.
- (38) B.H. Liddell Hart: *op.cit.*, p. 270.
- (39) *Ibid.*, pp. 271 - 272.
- (40) Noen meget interessante betraktninger om betydningen av kritiske og tentative holdninger overfor middel-mål hypoteser som grunnlag for en internasjonal avspenning er blitt gjort av Arne Næss: "The function of ideological convictions." *Tensions that Cause War*. Red. av Hadley Cantril. Urbana: University of Illinois Press, 1950. Pp. 257 - 298.
- (41) Sitert etter J.L. Mowinckel: "Utenrikspolitik - magi eller sosiologi." *Samtiden*, 61, 4, 1952, p. 223.
- (42) "Dette betyr at vi ikke må drive noen slags propaganda for å "gjøre forsvaret populært". Selv om vi finner det aldri så vesentlig å ha et effektivt forsvar - og selv om forsvaret i en gitt situasjon kan komme til å utløse sterke følelser (som under krigen i 1940) - så vil det alltid gjelde at soldatyrket er en nedverdiggende beskjeftigelse, om formålet er aldri så

stort. Det må i fredstid aldri gjøres til gjenstand for begeistring å ta uskyldige menneskers liv - og den menige fiendtlige soldat vil alltid være uskyldig De som gjør det nødvendige arbeidet i forsvaret, skal gjøre det med en moden ansvarsfølelse og unngå alle fristelser til å gjøre det tiltrekkende eller "populært" Også vi hviler ennå på gyngende grunn og må aldri glemme at forsvaret av humanismen er enda viktigere enn forsvaret av landet." Torolf Elster: *Kontakt*, 5, 10, 1951, p. 2.

Det synspunkt Elster her trekker frem er helt i overensstemmelse med vårt eget. En vil med bakgrunn i et slikt standpunkt selvfølgelig stille seg skeptisk overfor organisasjoner som "Folk og Forsvar". Gjennom organisasjonens propagandering og opplysningsvirksomhet for et militært forsvar legges lett grunnlaget til rette for en ideologisk svekkelse og "avrustning". Dette er etter all sannsynlighet det diametralt motsatte av hva forkjemperne har tilsiktet. Å gjøre forsvarstanken populær vil si å gjøre forsvarsspørsmål enkle og greie, noe som i vår tid hverken er berettiget ut fra taktiske forhold eller ut fra vår ideologiske forankring.

- (43) Vilhelm Aubert: "Sosiale konflikter". *Mennesket i søkelyset*. Oslo: Norsk Rikskringkasting, 1949, pp. 165 - 175.
- (44) Christian Bay: "Lojalitet til demokratiets ideer." *Tenk en gang til*. Oslo: Tanum, 1952, p. 147.
- (45) "Sosialismens mål er å forme samfunnet slik at alle mennesker får like muligheter til fri utvikling og sjørealisering, til et trygt og harmonisk samliv med sine medmennesker." Per Kleppe: "Sosialismens idégrunnlag." *Kontakt*, 6, 3, 1952, p. 31.
- (46) "Når det kommer til stykket, er det kommunistiske idealsamfunnet ikke svært forskjellig fra det jeg har kalt idealdemokratiet, selv om kommunistisk politikk - liksom antikommunistisk - ofte kan synes å harmonere dårlig med idealet. I en omfattende UNESCO-undersøkelse, der flere hundre filosofer og samfunnsforskere fra alle verdenshjørner redegjorde for sin oppfatning av "demokrati", viste det seg å rå en utstrakt enighet også mellom kommunister og antikommunister om demokratiske målsetninger på lengere sikt. Ingen hadde noen innvending mot Lenins idealoppfatning: "Vi

setter oss om det endelige mål å avskaffe staten, dvs. all organisert og systematisk vold" (47) Det var ellers alminnelig enighet bl.a. om at statens eneste rettmessige oppgave er å verne samtlige menneskers velferd og vekstmuligheter; om at folket i størst mulig utstrekning skal delta i styret og ha best mulig utdannelse, bl.a. for å være i stand til å ta fornuftig standpunkt til de spørsmål som skal avgjøres; om at de svake i samfunnet må ha beskyttelse mot de sterke; og om at alle mennesker må ha de samme rettigheter uansett deres hudfarge, religion, filosofiske standpunkt, eller deres foreldres rangstilling (48)".

Christian Bay: op. cit., p. 148 - 149.

- (47) Arne Næss og Stein Rokkan: "Analytical survey of agreements and disagreements." *Democracy in a World of Tensions. A Symposium Prepared by UNESCO.* Red. av R. McKeon og Stein Rokkan. Chicago: University of Chicago Press, 1951, p. 506.
- (48) Ibid., pp. 508 - 512.
- (49) Joseph A. Schumpeter: op.cit., p. 269.
- (50) Christian Bay: op.cit., p. 151.
- (51) Alexander H. Leighton: *Human Relations in Changing World.* New York: Dutton, 1949, p. 58.
- (52) Ibid., p. 59-60.
- (53) Ibid., p. 60.
- (54) Ibid., p. 74 - 75.
- (55) *Verdens Gang*, 18/11-1952. Senere er det blitt opplyst at det i årene etter krigen hvert år i Hiroshima døde ca. 30.000 mennesker som direkte følge av atombomben i 1945.
- (56) *Strategic Bombing Survey: The Effects of Strategic Bombing on Japanese Morale.* Washington: Government Printing Office, 1947.

(57) Sitert etter Alexander H. Leighton: op.cit., p. 74.

(58) Ibid., p. 75.

(59) "The stunning effect of the atomic bombs on worldwide popular imagination caused an instant belief that the Japanese surrender was solely the result of atomic bombing. And that erroneous belief still persists very widely.

The surrender of Japanese was brought about by three factors, of which the atomic bomb was only one, and, I am convinced, the least important.

It was the first factor, the military and naval success of United States arms in the Pacific, which brought Japan to her knees physically It was the second factor, our psychological offensive, specifically the Japanese broadcasts, which brought Japanese emotionally and spiritually to their knees - and definitely hastened the implementation of the physical victory we had already won. The Japanese note delivered August 10 makes this perfectly plain in its statement that "several weeks ago the Japanese Government asked the Soviet Government to render good offices in restoring peace" - that is, several weeks before the first atomic bomb was dropped. The Japanese war, then had been lost for Japan, and that loss had been accepted by the Japanese as a fact inseparable from surrender - before the first atomic bomb was dropped Japan would have accepted our surrender terms even without the prodding which the two atomic bombs provided. I am convinced that the dropping of those two bombs did not decide the outcome of historical events in Pacific. I felt at that time that we should have given Japan a little more time"

Ellis M. Zacharias, Rear Admiral, Wartime Deputy Director of Naval Intelligence: *Secret Missions. The Story of an American Intelligence Officer.* New York: Putnam's, 1946, pp. 387 - 88.

(60) Alexander H. Leighton: op.cit., p. 126.

(61) "Den amerikanske ledningen planlade i detta siste skede av kriget en landstigning på de japanske öarna från de nyss erövrade baserna på Filippinerna och Okinawa. De psykologiska specialisterna förklarade då att landstigningen var onödig eftersom japanerna säkerligen redan var mogna för et lämpligt formulerat kapitulasjonsanbud. Dessa uppgifter betvivlades, och i stäl-

let utnyttjades ett alldeles nytt vapen mot Japan - atombomben. Kanskje inverkade også andra politiska skäl på detta besket, såsom eksempelvis misstron mot Rysslands avsikter." (uthevet her) Kapten Olle Törnbom: Psykologisk krigføring. Allers, 7, 1951, p. 30.

Til forsvar for tanken om at atombomben ble kastet utelukkende for å få slutt på krigen mot Japan kan anføres de amerikanske innrømmelser til Sovjet i februar 1945 - da Sovjet etter sigende uten overveldende begeistring forpliktet seg til å bli med i Stillehavskrigen. I slutten av juli 1945, bare et par uker før atombomben ble kastet, utarbeidet den amerikanske forsvarsstab planer om invasjon i Japan som forutsatte forbitret motstand fra japanske styrker. Særlig MacArthur skal ha vært for å få russiske styrker til å binde japanske stridskrefter i Mandsjuria. Dårlige etterretninger synes å ha vært dominerende innenfor nesten hele den militære elitegruppe.

- (62) "It has been claimed that propanal (propaganda analyse) alone (in this case a theme analysis) was responsible for an accurate British forecast that the Nazis were planning an early military action against Norway (63)". Daniel Lerner: op. cit., p. 116.
- (63) Kfr. E. Tangye Lean: *Voices in the Darkness: The Story of the European Radio War*. London: Secker and Warburg, 1943.
- (64) "It cannot be said that the complete unpreparedness in which the enemy caught our fleet on December 7 was shared to an equal extent by our Intelligence" Ellis M. Zacharias: op.cit., pp. 253 - 282.
- (65) "Alle unntagen de som burde vite det, forsto at Europas to største makter, Sovjet-Samveldet og Tyskland, var i ferd med å tørne sammen I Europas utenriksdepartementer kunne en gratis høre rapporter om at det trakk opp til konflikt på Østfronten, men i Moskva som var tettet til av sensuren, visste ingen noe, ikke utlendingene, ikke det sovjetrussiske folk, ikke sovjetlederne Storbritannia og De forente stater underrettet sovjetregjeringen om de opplysninger de var i besittelse av, at Tyskland var forberedt på å angripe, og nettopp den advarselen forårsaket

en ny demonstrasjon av Sovjet-Samveldets ønske om fred. Den britiske ambassadør, Sir Stafford Cripps, bad om et møte med Stalin for å meddele om sine opplysninger. Det ble avslått" Henry C. Cassidy: *Moscow Date line*. Norsk oversettelse: *Moskvas skjebnetime*, Oslo: Bergendahl, 1946, pp. 5 - 23.

- (66) Alexander Werth: "The zigzags of Soviet foreign policy", *Political Quarterly*, 23, 1, 1952, pp. 36 - 37.

Ved siden av selve atombombingen i Japan, er det også et annet forhold som det kan være verdt å gjenkalle i denne forbindelse - de amerikanske atombombeeksperimenter på Bikini. "Det amerikanske eksperimentet med atombomben ga ingen store sensasjoner," skriver J.S. i det norske billedtidsskriftet *Aktuelt*, sommeren 1946. "Det bekreftet inntrykkene fra den gang de første bombene ble sloppet over Hiroshima og Nagasaki, og det kan jo være nok I første omgang har eksperimentet imidlertid hatt tydelige politiske virkninger, men neppe dem amerikanerne ønsket. Det avgjørende politiske spørsmålet var om en kunne få Sovjet-Samveldet med på noen av planene for en organisering av den internasjonale kontrollen med atombomben. Etter Bikini har en imidlertid merket en sterk irritasjon fra Sovjet-regjeringens side. Det blir hevdet at amerikanerne ville true og skremme andre folk med en "Atombombedemonstrasjon". En er ikke kommet noe nærmere løsningen"

- (67) Alexander Werth: *op.cit.*, p. 38.

- (68) Betydningen av uranmiler som en maktpolitisk faktor er ikke bare blitt påpekt av Alexander Werth. På det Republikanske partis nominasjonsmøte i Chicago i sommer skal general MacArthur ifølge *Dagbladets* referat, bl.a. ha gjort "et stort nummer av at amerikanske styrker i sin tid ble trukket tilbake fra "flere hundre tusen kvadratkilometer hardt tilvunnet territorium" i Tyskland. - Han sa at dette tillot sovjet-russerne å erobre Berlin, Wien og Praha - "den vestlige sivilisasjons hovedsteder" - og ga sovjet-russerne hand om store uranleier." *Dagbladet*, 8/7-1952.

- (69) Frederick C. Irion: *Public Opinion and Propaganda*. New York: Thomas Y. Crowell, 1950, p. 652.

- (70) Isaac Deutscher: "The War of Ideas". *The Nation*, 16/12-1950, p. 593. Sitert etter Christian Bay: op. cit., p. 175.
- (71) Christian Bay: op. cit., p. 175. Herr Bay er ikke på noen måte alene om å hevde disse synsmåter på dagens utenrikspolitiske situasjon. En lignende synsmåte kommer f. eks. også til uttrykk hos Arild Haaland: "Den frosne freden." *Internasjonal Politikk*, 7, 1952, pp. 163 - 167.
- (72) A. Sandboe: "Mål og midler." *Verdens Gang*, 21/7-1952.
- (73) "At Casablanca it was decided by British and American leaders to enlarge the attack against Germany not only to destroy or dislocate German military, economic, and industrial system but also with the objective of "undermining the morale of the German people to the point where their capacity for armed resistance is fatally weakened." In accordance with this decision, by the end of the war the total tonnage of bombs dropped on German cities was almost twice as large as that dropped on manufacturing targets." Hans Speier: "The future of psychological warfare." *Public Opinion Quarterly*, 12, 1, p. 8.
- (74) Kfr. Morale Division, United States Strategic Bombing Survey: *The Effects of Strategic Bombing on German Morale*. 2 vols. Washington: Government Printing Office, 1946 - 47. Korte oversikter over moralundersøkelsene finnes også i: Leland W. Crafts et al.: *Recent Experiments in Psychology*. New York: McGraw-Hill, 1950, pp. 458 - 484. Daniel Lerner: *Propaganda in War and Crisis*. New York: G.W. Stewart, 1951, pp. 355 - 366.
- (75) Kfr. Rolf Gerhardt: *Forelesninger i militær psykologi*. Oslo: Skrivemaskinstua, 1952, p. 5.
Også andre områdeinndelinger er blitt foreslått. For eksempel: "War Office anser militærpsykologien for særlig betydningsfull for de væpnede styrker på flg. 4 områder: 1. Udvælgelse af rigtig mand til rigtigt job. 2. Træning ved hjælp af de mest effektive metoder - såvel i teknisk som i disiplinær og moralsk henseende. 3. Medvirken til at våpen og materiel er således indrettet, at træningsproblemerne bliver så enkle som

muligt. 4. Underbyggelse af den psykologiske krigførelse." Betænkning afgivet af den af krigsministeriet og marineministeriet under 3/4 1948 nedsatte kommission til behandling af militærpsykologiske spørgsmål. København, 1949, p. 99.

- (76) Harold D. Lasswell: "Political and psychological warfare." Propaganda in War and Crisis. Red. av Daniel Lerner. New York: G.W. Stewart, 1951, pp. 261 - 262.
- (77) Ibid., pp. 262 - 263.
- (78) John K. Fairbank: Next Step in Asia. Cambridge: Harvard University Press, 1949. Sitert etter Christian Bay: op.cit., p. 145.
- (79) Paul M. Linebarger: op.cit., p. 106.
- (80) Ibid., p. 106.
- (81) Frederick C. Irion: op.cit., p. 657 - 58.
- (82) Cai Clausen: Kinesisk hjernevask. Arbeiderbladet, 22. aug. 1953.
- (83) "On January 5, 1951, Senator Taft asked in the Senate: "Is it necessary for this country to provide from sixty to seventy thousand men in uniform and half as many more civilians in order to put a division of 18.000 men in the field?" (Congressional Record, Vol. 97, p. 64)". Hans Speier: Psychological Warfare Reconsidered. The Rand Corporation, P-196, 1951, p. 11.
- (84) "This division of labor, or rather, of the broad combatant function is reflected in the differential casualty rates of various services and branches in the armed forces. Thus, the infantry in the U.S. Army, "while constituting about 10 percent of the strength of the Army, accounted for 70 percent of all the battle casualties in World War II. In planning combat propaganda this stratified distribution of risks, which is associated to a significant extent with differences in social recruitment and civilian background, merits close study" Ibid., p. 11.

- (85) En meget viktig indirekte faktor er i denne forbindelse naturligvis elitegruppens evne til å indusere lojalitetsvillighet. Om forholdene i Sovjet skriver den amerikanske general John R. Deane bl. a. : "I cannot place the leaders and the people in separate compartments they are inextricably bound together and mutually dependent on each other. Difficult as it is for Americans to understand, I believe that on the whole the leaders of Russia to-day have the support, confidence and acclaim of the people . . ." J. R. Deane: *The Strong Alliance*, pp. 305 - 306. Sitert etter Alexander Werth: *op.cit.*, p. 36.
- (86) "Although democratic leadership may benefit from the use of public opinion research, this does not mean that good leadership consists in simply following every twist and turn of public opinion. . . . The danger that democratic leadership may, by its reliance on public opinion research, come to follow rather than lead is not merely a hypothetical one, as is demonstrated by the increasing use of poll data in political campaigning. Some political candidates (in U.S.A.) seem to have come to rely in disconcerting degree upon the results of public opinion studies for the stand they take upon issues, for the platform they uphold, and even for the details of the wording of the political speeches they make. Public opinion research used in this fashion can weaken leadership . . ." David Krech & Richard S. Crutchfield: *Theory and Problems of Social Psychology*. New York: McGraw-Hill, 1948, pp. 310 - 11.
- (87) Hans Speier: "Moral and propaganda." *War in Our Time*. Red. av Hans Speier og Alfred Kähler. New York: Norton, 1939, p. 321.
- (88) Ernst Kris & Nathan Leites: "Trends in 20th century propaganda." *Reader in Public Opinion and Communication*. Red. av Bernhard Berelson og Morris Janowitz. Illinois: Free Press, 1950, p. 279.
- (89) Hans Speier: The future of psychological warfare. *Public Opinion Quarterly*, 12, 1, pp. 389 - 391.
- (90) Eward H. Carr: *op.cit.*, p. 75.

- (91) "Propaganda is the process of manipulating symbols so as to affect the opinion of a group. It may be contrasted with education, which is the process of manipulating symbols so as to affect the attitudes of an individual." Quincy Wright: *op.cit.*, p. 1093.
- (92) Om betingelsene for sosial læring, se: Kurt Lewin: "Frontiers in group dynamics: II." *Human Relation*, 1, 2, 1947, pp. 143 - 153. Også i *Field Theory in Social Science*. Red. av Dorwin Cartwright. New York: Harpers, 1951.
- (93) Rolf Gerhardt: *op.cit.*, p. 3.
- (94) Daniel Lerner: *Syke war*. New York: G.W. Stewart, 1949, p. 116.
- (95) Ernst Kris & Nathan Leites: *op.cit.*, pp. 286 - 287.
- (96) Richard H.S. Crossmann: "Supplementary Essay." I D. Lerner: *Syke war*. New York: G.W. Stewart, 1949, p. 342.
- (97) *Ibid.*, pp. 333 - 334.
- (98) Sitert etter J.F.C. Fuller: *The Second World War 1939-45*. London: Eyre and Spottiswoode, 1948, p. Vii.
- (99) Thomans Kernan: *Report on France*, 1942, p. 37.
- (100) Gordon Waterfield: *What Happened to France*, 1940, p. 19.
- (101) J.F.C. Fuller: *op.cit.*, p. 65.
- (102) Daniel Lerner: *Syke ware*. New York: G.W. Stewart, 1949, pp. 255-284.
- (103) Howard Becker: "The nature and consequences of black propaganda." *American Sociological Review*, 14, 2, 1949, pp. 221 - 235.
- (104) *Ibid.*, p. 229.

- (105) "Rasende tysk legasjon druknet i hjelpepakker." Arbeiderbladet, 19. aug. 1954.
- (106) Se f.eks. a) Henry V. Dicks: "German personality traits and Nazi ideology. A war-time study of German prisoner's of war." Human Relations, 3, 2, 1950.
Også i Propaganda in War and Crisis, red. av Daniel Lerner: New York: G.W. Stewart, 1951, pp. 100 - 161.
b) Saul K. Padover: "A Folio of German Types." Ibid., pp. 162 - 199. Og
c) Ruth Benedict: The Chrysanthemum and the Sword. Boston: Houghton Mifflin, 1946.
- (107) Se f.eks. Murray Gurfein & Morris Janowitz: "Trends in Wehrmacht morale." Public Opinion Quarterly, 10, 1, 1946, pp. 84 - 87. Også i Propaganda in War and Crisis, red. av Daniel Lerner. New York: G.W. Stewart, 1951, pp. 200 - 208. Eller H.L. Ansbacher: "Attitudes of German prisoners of War: A study of the dynamics of National-Socialistic fellowship." Psychological Monographs, 62, 1, 1948.
- (108) Alexander H. Leighton & Morris E. Opler: "Psychiatry and applied anthropology in psychological warfare against Japan." American Journal of Psychoanalysis, 6, 1, 1946.
- (109) H. L. Ansbacher: op.cit., pp. 10 - 23.
- (110) Se f.eks. Muzafer Sherif: The Psychology of Social Norms. New York: Harper, 1936.
- (111) "Army units with a high degree of primary group integrity suffered little from desertions or from individually contrived surrenders Sample interviews with Wehrmacht deserters made in North Africa in 1943 and in France and Germany in 1944 and 1945 showed an overwhelmingly disproportionate representation of elements which could not be assimilated into primary groups. . . . It was clear that in view of the apolitical character of most of the deserters, the grounds for their desertion were to be sought among those variables which prevented the formation of close primary group bonds,

the chief of which were insuperable language differences, bitter resentment against their coerced condition, and the unfriendliness of the Germans in their unit.

Among the German deserters, who remained few into the close of the war, the failure to assimilate into the primary group life of the Wehrmacht was the most important factor, more important indeed than political dissidence. Deserters were on the whole men who had difficulty in personal adjustment They were men who had shown these same difficulties in civilian life, having had difficulties with friends, work associates, and their own families, or having had criminal records. Political dissidents on the other hand, when captured, justified their failure to desert by invoking their sense of solidarity with their comrades and expressed the feeling that had they deserted when given a post of responsibility their comrades would have interpreted it as a breach of solidarity."

Edward A. Shils and Morris Janowitz: "Cohesion and disintegration in the Wehrmacht in world war II". *Public Opinion Quarterly*, 12, 2, 1948, pp. 285 - 286.

- (112) Kurt Lewin: "Group decision and social change." *Readings in Social Psychology*. Ed. by Theodore M. Newcomb and Eugene L. Hartley. New York: Henry Holt, 1947, pp. 330 - 344.
- (113) See Hans Speier: "International political communication: elite vs. mass." *World Politics*, 4, 3, 1952, pp. 305 - 317.
- (114) See: "General Waldemar Erfurth, Surprise and the introduction to this book by Stefan T. Possony, Harrisburg, 1943 (Military Service Publishing Company), from which the following illustration is taken. During the first World War the British misled the Turks at Gaza to believe that the main blow of Gen. Allenby's forces would fall at the left flank.
- "A whole month was spent in sending misleading messages by wireless telegraphy in a code which the Turks, by various ruses, had been taught to solve, without realizing the situation. In addition a British staff officer on patrol ride let himself be surprised by a Turkish guard. He feigned to be wounded and ostensibly lost his haversack with an especially prepared notebook, including money, love-letters and several purported orders and military documents. The haversack was picked up by the Turks. The next morning, a

notice appeared in the paper that was issued to the Desert Mounted Corps, stating that a notebook had been lost by a staff officer on patrol and that the finder should return it at once to Allenby's headquarters. 'A small party was sent but to search the country for the pocketbook. An officer was stupid enough to wrap his luncheon in a copy of these orders, and to drop it near the enemy. These ruses were successful.' (p. 10)

For a few illustrations from World War II, cf. Field Marshal The Viscount Montgomery of Alamein, *El Alamein to the River Sango*, New York 1949, p. 31 ff., 57, 78 - 80; Desmond Young, *Rommel*, London 1950, pp. 173 - 4; Sir Giffard Martel, *An Outspoken Soldier*, London 1949, p. 206; Lewis H. Breton, *The Breton Diaries*, New York 1946, pp. 273 - 4; Anthony B. Martienssen, *Hitler and His Admirals*, New York 1949, p. 79, 101; George C. Kenney, *General Kenney Reports*, New York 1949, pp. 268, 281 - 2, 330, 374, 384, 501; W.F. Halsey & J. Bryan, *Admiral Halsey's Story*, New York 1947, pp. 197, 207 - 8; Field Marshal Lord Wilson of Libya, *Eight Years Overseas*, London 1948, p. 40; Sir Frederick Morgan, *Overture to Overlord*, New York 1950; Sir Frances de Guingaud, *Operation Victory*, New York 1947, pp. 108, 155 - 6." Sitert etter Hans Speier: *Psychological Warfare Reconsidered*. The Rand Corporation, P-196: 1951, p. 34.

(115) *Ibid.*, p. 35 - 36.

(116) Ewen Montagu: *Død mann i hemmeligoppdrag*. Stavanger: Stabenfeldt, 1953.

(117) Det foreligger i dag flere beretninger om propagandanalyser fra siste verdenskrig. Den mest omfattende er Ernst Kris og Hans Speier: *German Radio Propaganda, Report on Home Broadcasts during the War*. New York: Oxford University Press, 1944.

(118) B. Liddell Hart: *The German Generals Talk*. New York: 1948, pp. 260 - 261.

(119) Gordon W. Allport & Leo Postman: *The Psychology of Rumor*. New York: Henry Holt, 1948, p. 160.

- (120) Ibid., p. 34.
- (121) Ibid., p. 160.
- (122) S. L. Henricsson: Krigspropaganda. Stockholm: Centrala värnpliktsbyrå, 1951, pp. 16 - 17.
- (123) Daniel Lerner: Sykewar, New York: G.W. Stewart, 1949, p. 240.
- (124) Ibid., pp. 240 - 241.
- (125) Hans Speier: "Morale and propaganda." War in Our Time. Red. av Hans Speier og Alfred Kähler. New York: Norton, 1939, p. 299.
- (126) Daniel Lerner: op. cit., p. 243.
- (127) Hans Speier: op. cit., p. 299.
- (128) Daniel Lerner: op. cit., p. 239.
- (129) Ibid., p. 245.
- (130) Kfr. Arbeiderbladet, 19. aug. 1954.
- (131) Hans Speier: op. cit., pp. 304 - 305.
- (132) Kfr. f. eks. David Krech og Richard S. Crutchfield: op. cit., pp. 343 - 349.
- (133) Ibid., pp. 337 - 343.
- (134) Stanley Schachter: "Deviation, rejection and communication." Journal of Abnormal and Social Psychology, 1951. Leon Festinger et al.: Theory and Experiment in Social Communication. University of Michigan: Report of Studies under Office of Naval Research Contract, 1950, pp. 51 - 82.
- (135) Richard Crossman: op. cit., p. 243. Det er bemerkelsesverdig at det sam-

me finner sted ved russiske kringkastingssendinger til Norge.

- (136) Olle Törnbohm: op.cit., pp. 11, 29.
- (137) Paul M.A. Linebarger: op.cit., p. 99.
- (138) Leonard W. Doob: Public Opinion and Propaganda. New York: Henry Holt, 1948, p. 231.
- (139) Ibid., p. 242.
- (140) Paul M.A. Linebarger: op.cit., p. 57.
- (141) Howard Becker: op.cit., p. 226 - 227.
- (142) Se Saul K. Padover: Experiment in Germany: The Story of an American Intelligence Officer. New York: Duell, Sloan & Pearce, 1946. Svensk oversettelse: Experiment i Tyskland. Stockholm: Norstedt, 1946.
- (143) Sitert etter Murray I. Gurfein: (Book Review) i Public Opinion Quarterly, 12, 2, 1948, p. 333.
- (144) Kfr. f.eks. Irving R. Weschler: "Problems in the use of indirect methods of attitude measurements," Public Opinion Quarterly, 14, 1, 1951, pp. 133 - 138.
- (145) Kfr. f.eks. Samuel A. Stouffer et al.: Measurement and Prediction. Princeton: Princeton University Press, 1950.
- (146) En kort oversikt over panel-metoden og andre former for mer intensive meningsmålinger finnes i Leonard W. Doob i op.cit., pp. 174 - 199. Svensk oversettelse: Allmänna opinionen og propagandan. Stockholm: Geber, 1952, pp. 176 - 199. Marie Jahoda et al.: Research Methods in Social Relations. New York: Dryden, 1951, pp. 587 - 609.

- (147) Den institusjonelle ramme og oppbygning av denne avdeling har blitt nærmere beskrevet av Daniel Lerner: *Syke war*. New York: G.W. Stewart, 1949, pp. 113 - 130.
- (148) De forskjellige propagandaorganisasjoner i U.S.A. under siste verdenskrig er beskrevet i Paul M. A. Linebarger: *Psychological Warfare*. Washington: Infantry Journal Press, 1948, pp. 168 - 193.
- (149) En oversikt over propagandaorganer i forskjellige land gir den svenske utredning om *Psykologiskt försvar*, Stockholm, 1953.
- (150) James P. Warburg: *Unwritten Treaty*. New York: Harcourt, Brace & Co., 1946. Sitert etter *Propaganda i War and Crisis*, red. av Daniel Lerner. New York: G.W. Stewart, 1951, p. 458.
- (151) James P. Warburg gir følgende karakteristikkk av situasjonen: "... Anglo-American strategic propaganda, from the Italian surrender to the invasion of France on June 6, 1944, was badly hampered by the absence of a clear prodemocratic foreign policy. This was especially unfortunate because the Allied propaganda message became unconvincing just when the facilities for transmitting it, . . . , had for the first time become adequate. In other words, just when Britain and America really had a chance to say something, they found they had nothing much to say.
- In the occupied countries, notably in France, Allied propaganda served to maintain the conviction that the Nazis would soon be defeated, but to a large extent this conviction would probably have existed in any case. As for the Germans, the unconditional surrender formula adopted by the Allies at Casablanca in January, 1943, tended if anything to harden their resistance, and Allied propaganda was never able to interpret the formula as to persuade the German people that they had less to fear from surrender than from a useless continuation of war." *Ibid.*, p. 457.
- (152) Sitert etter Daniel Lerner: *Syke war*. New York: G.W. Stewart, 1949, p. 285.
- (153) *Ibid.*, pp. 285 - 286.

- (154) Ibid., p. 286.
- (155) Hans Speier: The future of psychological warfare. Public Opinion Quarterly, loc.cit., p. 6.
- (156) Sitert etter Arbeiderbladet, 14/6-1951.
- (157) T.G. Andrews, D.D. Smith & L.A. Kahn: An Empirical Analysis of the Effectiveness of Psychological Warfare. Journal of Applied Psychology, 34, 1954, 240 - 244.
- (158) Kfr. spes. kapitel 6 i C.I. Hovland, I.L. Janis & H.H. Kelley: Communication and Persuasion. New Haven: Yale University Press, 1953.
- (159) Kfr. artikkel av M.L. Hoffman i Journal of Abnormal and Social Psychology, vol. 48, 1953, pp. 383 - 93.
- (160) Dette synspunkt kommer f.eks. fram i følgende melding til dagspressen:
"Den britiske brigadegeneral Cyril Nelson Barclay mener at atomkrig bare vil vare i noen få uker før den slutter med en overveldende seier for en av partene. I en artikkel i årboken for de britiske væpnede styrker som ble utgitt mandag, skriver Barclay at det er sannsynlig at den ene siden vil få overtaket når det gjelder atomvåpen. Men etter hans mening er faren for en tredje verdenskrig minsket på grunn av atomvåpnene. Hvis en tredje verdenskrig likevel skulle bryte løs, er det mulig at man av frykt for represalier bare holder seg til de vanlige våpentyper, heter det i artikkelen (uth. her). Barclay omtaler også strategisk bruk av atombomber og mulighetene for å gjøre jordsmonnet sterilt. Han mener det er mulig i stor utstrekning å gjennomføre atomangrep for å lamme landbruket."
Sitert etter Arbeiderbladet, 21/10-1952.
- (161) Daniel Lerner: Syke war. New York: G.W. Stewart, 1949, pp.317-318.
- (162) Bjarne Gran: Fredsmål? Verdens Gang, 3/5-1952.

- (163) Ibid.
- (164) "Vi lever . . . i en verden der begge stormaktenes talsmenn i teorier er enige om å sette seg et internasjonalt velferdssamfunn som mål, et samfunn av likeverdige mennesker istedenfor et samfunn av herskere og under-såtter, av overmennesker og undermennesker. Skulle ikke vår generasjon dermed ha en sjanse, som faktisk ingen tidligere generasjon har hatt, til å bygge opp en stabil fredsordning? Et felles ideal kunne bety en felles målestokk for suksess i fredelig kappestrid mellom kommunistiske og demokratiske statsskikker." Christian Bay: op.cit., p. 149.
- (165) Kfr. f. eks. Raymond B. Cattell: "The principal culture patterns discoverable in the syntal dimensions of existing nations," *Journal of Social Psychology*, 32, 1950, pp. 215 - 253.
- (166) Kfr. f. eks. Basil Henry Liddell Hart: *Defence of the West*. Norsk oversettelse: *Vestens forsvar*. Oslo: Dreyers forlag, 1950.
- (167) Hvorledes er de mentalhygieniske forhold i Norge i dag? Fra en kronikk i en dagsavis tillater vi oss å sitere følgende:
"Vi kan regne med for tiden å ha i et hvert fall atskillig over hundre tusen mennesker i Norge som trenger behandling eller sosial omsorg p. g. a. sinnslidelser. Vår nåværende psykiatriske service kan yte hjelp til noe sånt som ca. 1/10-2/10 av de sjuke. Best er vår service når det gjelder de egentlige sinnsjukdommer (ca. 160000 registrerte sinnsjuke, ca. 7000 sjukesenger). Verre stelt er de åndsvake (ca. 10-12000 anstalttrengende, ca. 8-900 anstaltplasser) og de sinnslidende epilektikere (ca. 1000 anstalttrengende, 60 plasser). Men verst er forholdene for det store flertall av de sinnslidende, de med nervøse tilstander (nevroses, psykopatier, nervøst betingede kroppslige sykdommer, atferdsforstyrrelser hos barn). Vi vet ikke særlig sikkert hvor stort antallet personer med nervøse sykdomstilstander til enhver tid er, men forskjellige undersøkelser tyder på overraskende og overveldende store tall. Mellom 1/3 og 1/2 av alle pasienter som søker lege i det hele tatt, har en sinnslidelse, enten alene eller sammen med kroppslig sykdom. Vår spesielle psykiatriske forebyggende og kurative helseservice mot nervøse tilstander er foreløpig så slett utbygd at vi har sørgelig små muligheter for å yte disse pasienter effektiv hjelp. Bård Brekke: "Helsearbeid mot sinnslidelser." *Arbeiderbladet*, 30/9-1952.

A P P E N D I X B

OVERSIKT OVER LITTERATUR OM PROPAGANDA OG PSYKOLOGISK KRIGFØRING (pr. 1/1-52).

LITTERATURKLASSIFISERING

- I Generelt om psykologisk krigføring
 - A Første verdenskrig
 - B Annen verdenskrig
 - C Koreakrigen
 - D Fremtidsperspektiver

- II Psykologisk krigførings teknikk og organisasjon
 - A Generelt
 - B Kringkasting
 - C Trykksaker
 - D Høytalere
 - E Rykter
 - F Film

- III Spesielle faktorer i psykologisk krigføring
 - A Moralske
 - B Politiske
 - C Etterretning og analyse
 - D Militære

I, A: FØRSTE VERDENSKRIG GENERELT.

- Bartlett, F.C., Political Propaganda. Cambridge: University Press, 1940.
- Blankenhorn, H., Adventures in Propaganda. Boston: Houghton Mifflin Co., 1919.
- Bruntz, G.C., Propaganda and the Collapse of the German Empire in 1918. Sanford: Sanford University Press, 1938.
- Lasswell, H.D., Propaganda Techniques in the World War. New York: P. Smith, 1928.
- Mock, J.R. & Larson, C.A., Words that Won the War. Princeton: Princeton University Press, 1939.
- Nicholai, W., Nachrichtendienst, Presse und Volkstimmung im Weltkriege. Berlin: E.S. Mittler und Solen, 1920.
- Read, J.M., Atrocity Propaganda, 1914 - 1919. New Haven: Yale University Press, 1941.
- Thimme, H., Weltkrieg ohne Waffen: Die Propaganda der Westmächte gegen Deutschland, ihre Wirkung und ihre Abwehr. Stuttgart: Cotta, 1932.

I, B: ANNEN VERDENSKRIG - GENERELT.

- Boehm, E.H., "Free Germans in Soviet psychological warfare." *Public Opinion Quarterly*, 14, 2, 1950.
- Bornstein, J. & Milton, P.R., *Action against the Enemy's Mind*. Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1942.
- Carrol, W., *Persuade or Perish*. Boston: Houghton Mifflin Co., 1948.
- Fisher, G.J.B., *Incendiary Warfare*. New York: Mc. Graw-Hill, 1946.
- Kris, E. & Leites, N., "Trends in twentieth century propaganda." I *Psychoanalysis and the Social Sciences*: Red. av G. Roheim. New York: International Universities Press, 1947. Også i *Reader in Public Opinion and Communication*. Red. av B. Berelson og M. Janowitz. Illinois: The Free Press, 1950. Og: *Propaganda in War and Crisis*. Red. av D. Lerner. New York: G. Stewart, 1951.
- Lerner, D., *Sykewar: Psychological Warfare against Germany, D-Day to V-Day*. New York: G. Stewart, 1949.
- Lerner, D., *Propaganda in War and Crisis*. New York: G. Stewart, 1951.
- Linebarger, P.M.A., *Psychological Warfare*. Washington: Infantry Journal Press, 1948.

Linebarger, P.M.A.,

"Psychological warfare in World War II."
Infantry Journal, 57, 5 & 6, 1947.

Thomson, C.A.H.,

Overseas Information Service of the
United States Government. Washing-
ton: The Brookings Institution, 1948.

I, C: KOREAKRIGEN.

An Interim Report:

"Psychological Warfare in Korea." Public
Opinion Quarterly, 15, 1, 1951.

Riby, J.W. et al.,

"Flight from Communism: A report on Korean
refugees." Public Opinion Quarterly,
15.2. 1951.

I, D: FREMTIDSPERSPEKTIVER - GENERELT.

Kehm, H.D.,

"Can psychological warfare pay its passage?"
Military Review, 26, 12, 1947.

Pryor, H.,

"Should we wage secret war on Russia?"
Look, 15, 12, 1951.

Sereno, R.,

"Psychological warfare, intelligence, and
insight." I Personality and Political
Crisis. Red. av A.H. Stanton og S.E. Perry.
Illinois: Free Press, 1951.

Speier, H.,

"The Future of Psychological Warfare."
Public Opinion Quarterly, 12, 1,
1948. OgiReader in Public Opinion

and Communication. Red. av B. Berelson og M. Janowitz. Illinois: The Free Press, 1950.

Speier, H., Psychological Warfare Reconsidered. California: The Rand Corporation, 1951. Også i Propaganda in War and Crisis. Red. av D. Lerner. New York: G. Stewart, 1951.

Speier, H., "International Political Communication: Elite vs. Mass." World Politics, 4, 3, 1952.

II, A: TEKNIKK OG ORGANISASJON - GENERALT.

Allport, F.H. & Simpson, M.M., "Broadcasting to an enemy, what appeals are effective, and why." Journal of Psychology, 23, 2, 1946.

Becker, H., "The nature and consequences of black propaganda." American Sociological Review, 14, 2, 1949.

Bischoff, R.F., Nazi Conquest through German Culture. Cambridge: Harvard University Press, 1942.

Boring, E.G., et al., "Propaganda and psychological warfare." I Psychology for the Armed Services. Red. av E.G. Boring. Washington: Infantry Journal, 1945.

Chakotin, S., The Rape of the Masses: The Psychology of Totalitarian Political Propaganda. London: Labour Book Service, 1940.

- de Mendelssohn, P, Japan's Political Warfare. London: G. Allen and Unwin, 1944.
- Doob, L.W. Public Opinion and Propaganda. New York: H. Holt, 1948. Svensk översettelse: Allmänna opinionen och propagan- dan. Stockholm: Hugo Geber Förlag, 1952.
- Doob, L.W., "Utilization of social scientist in OWI over- seas." American Political Science Quarterly, 41,4, 1947. Også i Propa- ganda in War and Crisis. Red. av D. Lerner. New York: G. Stewart, 1951.
- Doob, L.W., "Goebbels principles of propaganda." Pub- lic Opinion Quarterly, 14, 3, 1950.
- Farago, L., German Psychological Warfare. New York: Putman's, 1942.
- Fellers, B., "Thought War" Against the Krem- lin. Chicago: Regnery, 1949.
- Guthrie, E. & Edwards, A.L., "Psychological Warfare." I Psychology for the fighting man. Red. av E.G. Boring. Washington: The Infantry Journal Press, 1943.
- Henricson, S.E., Krigspropaganda. Stomme till trupp- föredrag. Centrala värnplikbyrån, 1951.
- Husén, T., Psykologisk krigføring. Lund: C.W.K. Gleerups förlag, 1942.
- Inkeles, A., "Domestic broadcasting in the U.S.S.R." I Communication Research 1948-49. Red. av P.F. Lazarsfeld og F. Stanton. New York: Harpers, 1949.

- Miller, C.R., The Process of Persuasion. New York: Crown Publication, 1946.
- Northrop, F.S.C., Ideological Differences and World Order. New Haven: Yale University Press, 1949.
- Sava, G., War without Guns: The Psychological Front. London: Faber & Faber, 1943.
- Semmer, R., Goebbels - The Man Next to Hitler. London: J. Westhouse, 1949.
- Sington, D. & Weidenfeld, A., The Goebbels Experiment. New Haven: Yale University Press, 1943.
- Speier, H., "Morale and Propaganda." in War in Our Time. Red. av H. Speier og H. Köhler. New York: Norton, 1939. Også i Propaganda in War and Crisis. Red. av D. Lerner. New York: G. Stewart, 1951.
- White, D.M., "Shakespeare and psychological warfare." Public Opinion Quarterly, 12, 1, 1948.
- White, R.K., "Hitler, Roosevelt, and the nature of war propaganda." Journal of Abnormal and Social Psychology, 44, 2, 1949.

II, B: TEKNIKK OG ORGANISASJON - KRINGKASTING.

- Beachcroft, T.O., Calling All Nations. London: B.B.C., 1942.

- Childs, H.L., & Whitton, J.B., Propaganda by Short Wave. Princeton: Princeton University Press, 1942.
- Ethinger, H., The Axis on Air. New York: Bobbs-Merrill, 1943.
- Graves, H.N., War by Short Wave. New York: The Foreign Policy Association, 1941.
- Kris, E., & Speier, H., German Radio Propaganda. London: Oxford University Press, 1944.
- Lean, E.T., Voices in the Darkness: The Story of the European Radio War. London: Secker Warburg, 1943.
- Rolo, C.J., Radio goes to War: The Fourth Front. New York: Putnam's, 1942.
- Siepmann, C., Radio in Wartime. New York: Oxford University Press, 1942.
- Speier, H., & Otis, M., "German radio propaganda to France during the battle of France." I Radio Research, 1942 - 43. Red. av P.F. Lazarsfeld og F. Stanton. New York: Duell, Sloan and Pearce, 1944. Ogi Propaganda in War and Crisis. Red. av D. Lerner. New York: G. Stewart, 1951.
- Zacharias, E.M., Secret Missions: The Story of an Intelligent Officer. New York: Putnam's, 1946.

II, C: TEKNIKK OG ORGANISASJON - TRYKKSAKER.

- Dietsch, R.W., & Gurnee, H., "Cumulative effect of a series of campaign leaflets." *Journal of Applied Psychology*, 32, 2, 1948.
- Gjems-Onstad, E., "Psykologisk krigføring i praksis." *Militær orientering*, 6, 4, 1950.
- Herz, M., "Leaflet propaganda in the European theatre." *Public Opinion Quarterly*, 14, 3, 1949. Også i *Propaganda in War and Crisis*. Red. av D. Lerner. New York: G. Stewart, 1951.
- Margolin, L.J., *Paper Bullet: A Brief Story of Psychological Warfare in World War II*. New York: Froben Press, 1946.
- Schmulowitz, N., & Luckmann, L.D., "Foreign policy by propaganda leaflets." *Public Opinion Quarterly*, 9, 4, 1945 - 46.

II, D: TEKNIKK OG ORGANISASJON - HØYTTALERE.

- Hadley, A.T., *Battle Propaganda*. New York: Ukjent forlag, 1951.
- Herz, M., "Psychological warfare against surrendered troop units." *Military Review*, 30, 1950.
- Pollard, J.A., "Words are cheaper than blood." *Public Opinion Quarterly*, 9, 3, 1945.

II, E: TEKNIKK OG ORGANISASJON - RYKTER.

- Allport, F.H., & Lepkin, M., "Wartime rumors of waste and special privilege; why some people believe them." *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 40, 1, 1945.
- Allport, G.W., & Postman, L., "An analysis of rumor." *Public Opinion Quarterly*, 10, 4, 1946.
- Allport, G.W., & Postman, L., *The Psychology of Rumor*. New York: Henry Holt, 1948.
- Bartlett, F.C., *Remembering*. Cambridge: Cambridge University Press, 1932.
- Cantril, H., et al., *The Invasion from Mars*. Princeton: Princeton University Press, 1940.
- Chadwick, T., *The Influence of Rumor on Human Thought and Action*. Manchester: Sharratt and Hughes, 1932.
- Festinger, L., & Cartwright, D., et al., "A study of rumor: Its origin and spread." *Human Relations*, 1, 4, 1948.
- Knapp, C. A. "A psychology of rumor." *Public Opinion Quarterly*, 8, 1, 1944.
- Knapp, R.H., "Rumor." I *Psychology for the Armed Services*. Red. av E.G. Boring. Washington: Infantry Journal, 1945.
- Rommetveit, R., "Det psykologiske grunnlaget for ryktedanning og ryktespredning." *Norsk Pedagogisk Tidsskrift*, 1, 1952.

- Shall, H.M., et al., "A Sociometric approach to rumor." *Journal of Social Psychology*, 31, 1, 1950.
- Smith, G.H., "Beliefs in statements labeled fact and rumor." *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 42, 2, 1947.
- Zerner, E.H., "Rumors in Paris newspaper." *Public Opinion Quarterly*, 10, 3, 1946.

II, F: TEKNIKK OG ORGANISASJON - FILM.

- Doob, L.W., *Public Opinion and Propaganda*. New York: Henry Holt, 1948. Pp.498-527. Svensk oversettelse: *Allmänna opinionen och propagandan*. Stockholm: Hugo Gebers Förlag, 1952. Pp. 478 -504.
- Howland, C.I., et al., *Experiments on Mass Communication*. Princeton: Princeton University Press, 1949.

III, A: SPESIELLE FAKTORER - MORALSKE.

- American Psychiatric Association, *Psychiatric Aspects of Civilian Morale*. New York: Family Welfare Assoc., 1942.
- Dicks, H.V., *Love, Money and War*. London: Keegan Paul Rutledge, 1950.

- Gurfein, H.I. & Janowitz, H., "Trends in Wehrmacht morale." Public Opinion Quarterly, 10, 1, 1946. Også i Propaganda in War and Crisis. Red. av D. Lerner, New York: G. Stewart, 1951.
- Kay, L.W., "Civilian morale and civil defense: Some psychological considerations." Journal of Social Psychology, 35, 2, 1952.
- Leighton, A.H., Human Relations in a Changing World. New York: Dutton, 1949.
- MacCurdy, J.T., The Structure of Morale. Cambridge: Cambridge University Press, 1943.
- National Morale (Symposium), The American Journal of Sociology, 47, 3, 1941.
- Shils, E.A. & Janowitz, M., "Cohesion and disintegration in the Wehrmacht in World War II." Public Opinion Quarterly, 12, 2, 1948. Ogi Reader in Public Opinion and Communication. Red. av Berelson og Janowitz. Illinois: The Free Press, 1950; og i Propaganda in War and Crisis. Red. av D. Lerner. New York: G. Stewart, 1951.

III, B: SPESIELLE FAKTORER - POLITISKE.

- Crossman, R.H.S., "Standing directive for psychological warfare against members of the German armed forces." I Sykewar: Psychological Warfare against Germany. Av D. Lerner. New

York: G. Stewart, 1949. Også i Propaganda in War and Crisis. Red. av D. Lerner. New York: G. Stewart, 1951.

Dulles, A.W.,

Germany's Underground. New York: Macmillian, 1947.

Koop, T.F.,

Weapon of Silence. Chicago: Chicago University Press, 1946.

Lockhart, R.H.B.,

Comes the Reckoning. London: Putman's, 1947.

Markel, L.,

Public Opinion and Foreign Policy. New York: Harpers, 1949.

McGranahan, D.V.,

"U.S. psychological warfare policy." Public Opinion Quarterly, 10, 3, 1946.

Speier, H.,

"War aims in political warfare." Social Research, 12, 2, 1945. Også i Propaganda in War and Crisis. Red. av D. Lerner, New York: G. Stewart, 1951.

Summers, R.E.,

Wartime Censorship of Press and Radio. New York: H.W. Wilson, 1942.

Warburg, J.P.,

Unwritten Treaty. New York: Harcourt, Brace & Co., 1946.

III, C: SPESIELLE FAKTORER - ETTERRETNING OG ANALYSE.

Alsop, S., & Braden, T.,

Sub-Rosa, The OSS and American Espionage. New York: Reynal & Hitchcock, 1946.

- Andreas-Friederich, R., Berlin Underground 1938-45. New York: Henry Holt, 1946.
- Ansbacher, H. L., "Attitudes of German prisoners of war." Psychological Monographs, no. 288, 1948.
- Berelson, B. & Lazarsfeld, P.F., The Analysis of Communication Content. New York: Bureau of Applied Social Research, 1948.
- Dicks, H. V., "German personality traits and National Socialist ideology. A war time study of German prisoners of war." Human Relations, 3, 2, 1950. Også i Propaganda in War and Crisis. Red. av D. Lerner. New York: G. Stewart, 1951.
- Dodd, S.C., A Manual of Social Surveying in Liberated Territories. American Documentation Institute, mars 1944.
- Edwards, A. L., "Assessing opinion and discovering facts." I Psychology for the Armed Services. Red. av E. G. Boring. Washington: Infantry Journal, 1945.
- Ford, C. & MacBain, A., Cloak and Dagger: The Secret Story of OSS. New York: Random House, 1946.
- Ingersoll, R., Top Secret. New York: Harcourt, Brace & Co., 1946.
- Klapper, F. T. & Lowenthal, L., "The contribution of Opinion Research to the evaluation of psychological warfare." Public Opinion Quarterly. 15, 4, 1952.

- Lasswell, H.D., "Policy and the intelligence function." *Ethics*, 53, 1, 1942. Også i *Propaganda in War and Crisis*. Red. av D. Lerner. New York: G. Stewart, 1951.
- Leighton, A. & Opler, M.E., "Psychiatry and applied anthropology in psychological warfare against Japan." *American Journal of Psychoanalysis*, 6, 1, 1946.
- Leighton, A., *Human Relation in a Changing World*. New York: Dutton, 1949.
- Padover, S.K., *Experiments in Germany*. New York: Duell, Sloan & Pearce, 1946. Svensk översettelse: *Experiment i Tyskland*. Stockholm: Norstedts, 1946.
- Peak, H., *Observations on the Characteristics and Distributions of German Nazis*. Washington: American Psychological Association, 1945.
- Reiss, C., *Total Espionage*. New York: Putnam's, 1941.
- Shils, E.A., "Primary groups in the American army." I *Continuities in Social Research*. Red. av R.K. Merton og P.F. Lazarsfeld. Illinois: Free Press, 1950.
- Zacharias, E.M., *Secret Missions. The Story of an Intelligence Officer*. New York: Putnam's, 1946.

litary organization." I Continuities in Social Research. Red. av R.K. Merton og P.F. Lazarsfeld. Illinois: Free Press, 1950.

Stouffer, S.A., et al.,

The American Soldier: Adjustment during Army Life. Princeton: Princeton University Press, 1949.

Stouffer, S.A., et al.,

The American Soldier: Combat and its Aftermath. Princeton: Princeton University Press, 1949.

Taylor, E.L.,

The Strategy of Terror. Boston: Houghton Mifflin Co., 1940.

N A V N E R E G I S T E R

- Adorno, T.W. 137
 Allenby, general 153
 Allport, G.W. 4, 22, 89, 90, 154
 Andrews, T.G. 158
 Ansbacker, H.L. 141, 152
 Aubert, W. 143
 Barclay, C.N. 158
 Bay, Ch. 143, 144, 148, 149, 159
 Becker, H. 78, 151, 156
 Benedict, Ruth 44, 152
 Benes, E. 50
 Berelson, B. 150
 Blumentitt, general 88
 Brekke, B. 159
 Breton, L.H. 154
 Bruner, J.S. 25, 142
 Bryan, J. 154
 Cantril, H. 137, 142
 Carr, H.H. 22, 137, 140, 150
 Cartwright, D. 151
 Cassidy, H.C. 147
 Cattell, R.B. 138, 139, 159
 Chadwick, T. 89
 Chase, S. 25, 142
 Chiang-Kai Shek 57, 59, 87
 Churchill, W.L.S. 22, 23, 31, 74, 141
 Clausen, C. 59, 149
 Crafts, L.W. 148
 Cripps, S. 147
 Crossman, R.H.S. 74, 151, 155
 Crutchfield, R.S. 150, 155
 Cæsar, Julius 15
 Deane, J.R. 150
 Deutscher, I. 51, 148
 Dickens, C. 60
 Dicks, H.V. 152
 Dietrich 44
 Djengis-Khan 32
 Dollard, J. 137
 Doob, L.W. 104, 137, 156
 Eisenhower, D. 108, 114
 Elster, T. 143
 Erfurth, W. 153
 Fairbank, J. 57, 58, 149
 Festinger, L. 155
 Fisher, E. 44
 Fredrik, den Store 19, 31
 Frenkel-Brunswick, C. 137
 Freud, S. 137, 151
 Fuller, J.F. 75, 76
 Gerhardt, R. 148, 151
 Gjessing, G. 140
 Gran, B. 158
 Grew, J.C. 48
 Guingaud, F. de 157
 Gullvåg, I. 140
 Gurfein, M.I. 107, 152, 156
 Göbbels, J. 68, 74, 86
 Göring, H. 35, 75
 Haaland, A. 148
 Halsey, W.F. 154
 Hartley, E.L. 153
 Henricson, S.E. 92, 155
 Hitler, A. 5, 44, 88
 Hoffman, M.L. 158
 Hovland, C.I. 158
 Hugo, V. 60
 Irion, F.C. 51, 59, 147, 149
 Jahoda, Marie 156
 Janis, I.L. 158
 Janowitz, M. 141, 150, 152, 153
 Kahn, L.A. 158
 Kautalya, indisk klassiker 55
 Kelley, H.H. 158
 Kennan, G. 31, 142
 Kenney, G.C. 154
 Kernan, T. 76, 151
 Kleppe, P. 143
 Klineberg, O. 7, 8, 137, 138, 140
 Kluckholm, C. 44

- Krech, D. 150, 155
Kris, E. 150, 151, 154
Kähler, A. 150, 155
Lasswell, H.D. 55, 56, 148
Lazarsfeld, P.F. 142
Lean, E.T. 146
Le Bon, G. 138
Leighton, A. 44, 144, 145, 152
Leites, N. 150, 151
Lenin, V.I. 60, 143
Lerner, D. 96, 97, 114, 122, 141, 146,
148, 149, 151, 152, 155, 157, 158
Levinson, D.J. 137
Lewin, K. 138, 151, 153
Lidell, Hart, B.H. 32, 88, 140, 142,
154, 159
Linebarger, P.M.A. 58, 103, 139, 140,
149, 156, 157
Lippitt, R. 138
MacArthur, D. 113, 146, 147
Marshall, G. 124
Martel, G. 154
Martienssen, A.B. 154
Marx, K. 60
Masaryk, J. 50
Maupassant, G. de 60
McClure, R.A. 108, 114
McKeon, R. 144
Merton, R.K. 142
Miller, N.E. 137
Montagu, E. 154
Montgomery, B.L. 154
Morgan, F. 154
Mowinckel, J.L. 142
Möller, G. 79
Nero, C. 89
Newcomb, T.M. 153
Næss, A. 142, 144
Oppler, M.E. 44, 152
Padover, S.K. 152, 156
Possony, S.T. 153
Postman, L. 154
Ripka, H. 50
Robespierre, M. 5
Rohrer, J.H. 138
Rokkan, S. 144
Rommel, E. 87, 154
Rundstedt, K.R. von 88
Sandboe, A. 148
Sanford, R.N. 137
Schachter, S. 155
Schumpeter, J.A. 140, 144
Shakespeare, W. 60
Sherif, C.W. 137, 138
Sherif, M. 9, 137, 138, 152
Sinclair, U. 60
Skils, E.A. 24, 141, 142, 153
Smith, D.B. 158
Sorokin, P. 15
Speier, H. 66, 86, 114, 140, 148, 149,
150, 153, 154, 155, 158
Spitzer, H. 44
Stalin, J. 51, 60, 147
Stouffer, S.A. 156
Sun Tzu 55
Taft, R. 149
Tamerlan 32
Twain, M. 60
Törnbohm, O. 146, 156
Warbury, J.P. 113, 157
Waterfield, G. 76, 151
Wechsler, I.R. 156
Werth, A. 49, 50, 51, 147, 150
Wilson, Lord 154
Wright, Q. 16, 18, 139, 140, 150
Young, D. 154
Zacharias, E.M. 146